KNIHOVNA ROZHLEDŮ.

L.

Vydává a pořádá Josef Pelcl.

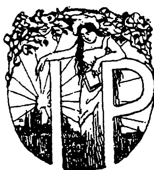

M. A. BAKUNIN

VÝBOR ZE SPISŮ.

PŘELOŽIL

JOSEF SKALÁK.

V PRAZE.

NÁKLADEM JOS. PELCLA.

1903.

Knihtiskárna Jos. B. Zápotočný v Rokycanech

ÚVOD.

Několik statí, zde z písemností a řečí Bakuninových uveřejněných, má podati čtenáři hlavní rysy jeho názorů. Tento ruský revolucionář, aklimatisovaný v západoevropské kultuře, nezůstavil systému, a bylo by z jeho spisů, traktátů, článků, proklamací, řečí a korespondencí vybrati a uspořádati soustavu jeho názorů filosofických a sociologických, mělo-li by býti nahraženo, čeho lze dosíci pouze čtením všech jeho děl. Dokavad nebude této soustavy, je-li vůbec možna, bude míti stručný výběr přednost, že dá nahlédnouti bezprostředně v jeho způsob myšlení, zaujatý tolikerými otázkami doby.

Řeč, kterou uvádíme na prvém místě, proslovil Bakunin na podzim r. 1847., tedy v předvečer únorové revoluce v kroužku pařížských emigrantů ruských a polských. Tehdy měl již za sebou období studijní v Berlíně a dvě-tři filosofická pojednání, prodchnutá bouřlivým demokratickým duchem a vášnivým protestem proti německé filosofii schellingovské. Již tato pojednání, rázná v odboji proti „starému světu“, jsou svědectvím, že Bakuninův pozdější anarchismus socialistický byl zpříbuzněn s individualistickým Stirnerovým, který právě tak, jako Bakunin, vyšel z Hegelovy levice.

V letech čtyřicátých holdováno v kruzích pařížské emigrace představám revoluce světové, a poukazováno k tomu, že příští revoluce bude spíše sociální, komunistická, nežli politická. Avšak sociálního rázu nabyla jenom revoluce pařížská, kdežto v ostatní Evropě zdvihal se ruch demokracií národnostních, dotud z politického života vyloučených. Proto také podržela činnost Bakuninova až do let šedesátých převážný ráz agitací politických. Důsledkem národnostního demokratismu byla mu emancipace slovanských národností, jeho to „fixní myšlenka“, jak doznává po návratu ze Sibíře, pro kterou (spolu s Hercenem) ještě mnohem později nazýván „panslavistou“. Kdo však podrobněji sledoval vznik veřejného, pokud lze říci politického života na Rusi, shledá, že mínění Bakuninovo o vnitřním hnutí demokratickém na Rusi nebylo než pouhou tužbou emigranta, jenž po několikaletém pobytu v Evropě pozapomněl ‚ruské skutečnosti‘, nazíraje na ni prismatem optimistického revolucionáře.

Národnostní demokratismus převládá i v ostatních publikacích Bakuninových té doby, v „Provolání k Slovanům“ z r. 1849., věnovaném zejmena otázce české, a v proklamacích z doby polského povstání roku 1863. Teprve počátkem let šedesátých vzniká na Rusi revoluční hnutí mládeže studující vlivem publicistické činnosti Hercenovy. Mladé Rusko vyjadřovalo své požadavky formulí „Země a svoboda“, kterouž byl socialism ruské školy téměř úplně vyčerpán. Proto zdá se u Bakunina skorem nepochopitelný

náhlý přechod od jeho národnostně-demokratického revolučního programu k tendencím čistě socialistickým a anarchistickým, projevivším se v jeho publikacích období následujícího. A přece lze jeho prvky postřehnouti v povaze Bakuninově, na niž právě tou dobou působila úplná změna prostředí činnostního. Uprostřed odumírajícího vlašského karbonářství a vzrůstajícího odporu v proletariatu oproti revolučním tradicím mazzinistickým inspirován byl neklidný a buřičský duch Bakuninův k úvahám, jež složeny v jeho programech, polemických článcích i soukromých dopisech, jsou nepřetržitým řetězem výbojné propagandy ve prospěch atheismu a anarchie. Jedním z rozsáhlejších pojednání té doby je traktát „Federalism, Socialism a Antitheologism“, v němž obsaženo téměř vše, co ještě později s různými obměnami o vzniku náboženství a státu napsal. Filosofický rozbor dokázal by tu nejen přímý vliv comteovského positivismu a darwinismu, ale i materialismu feuerbachovského (již r. 1844. měl v úmyslu psáti „výklad a rozvoj ideí Feuerbachových.)

Vznik traktátu byl příležitostný, jak tomu ve většině prací Bakuninových. Bakunin, odebrav se r. 1867. z Italie do Ženevy na sjezd Ligy míru a svobody, usadil se trvale ve Švýcarech, a byl činným ve výboru Ligy, kterou snažil se přivésti k socialismu. Záměry ty se mu nezdařily, za to však Bakunin uprostřed čilého hnutí dělnického ve Švýcarech získán úplně propagandě socialistické. Odtud řada jeho článků theoretických i pole-

mických v časopisech „Le Progrès“ a „Egalité“, z nichž některé uveřejněny později mezi obrannými doklady polemického spisu „Mémoire présenté par la Fédération Jurassienne de l'Association Internationale des Travailleurs à toutes les Fédérations de l'Internationale“*), jiné v pařížském vydání spisů B. z roku 1895., z nichž vzato i naše pojednání „Federalism atd.“ Z memoáru jurské federace uvádíme i další dokument „Adresu mezinárodních sekcí ženevských dělníkům španělským“, jejž stihl zvláštní omyl: bývá uváděn (Laveleye „Socialismus naší doby“ str. 216. a „Handbuch des Socialismus“ prof. Hugo a Stegmanna, Zurich 1895, str. 776.) jako dílo londýnské generální rady Internacionály, jejíž proklamace bývaly přísně marxistické. Že autorem byl Bakunin, je výslovně řečeno v „Memoáru“; zvláště pak o tom utvrzují názory v Adresse uvedené, že revoluce sociální třeba zahájiti zrušením dědičného vlastnictví: názory, odporující naprosto všemu, co Marx současně o Bakuninovi ve své kritice jeho činnosti napsal.**) Adressa ženevských sekcí je pěknou ukázkou propagandistického slohu Bakuninova, a obsahuje v jádru

*) Pamětní spis, předložený Jurskou Federací mezinárodního sdružení dělnického všem federacím Internacionály.

**) Viz Marxův spis: »Ein Komplott gegen die Intern. Arbeiter-Association«. Braunschweig, 1874.: ». . . Přes to však nestačili tito delegáti (na sjezdu basilejském), aby dali sjezdem schváliti zrušení dědičného vlastnictví, tento starý vrtoch saint-simonistický, jejž chtěl Bakunin učiniti praktickým východištěm socialismu.« Str. 15.)

program založeného jím spolku „Alliance socialistické demokracie“.

Zajímavy jsou Bakuninovy články proti Mazzinimu a jeho stoupencům, s nimiž vedl v Italii trvalý boj. Se vší vehemencí svého neúprosně břitkého péra potírá Mazziniho metafysickou formuli revoluční — Bůh a Lid — vytýkaje omyly a chyby, jichž se dopustila: „Ve všech zemích zaujímá dnes nepopěrně tužby mas především emancipace hmotná či hospodářská. Mazzinisté se svého mimolidového a transcendentálního stanoviště opovrhují tendencí touto nepokrytě, a bylo-li jim v posledních dobách ustoupiti, učinili tak s opovržlivou blahovůlí k sprosté hrubosti davů, neschopných zapomenouti svých žaludků a žíti v pouhé kontemplaci ideálu.“ Proto selhala i jejich revoluční taktika, širokých mas lidových se ani nedotknuvší; proto třeba zavrhnouti falešnou formuli Mazziniho a pracovati k všeobecné lidové revoluci, vzrůstající z reálných lidových instinktů a potřeb.

Ačkoliv u Bakunina převládá názor o revoluci, podnikané spontanně lidem samým a připravované historicky za rozsáhlé příčinnosti rozmanitých činitelů, nelze opomenouti, že v praxi dával se uchvacovati k okamžikovým pokusům o podnícení davů, neohlížeje se na to, zda okolnosti svědčí o úspěšnosti širokého výbuchu lidového. A v takovýchto případech revoluční jeho taktika nelišila se příliš od mazzinistické. Při tom však třeba míti na mysli, že působily naň mnohdy elementární silou dočasné vlivy cizí, jimiž dal se

uchvátiti, a jež činnosti jeho vtiskly svůj ráz. Tak bylo tomu na př. v jeho přátelství k ruskému emigrantu Nečajevu, jenž ve své chorobné blouznivosti revoluční neznal mezí a překážek. Z období styků Bakuninových s Nečajevem jsou jenom některé proklamace dílem Bakuninovým. Mnohé jsou buď společnou prací obou neb sama Nečajeva. Poněvadž se však až do nedávna hlavně tyto proklamace neprokázaného původu považovaly za specifický a konečný projev theorií Bakuninových (na př. u Laveleye) a vysvětlován z nich vznik ruského nihilismu, řadíme i poslední dokument „Principy revoluce“ do sbírky děl Bakuninových, jako zajímavý a pro jistou dobu jeho života příznačný, ačkoliv není prokázáno, že by pocházel z jeho péra. Kdo seznámil se s rázovitým slohem Bakuninovým, libujícím si v poněkud širokých, rhetoricky držených periodách, ten nebude po přečtení spikleneckého letáku v pochybnostech. Ani povahou nebyl B. naprostým pessimistou, jak by se po jeho tradicionelním „revolucionářství“ dalo souditi.

V ostatním odkazujeme čtenáře na výbornou úvahu Dragomanovu.*)

Překladatel.

---

*) Podrobnější data životopisná v mé studii »Michajl Bakunin«, Akademie, roč. V.

Politické názory M. Bakunina.

Napsal M. Dragomanov.

»... M. (Bakunin) lecčím se provinil a prohřešil, avšak žije v něm něco, co převáží všechny jeho nedostatky, — jest to věčně hybný, v hloubi jeho ducha kotvíci princip.«

Z dopisu Bělinského ze dne 7. list. 1841.

Nechť se jakkoliv pohlíží na prospěch, vyplynuvší z činnosti M. A. Bakunina, dlužno přece doznati, že byl jedním z nejpozoruhodnějších Rusův. Nad to neomezovala se činnost jeho pouze na Rus — bylť jedním z nemnohých Rusův, kteří měli vliv na průběh jistých událostí v celé Evropě. Proto jest jedině litovati, že život a činy tak znamenitého muže jsou dosud tak málo objasněny, ačkoli skorem již dvacet let od jeho smrti uplynulo a on sám za svého života tak mnoho měl přátel a přívrženců.

Bakunin zanechal některá tištěná díla a mnoho rukopisů, z nichž některé jeho přátelé uveřejnili. Avšak přece i tyto pomůcky, nehledě k jich

zlomkovitosti, jsou k jeho karakteristice velmi nedostatečny. — Spisovatelství nebylo nejsilnější stránkou činnosti Bakuninovy. Bylť především řečníkem a agitatorem. Ač tudíž z nedostatku pomůcek nelze o osobě Bakuninově konečného soudu pronésti, máme přece za to, že slova Bělinského v čele této úvahy ukáží se bezpochyby nejpřípadnějšími. V Bakuninovi vidíme jadrný typ činného Rusa, který v létech t. zv. čtyřicátých, jakož i později, skorem samojediný politiku zastupoval. Je samozřejmo, že posuzujíce kteroukoliv energickou činnost, nesmíme přihlížeti jen k její energii, nýbrž i k jejímu směru, jakož i k užitečnosti jejích výsledků. O mnohých momentech činnosti Bakuninovy lze snad i dnes už říci, že věci, které chtěl posloužiti, dokonce více uškodily nežli prospěly. Příčinu toho nutno hledati nejenom v osobních vlastnostech Bakunina, nýbrž i v základních podmínkách politického života ruského. Účelná směrnost energie a obratnost v politické činnosti jsou věci, kterých nelze improvisovati, nýbrž poděditi jakožto politické zkušenosti mnoha generací, tak jako se lze naučiti plovat jen ve vodě. Bylo-li pak na Rusi oné politické vody, v níž by se byl Bakunin jakožto politik učil plovati? Při nedostatku vší svobody vzhledem k činnosti politické nezbývá ani dnes Rusům nic jiného, leč učit se zkoumáním chyb svých předchůdců a současníků, ne však positivní činností.

Nemůžeme se zdržeti několika slov o posudcích, které západoevropský tisk tak často o Ba-

kuninovi vynáší. Tak líčí se Bakunin jako obzvláštní nepřítel Němců a to pro svůj ruský šovinismus, který prý se v něm ukrýval pod rouškou socialismu. Kromě toho jej též nazývají otcem ruského nihilismu a v posledním čase otcem bombového anarchismu.

Kořen podrážděnosti k Němcům třeba hledati v jeho účasti na slovanském sjezdu r. 1848, který svého času byl skorem všem Němcům solí v očích. V tom jest také pramen nelibosti nezávislého německého tisku k osobě Bakuninově. Zatím smíme říci, že otázka, která Němce a Slovany v r. 1848. tak obzvláště rozčilovala, byla již dějinami, a to především německými dějinami, rozluštěna, a sice ve smyslu, odpovídajícím daleko více přáním slovanských vlastenců z r. 1848., nežli tužbám Němců: Od r. 1866 odloučilo se Rakousko se všemi svými dříve k německému Bundu příslušnými zeměmi a veškerým svým slovanským obyvatelstvem od Německa, a nolens volens rozvíjí se vždy účinněji v Rakousku rovné oprávnění všech národností, připodobujíc je znenáhla k švýcarskému typu.

Dále byla, jakkoliv se to zdá podivným, značná část Bakuninových protiněmeckých idejí vlastně slovansko-ruským překladem těchže německých theorií dějinných, které byly v Německu právě tehdy rozšířeny, když tam Bakunin studoval. Jak známo, rozšířen byl tehdy v celé západní Evropě, obzvláště ale v Německu, historický názor, spatřující ve veškeré civilisaci projev bytnosti a ducha národního, při čemž se ná-

rodové v nadvládě střídali. Němečtí theoretikové viděli tudíž v novějších dějinách evropských hegemonii ducha německého, kdežto jich slovanští následovníci věřili hegemonii slovanské periody. Právě tak, jako se germanofilové dělili v konservativní, klerikálně-monarchistické živly, které spatřovaly zjevení germánského ideálu v katolickém Rakousku nebo v luteránském Prusku, a v pokrokovce, liberály a racionalisty, kteří pokládali Anglii a Ameriku za representantky Tacitovy Germanie, právě tak bylo tomu i při slavjanofilech. Kdežto jedni velebili pravoslaví a carství, pokládali druzí Slovany, a to alespoň Rusy, za realistický, naprosto nenáboženský národ; politické ideály Slovanstva hledali však v demokraciích, jak je líčili byzantinští spisovatelé. Ani orthodoxní škola moskevských slavjanofilů (na př. Chomjakova, Aksakova) nespatřovala ideál národnostního státu v byrokratickém císařství Mikuláše I., jako frakce Pogodinova, nýbrž ve státě moskalském se svými „čelobitnými" a sněmy. Jiní (obzvláště maloruští panslavisté Kostomarovy školy) vraceli se ještě dále a spatřovali národní ideál slovansko-ruského státu v národních shromážděních kijevských a novgorodských, a jejich pokračování v shromážděních kozáků. Hercen a Bakunin blížili se tomuto směru, který mezi velkoruskými historiky zastávali profesoři Pl. V. Pavlov a Ščapov.

Ostatně Kostomarov, Pavlov a Ščapov se jakožto vědečtí odborníci ve svých zevšeobecňováních hodně mírnili, jsouce při tom vzdáleni učení

o sešlosti románsko-germánského západu. Ano i u Bakunina dá se málo této nauky vystopovati. Poukazoval jenom na specielně německý vliv na ruský stát, rovný jiným podobným vlivům, na př. byzantinskému a tatarskému, jakožto na příčinu, která po jeho úsudku volný národní karakter pozměnila.

A tak utvářel se mezi ruskými národovci, jako byl Bakunin a Hercen, ten názor, že tehdejší ruský stát nesl pečeť lidu ruskému cizí: „byzantinsko-tatarsko-německou“, nebo „holštýnsko-tatarskou“, jak se Hercen vyjadřovával, paroduje název „holštýnsko-gottorpský“. Tato filosofie ruských dějin, na které ovšem učení ruští historikové podílu neměli, přišla v boji s císařským absolutismem velmi vhod a proto se mezi publikem i v publicistice snadno ujala. K tomu ještě přispívala nepochybná účast Němců (j. Kleinmichela, Benkendorfa a j.) na systému Mikulášově, čehož dle všeho rovněž jakožto dokladu pro tuto dějinně-politickou theorii používáno.*)

Každý podobný způsob stavby dějin a politiky jest nyní srovnávacími studiemi anthropologickými ze základu vyvrácen, neboť anthropologie mezi jiným dokázala, že volná zřízení obecní jsou věcí všeobecně lidskou, jakož i že zřízení absolutisticko-byrokratická jsou jinou fásí, kterou prožívají všecky veliké státy, — dále, že cizí

*) I Kostomarov uvádí ve svém článku »Počátkové Ruska«, že přivtělení pobaltských provincií mělo v Rusku na rozvoj státnictví obzvláště značný vliv.

vliv (na př. asijských despocií na Řeky a Římany, římsko-byzantinského práva na středověkou Evropu, právo Francie na Německo a Německa na Rusko) jest věcí podružného významu. Avšak před několika desítiletími bylo podobné nacionalistické, ano národně-messianské budování dějin a politiky v západní Evropě a v Rusku něčím zcela přirozeným.

V Rusku bylo v polovici let šedesátých toto theorisování otřeseno nejprvé vystoupením nového vědeckého směru, jakož i rozhodným přestupem slavjanofilů do reakcionářského tábora, čímž Hercen ve svém socialistickém slavjanofilství osaměl. Bakunin připisoval tomuto slavjanomilskému messianismu mnohem menší cenu nežli Hercen.*) Po nezdaru polského povstání r. 1863 až 1864 vymizel u Bakunina tento směr. Zbyla mu jen podrážděnost vůči Němcům, anebo, přesněji vlastními slovy jeho vyjádřeno, proti německým židům, podrážděnost živená polemickými útoky proti němu, a pak i pochybovačnost o revolucionářských vlastnostech Němců. Avšak nepozorujeme při něm té doby názoru o převaze Slovanů nad románsko-germánským Západem. Právě naopak: vyslovil se zřejmě, že v sociální revoluci musí Západ Rusko předcházeti, a skládal své naděje zejména v národy románské.

---

*) Nejsilnější výraz u Bakunina v tomto směru nalézáme v jeho »Provolání Slovanům«, kde praví, aby Slovanstvo svou »vnitřní plnost jako čerstvou jarní mízu vlilo ve ztuhlé cévy evropského národního života«.

Mezi mladými ruskými kruhy pokrokovými, zvláště mezi socialistickými, ustupovaly pod vlivem Internacionály všechny nacionální tendence, byť byly ani úplně nezmizely: mezi „národovci“ žijí dále jakožto víra, že ruský sedlák, povahou socialista, provede sociální revoluci ještě dříve, nežli západoevropský dělník. Avšak jako theoretické učení se ruský messianism již v sedmdesátých letech v žádném z pokročilých ruských kruhů neobjevuje. Pokud se však týče specielně ruských socialistů, počíná dokonce od této doby vzrůstající poddajnost vlivům západních škol, v posledním čase jmenovitě německých sociálních demokratů, při nichž Rusové nepozorují ani pozůstatek starého německého nacionalismu, mocného obzvláště u těch, kteří vyrostli v periodě r. 1848.*)

---

*) Ani u Hercena ani u Bakunina nelze nalézti něčeho, co by se podobalo slovům Lassalovým, jimiž následujícím nadějím Rodberta-Jagetzowa přisvědčoval: »A doufám, že se ještě dožiji doby, kdy dědictví tureckého dostane se Německu, a kdy němečtí vojíni nebo dělnické regimenty stanou na Bosporu.« Lassale dokonce nechtěl Slovany jako národ ani uznati, nýbrž pokládal je za »plemena, jichž právo záleží pouze v tom, aby jimi (velikými kulturními národnostmi) byly assimilovány a vyvinuty.« (Briefe von Ferdinand Lassale an Karl Rodbertus-Jagetzow, Berlín 1878, 56-57.) Za poslední turecko-ruské války prohlásili se němečtí sociální demokraté s Liebknechtem v čele otevřeně pro Turky, a to ne, že by se obávali, aby Rusko jenom nedokonale balkánské Slovany neosvobodilo, nýbrž prostě z nenávisti vůči Slovanům. Ve svých řečech a článcích naříká Liebknecht na vyloučení Rakouska Německem, protože tím »hradba, stojící proti slovanskému světu a sahající od severního a baltského moře až ku

Co se týče označení Bakunina jakožto o t c e r u s k é h o n i h i l i s m u, nutno předem podotknouti, že slovem nihilismus rozumíme příliš komplikované hnutí, abychom je dovedli označiti j e d i n ý m slovem; často nazývají se nihilisty na př. tací odpůrci vlády na Rusi, kteří by byli v západní Evropě považováni za velmi umírněné politiky. Ostatně zaměňují se pod názvem nihilismus dvě hnutí, která svou podstatou, obsahem a ideami, jakož i osobnostmi zúčastněných hodně se různí. Hnutí, vtělené v typu Bazarova, hrdiny to románu „Otcové a děti", napsaného r. 1861, mělo velmi slabé sociálně-politické zbarvení a bylo spíše rázu filosofického a kulturního. Bylo odleskem idejí materialistických a utilitaristických s odstínem všeruského nízkého

Adrii, onou válkou byla proražena«, a poněvadž Rakousko »slovanské povodni skoro bezpomocně jest vystaveno«. Turecké ukrutnosti, jakož i jsoucnost Jihoslovanů, toužících po svobodě, pokládal za ruský vynález. (Východní debatta v německé říšské radě, přesně dle úřední stenografické zprávy od V. Liebknechta, Lipsko, str. 51. a mezi jiným srv. »K východní otázce, aneb má-li se Evropa pokozáčiti? Výstraha německému lidu od Viléma Liebknechta«, Lipsko, a »K východní otázce, aneb má-li se socialistická strana dělnická poturčiti? Výstraha německé sociální demokracii od H. L.« (Srba), Zürich 1878.) A ruští sociální demokraté šli ve své kosmopolitické horlivosti tak daleko, že sami zlehčovali i srbsko-bulharské hnutí proti Turkům r. 1875 až 1877 a balkánským Slovanům radili, aby počkali na sociální revoluci v Rakousku, Německu a Rusku. (Viz n. p. Lavrovem vydávaný časopis »V před«.) Ještě nedávno otiskli i v ruském časopise »Sociální Demokrat« Engelsův článek o ruské politice zahraniční, nepozorujíce jeho staromodního nacionalismu a faktické neznalosti věci.

kulturního stavu a velkoruské hrubosti. Avšak hnutí let sedmdesátých, projevující se ve formě „jíti v lid“, se všemi svými důsledky bylo naskrze sociálním a jevilo se směsí západoevropského socialismu a vlasteneckého „národovství“.

Bakunin neměl se směrem Bazarovským ničeho společného, ba i velmi málo styků s předchůdci sociálně-revolučního „jití v lid“, kteréžto hnutí prohlásilo v proklamaci „mladého Ruska“ z r. 1862., že složilo všecky své naděje jenom v lid (obecný, „černý“ lid), jakož i v studijní mládež, a kteréž vlastně ostře vystoupilo proti onomu hnutí ve vzdělané společnosti a šlechtě, jež chtěla ruská vláda pověřiti ku svolání říšského sněmu. Zmíněné hnutí bylo podporováno Černyševským („Listy bez adresy“); sám Bakunin redigoval s Ogarjovem návrh adresy, týkající se svolání říšského sněmu, a polemisoval s mladým Ruskem, jež teprve po r. 1866 dával za vzor mladé generaci, a proto smíme říci, že Bakunin je právě tak otcem nového hnutí let sedmdesátých, jako synem hnutí předcházejícího. A v tomto bodu dával se strhnouti a strhoval pak za sebou i jiné.

V poměru k nynějšímu pumovému anarchismu lze Bakunina nazvati spíše jeho dědem, naprosto však ne otcem, právě tak, jako Proudhona a Maxe Stirnera lze zváti jeho pradědy. Jistě že bude možno vše toto objasniti teprve po vydání všech dokumentů, vztahujících se na Bakuninův poměr k západoevropským socialistům. Již nyní nalézáme v jeho dopisech a proklamacích my-

šlenky o pandestrukci státních útvarů, o významu dýky a jedu v revoluci, jakož i pařížským kommunardům dané rady, aby zničili polovinu Paříže, ba dokonce i stopy záměrů, kterak dosíci revolučních prostředků jednoduše krádeží. Avšak převládajícím revolučním plánem Bakuninovým bylo organisované p o v s t á n í o b c í, ne tudíž individuelní zločin nějakého Ravachola, Henriho atd. Proudhonovu nauku o a n - a r c h i i, jež při něm vyvrcholila vlastně ve f e d e r a l i s m u s rázu švýcarského, pozměnil Bakunin v amorfism (beztvarnost), pokládaje tento amorfism za přechodní moment příští stavby společnosti z d o l a v z h ů r u. Též zvršil Proudhonův požadavek nemíti n i ž á d n é ú č a s t i na politických volbách v době císařství, v systematické zavrhování politické činnosti socialistů ve „státě buržoasním“, doporučuje za ni „propagande par le fait“ (propagandu činu). Karakteristickým příkladem této Bakuninovy p r o p a g a n d y č i n u lze po nezdařeném p o k u s e b o l o ň s k é m v roce 1874. považovati pokus b e n e v e n t s k ý, provedený v r. 1877. zcela dle receptu Bakuninova: po vsech objevily se skupiny revolucionářů, prohlásily zrušení daní, soukromého vlastnictví, pálily úřední dokumenty a p. (viz mezi j. Em. Laveleye, Le socialisme contemporain VIII. éd. 257—259). Toť zajisté rozdílno od anarchismu, který vrhá bomby do kaváren!

Také třeba podotknouti, že v Rusku, kde as byl přece vliv Bakuninův nejsilnější, a jež považováno za půdu bakunismu příznivou, ničeho

není, co by se podobalo nejnovějšímu anarchismu.*)

Propagandy nejnovějšího anarchismu ve Francii v létech osmdesátých zúčastnili se mnohem spíše následovníci Blanqui-ho a Pyatovi, jakož i agenti chytrého prefekta Andrieux-a, nežli staří anarchisté školy Bakuninovy.**)

Ruský terorism v létech 1878 až 1881 anebo správněji řada politických vražd v Rusku nemá se západoevropským anarchismem ničeho společného, ani ve svých politických ideách a cílech, ani v taktice. Rozdmychal ovšem jaksi anarchism v západní Evropě, avšak jenom příkladným užitím dynamitu, jakož i svým zjevem vůbec. Avšak známý ruský výkonný výbor prohlásil otevřeně, že v zemích, kde jest politická svoboda, pokládá každou politickou vraždu za nespravedlivý zločin.***)

*) Jediný žijící ruský anarchista, kníže Petr Krapotkin, sdílí hnutí anarchistické zcela platonicky a píše v anglických revuích o anarchismu články rázu spíše filantropického nežli revolučního, pročež konservativní list »Journal des Débats« dával jeden z těchto článků anarchistům francouzským za vzor, ježto nehlásalo se tam ani lupičství, ani vražd a pod. Jeden z ruských žáků Bakuninových (Debagori-Mokrjevič), zúčastněný na povstání v Beneventě, vystoupil častěji v anglickém tisku proti novodobému pumovému anarchismu.

**) Z posledních významnější Malon ve Francii založil stranu nezávislých socialistů, Guerde a Brousse, v Italii pak Costa stali se possivilisty, socialními demokraty, jiní, jako Guillaume, vzdali se politiky docela.

***) Srov. brošuru M. Dragomanova: »Le tyrannicide en Russie et l'action de l'Europe occidentale«. Genève 1881.

Rovněž ani jednání, vzniklé v několika kroužcích ruské mládeže r. 1880. za účelem systemisace irského teroru v Rusku (t. j. selských zločinů, jakých se dopouštějí irští sedláci), nedošlo praktického provedení. Ovšem i mezi irskými agrárními přečiny a nejnovějším anarchismem zeje pravá propast.

Bakuninova řeč o výročním dnu revoluce polské.*)

Ve schůzi, konané v Paříži dne 29. listopadu t. r. na oslavu sedmnáctého výročí polské revoluce, proslovil ruský vyhnanec M. Bakunin řeč, plnou nejšlechetnějších citů, obsahující velezajímavé a nad míru smělé názory o situaci ruské. Stůjž zde otištěna:

Pánové!

Jest zajisté velmi vážným pro mne okamžik tento. Jsem Rus a přicházím v toto četné shromáždění, které se sešlo, by oslavilo výročí polské revoluce, a jehož pouhá zde přítomnost jest jakousi výzvou, vyhrůžkou, ba kletbou všem tyranům Polsky ve tvář vrženou; vstupuji sem, pánové, pln hluboké lásky a nezměrné úcty ke své vlasti.

Vím dobře, jak nepopulárním jest Rusko v Evropě. Poláci je pokládají, a snad ne bez důvodu,

---

*) »La réforme«. Mardi, 14. décembre 1847.

za jednu ze základních příčin všech svých pohrom. Nezávislí lidé ostatních zemí vidí v tak rapidním rozvoji jeho moci stále vzrůstající nebezpečí svobodě národů. Jméno Rusa zní všude jako souznak brutálního útisku a hnusného otroctví. Rus před tváří Evropy není leč mrzkým nástrojem dobývačnosti v rukách nejnenáviděnějšího despotismu.

Pánové, nevystoupil jsem na tuto tribunu, abych omlouval Rusko ze zločinů za vinu mu kladených, abych zakrýval pravdu. Nechci se pokusiti o nemožnost. Mé vlasti třeba pravdy více než kdy jindy.

Nu ano, jsme dosud lidem otrockým! U nás není svobody, není úcty k důstojnosti lidské. Všude hnusný despotism, ve zvůli bezuzdný, ve své moci nezadržitelný. Žádných práv, žádné spravedlnosti, žádné ochrany proti libovůli. Nemáme ničeho, co zove se důstojností a hněvem národů. Jest nemožno představiti si ještě nešťastnější a více pokořující stav. A naše postavení na venek jest neméně bídným: Pasivní vykonavatelé záměrů nám cizích, poslušni vůle příčící se jak našim zájmům, tak naší cti, zakoušíme hněvu, nenávisti, ano řekl bych skorem i opovržení, neb všade hledí se na nás jako na nepřátele civilisace a lidstva. Páni naši užívají našich paží, aby porobili svět, zotročili národy, a každý nový jich úspěch jest novou hanbou našich dějin.

Nemluvě ani o Polsku, kde od r. 1772 a obzvláště od r. 1831 znectíváme se každodenně surovými skutky násilí, hanebnostmi beze jména, —

jak neblahou roli byli jsme přinuceni hráti v Německu, v Italii, ve Španělsku, ano i ve Francii, všude, kam jen škůdný náš vliv vniknul! — Bylo-li od r. 1815 jediné ušlechtilé věci, které bychom byli nezničili, jediné špatné při, k níž bychom se byli nepřidali, jediného velikého bezpráví politického, jehož bychom se byli jako strůjci neb spoluvinníci nezúčastnili? — Neblahým věru osudem, jehož jest samo prvou obětí, stalo se Rusko od té doby, co pozdvihlo se v mocnost prvého řádu, podporou zločinu a hrozbou všem prospěšným zájmům lidstva!

Dík této mrzké politice našich vládců stalo se Rusko v oficielním slova smyslu otrokem a katem!

Zde vidíte, pánové, že jsem si svého postavení úplně vědom; vstupuji sem jako Rus, ne ačkoliv Rus, nýbrž protože Rus. Přicházím s hlubokým vědomím zodpovědnosti, která tíží mne, jakož i všecky ostatní jednotlivce mé země, neboť čest jednotlivců jest nerozlučnou od cti národní: bez této zodpovědnosti, bez této vnitřní spojitosti mezi národy a jich vládci, mezi jednotlivci a národy nebylo by ani vlasti ani národu. (Potlesk.)

Tuto zodpovědnost, tuto spoluvinu na zločinu nikdy jsem, pánové, nepociťoval tak bolestně, jako právě v tuto chvíli; neboť výročí, které dnes slavíte, jest vám, pánové, velikou památkou, památkou posvátného povstání a heroického boje, vzpomínkou na nejkrutší doby vašeho národního života. (Opětný potlesk.)

Vy všichni byli jste přítomni tomuto velkolepému národnímu hnutí, účastnili jste se tohoto boje, a byli jste jeho hrdinami. Zdálo se, že jste v tomto svatém boji vyvinuli, napjali a nasadili všechen zápal, horlivost, sílu a lásku k vlasti, co jich duše polská obsahuje! Pod převahou početnou konečně jste podlehli. Leč památka této navždy nezapomenutelné doby zůstala vepsána v srdcích vašich písmem plamenným; leč vyšli jste všichni z tohoto boje obrození: obrození a silní, otužení vůči pokušení v neštěstí, vůči bolu ve vyhnanství, plni hrdosti na svou minulost, plni naděje ve svou budoucnost!

Výročí 29. listopadu, pánové, není nám pouze slavnou vzpomínkou, nýbrž také zárukou blízkého vyprostění, brzkého návratu ve vaši otčinu. (Potlesk.) Pro mne, jakožto Rusa je toto výročí dnem hanby, ano, veliké hanby národní! Pravím to důrazně: válka r. 1831. byla s naší strany válkou zpozdilou, zločinnou, bratrovražednou. Nebylo to jenom nespravedlivé napadení sousedního národa, byl to bídácký útok na svobodu bratrovu. Ano, pánové, byla to se strany mé otčiny sebevražda politická. Tato válka podniknuta v zájmu despotismu, nikdy však v zájmu národa ruského: neboť tyto dva zájmy jsou si naprosto protivny. Osvobození Polsky bylo naším vyprostěním: s vaší volností i my jsme se vyprosťovali; nemohli jste zvrátiti trůnu krále polského, byste neotřásli trůnem ruského cara... (Potlesk.) Jsme děti jednoho kmene, naše osudy jsou nerozlučny a naše věc má býti společnou. (Potlesk.)

Vy jste to dobře pochopili, když jste napsali na svých revolučních praporech tato ruská slova: „Z a n a š u i z a v a š u v o l n o s t“, „z a n a š i i v a š i v o l n o s t!“ ... (Potlesk.) — Vy jste to dobře pochopili, když v nejkritičtější chvíli boje, vzdorujíc vztekům Mikuláše, celá Varšava se jednoho dne spojila v pocitu jediné veliké bratrské myšlenky a vzdala veřejnou, slavnou poctu našim hrdinům, našim mučenníkům z r. 1825.: Pestelovi, Rylejevu, Muravěvu-Apoštolu, Bestuževu-Ruminovi a Kochovskému (Potlesk.) — oběšeným v Petrohradě za to, že byli prvými občany Ruska!

Oh, pánové, ničeho jste nezanedbali, abyste nás přesvědčili o svém sympatickém smýšlení, abyste pohnuli naším srdcem, abyste nás zbavili osudné slepoty. Marné snahy! Ztracené úsilí! Carští vojáci, hluši k vašemu volání, nevidouce a nerozumějíce ničemu, táhli jsme proti vám — a zločin byl dokonán.

Pánové, ze všech utiskovatelů, ze všech nepřátel vaší otčiny jsme to my, kteří jsme nejvíce zasloužili vaší kletby a vaší nenávisti.

A přece nepředstavuji se zde pouze jako kající Rus. Nezdráhám se u vaší přítomnosti prohlásiti svou lásku a úctu ke svému rodišti. Ba odvažuji se mnohem více, pánové, odvažuji se vybízeti vás k allianci s Ruskem.

Je nutno, bych věc objasnil.

As před rokem, a mám za to, že to bylo po krveprolití v Haliči, učinil vám jakýsi polský šlechtic ve výmluvném a nyní všeobecně známém

dopise, adressovaném knížeti Metternichovi, zvláštní návrh. Unešen bezpochyby nenávistí k Rakušanům, ostatně zcela oprávněnou, nevybízel vás k ničemu jinému, než abyste se podrobili carovi, abyste se mu poddali tělem i duší, úplně bez podmínek a bez výhrad; radil vám, byste dobrovolně chtěli tomu, co jste dosud snášeli, a sliboval vám náhradou, že jakmile přestanete se tvářiti jako otroci, váš pán se chtě nechtě stane vaším bratrem.

Vaším bratrem, pánové, slyšíte-li? car Mikuláš, vaším bratrem! (Nikdy! Nikdy! Vzrušení.)

Utlačovatele, nejzapřisáhlejšího nepřítele, úhlavního nepřítele Polsky, kata tolika obětí (výborně!), zhoubce vaší svobody, toho, jenž vás s pekelnou zběsilostí pronásleduje jak nenávistí a pudem, tak politikou — toho byste přijali za bratra? (Nikdy! Nikdy!)

Každý z vás volil by raději smrt (ano!), vím to dobře; — každý z vás zemřel by raději za Polsku, než aby přisvědčil tak ohavné allianci. (Zdvojená pochvala.)

Leč připusťte na maličko tento nemožný předpoklad. Víte-liž, pánové, jakým nejjistějším prostředkem způsobili byste v Rusku velikou zhoubu? Právě tím, kdybyste se poddali cáři. Dostalo by se mu tím schválení jeho politiky a takové síly, že by jí nadále pranic neodolalo. Běda nám, kdyby tato protinárodní politika vzmohla se nade všecky překážky, které ji dosud zdržují. A prvou, největší z těchto překážek jest nepo-

pěrně Polsko, zoufalý vzdor tohoto hrdinného národa, který nás osvobozuje, když bojuje proti nám. (Bouřlivý potlesk.) Ano, právě proto, že jste nepřáteli cáře Mikuláše, nepřáteli officielní Rusi, jste přirozeně a bezděčně přáteli národa ruského! (Potlesk.)

V Evropě převládá mínění, vím dobře, že tvoříme se svou vládou nedílný celek; že se cítíme šťastnými pod žezlem Mikuláše; že on a jeho systém, utiskovatelský uvnitř a útočný zevně, jsou dokonalým výrazem našeho národního genia.

Není tomu tak.

Nikoliv, pánové, národ ruský necítí se šťastným! Dím to s radostí, s pýchou! Neboť kdyby mohl býti šťasten v onom stavu opovržení, ve kterém je pohřížen, byl by nejbídáčtějším a nejpodlejším na světě. Nám, též nám vládne cizí žezlo, mocnář původu německého, který nikdy neporozumí ani potřebám ani povaze ruského lidu, a jehož vláda, zvláštní směs mongolské krutosti a pruského pedantství, naprosto vylučuje živel národní. A tak, zbaveni všech politických práv, nemáme dokonce ani oné svobody přirozené, patriarchální, abych tak řekl, jaké požívají národové méně vzdělaní, a jež jim alespoň zajišťuje klidný odpočinek v kruhu domácím a dovoluje se oddati instinktům své rassy. Všeho toho postrádáme: žádný přirozený pohyb, žádné volné hnutí není nám dovoleno. Jest nám skorem bráněno žíti, neboť veškeren život vyžaduje jistý stupeň nezávislosti, kdežto my jsme pouhými bezduchými kolesy toho nestvůrného stroje tyranství

a výboje, který se nazývá cárstvím ruským. — Ano, pánové, myslete si, že stroj má duši, a představíte si snad nesmírné bědy naše. Žádné hanby, žádné muky nejsme ušetřeni, máme všecko neštěstí Polsky, mimo čest.

Mimo čest, pravím, a označuji tímto výrazem všecko, co jest v Rusku vládní, officielní a politické.

Slabému, vysílenému národu bylo by třeba lži, aby udržel bídné zbytky hasnoucí existence. Leč Rusko jím není, bohudík! Povaha tohoto lidu jest pokažena jen zevně: uvnitř jest jará, mocná, mladistvá a nezbývá jí, leč rozbíti překážky, kterými ji obklopili, aby se zjevila ve vší své původní kráse, rozestřela všecky své neznámé poklady, a dokázala konečně světu, že ne jménem brutální síly, jak se všeobecně myslí, nýbrž právě jménem toho, co jest životu národů nejvznešenějším a nejsvětějším, jménem svobody má lid ruský právo na žití.

Pánové, Rusko není jenom nešťastno, jest i nespokojeno, jeho trpělivosť dochází ku konci. Známo vám, co se proslýchá i při dvoře petrohradském? Víte-liž, jakého mínění jsou vlastní důvěrníci, milci, ano i ministři carští? Že panování Mikuláše je vládou Ludvíka XV. Celý svět tuší bouři, blízkou, hroznou bouři, která děsí mnohé, kterou však národ vítá s jásotem. (Bouřlivá pochvala.)

Vnitřní hospodářství je strašně bídné. Je to úplná anarchie s tvářností pořádku. Pod zevnějškem nesmírně vážného hierarchického forma-

lismu skrývají se hnusné vředy; naše úřady, naše soudnictví, naše finance, značí tolikéž lži: lži na oklamání mínění v cizině, lži na uspání bezpečí a svědomí panovníka, jenž se jim propůjčuje tím ochotněji, čím více bázně nahání mu skutečný stav věcí. Je to posléze organisace bezpráví, barbarství a lupičství ve velkém, organisace abych tak řekl promyšlená a dobře vypočítaná: neboť všichni sluhové carští, od těch, kteří zastávají nejvyšší úřady, až k nepatrným úředníkům krajským pustoší a odírají zemi, páší nejkřiklavější nespravedlnosti, nejhnusnější násilí, bez potuchy studu a bázně, zcela veřejně, za bílého dne, s bezpříkladnou nestoudností a hrubostí, jsouce tak jisti svou beztrestností, že nezakrývají své zločiny ani před nevolí občanstva.

Cář Mikuláš se často tváří, jakoby chtěl zdržeti postup této hrozné korrupce, ale kterak potlačiti zlo, jehož hlavní příčinou je sám, je vlastní princip jeho vlády? Hle, tajemství jeho hluboké bezmoci v konání dobra! Neboť tato vláda, zdánlivě tak imposantní zevně, jest uvnitř bezmocnou: nic se jí nedaří, všecky reformy, jež podniká, obracejí se v zápětí v niveč. Nemajíc za základ leč dvé nejpodlejších vášní srdce lidského, prodejnost a bázeň; nevšímava ke všem citům národním, všem zájmům, všem životním silám země, oslabuje se moc Ruska den ze dne vlastní činností, rozkládá se úžasnou měrou. Zápasí, zmítá sebou, mění se co chvíli v nápadech a projektech; podniká mnoho věcí najednou, avšak neuskutečňuje ničehož. Jedině schopnost zla jí nechybí, užívá ji

plnou měrou, jakoby chtěla uspíšiti hodinu vlastní zhouby. — Nepřátelská a cizí k národu prostřed národa jest určena k brzkému pádu.

Se všech stran hrozí nepřítel: toť ohromná massa lidu selského, který se již nespoléhá, že jej cář osvobodí, a jehož vzpoury, den ze dne četnější, dokazují, že se již dosti načekal; toť střední, velmi četná třída, složená z nejrozmanitějších živlů, třída neklidná, buřičská, která se vrhne se vší vášní v prvé hnutí revoluční.

Obzvláště jest to ona nesčetná armáda, po veškerém cárství rozložená. Mikuláš ovšem pokládá své vojáky za své nejlepší přátely, za nejmocnější podpory svého trůnu; toť však docela chybná illuse, která mu bude osudnou. Jakže! podporou jeho trůnu, lidé vyšlí z řad národa, tak hluboce nešťastní, lidé, vyrvaní tak ukrutně svým rodinám, pronásledovaní jako divá zvěř po lesích, v nichž hledají úkrytu, když se byli začasté sami zmrzačili, aby unikli branné povinnosti, kteří jsou v okovech vlečeni ke svým plukům, kde bývají odsuzováni k dvacetiletým pekelným útrapám, na dobu celého věku lidského, zakoušejíce každodenně nových útrap a stále zmírajíce hlady! Čím by byli, velký bože! tito ruští vojáci, kdyby prostřed těchto ukrutností milovali ruku, která je na ně uvaluje! Věřte mně, pánové, není většího nepřítele nynějšího stavu věcí nad naše vojíny; a obzvláště vojíny tělesné stráže, kteří, vidouce zlo u pramene, nemohou býti v rozpacích o jediné příčině všech svých běd. Naši vojíni, toť lid sám, jenom že ještě nespokojenější; toť lid zbavený

všeho klamu, ozbrojený, navyklý disciplině a vespolné činnosti. Žádáte důkazy? Ve všech posledních selských bouřích hráli vysloužilí vojíni hlavní úlohu.

Zavíraje tento přehled nepřátel ruské moci, připomínám posléze, pánové, že mezi mládeží šlechtickou jest množství lidí vzdělaných, šlechetných a vlasteneckých, kteří rdí se hanbou a hrůzou nad naším postavením, kteří jsou rozhořčeni v pocitu svého otroctví, kteří jsou vůči cáři a vládě plni nesmířitelného hněvu. O, věřte tomu, neschází Rusku revolučních živlů! Rusko nabývá života, vášně, sčítá své síly, poznává se, soustřeďuje se, a není daleka chvíle, kdy vybuchne bouře, veliká bouře k blahu nás všech! (Dlouhotrvalý potlesk.)

Pánové, jménem této nové společnosti, tohoto pravého ruského národa nabízím vám allianci (potlesk) novou. Jak vám známo, byla již vyslovena r. 1824. spiklenci obou zemí.

Pánové, vzpomínka, kterou zde vyvolávám, plní srdce mé hrdostí. Tedy ruští spiklenci prvi překročili propasť, která zdánlivě nás dělila. Tážíce se jen svého vlastenectví, vzdorujíce předsudkům, které jste měli přirozeně proti všemu, co neslo ruské jméno, přišli k vám sami, bez nedůvěry, beze skrytých záměrů, — přišli vám nabídnout součinnost proti našemu společnému nepříteli, proti našemu jedinému nepříteli. (Pochvala.)

Prominete mně, pánové, tento projev bezděčné hrdosti. Rus, který miluje svou otčinu, ne-

může chladně mluviti o lidech, kteří jsou nám nejvyšší oslavou, — a jsem šťasten, že to mohu veřejně prohlásiti, prostřed tohoto četného a vznešeného shromáždění, prostřed tohoto shromáždění polského (potlesk) — jsou našimi světci, hrdiny, mučedníky naší svobody, proroky budoucnosti naší. (Potlesk.) S výše svých šibenic a z hloubi Sibíře, kde úpí dosud, byli naší spásou, naším světlem, pramenem všech našich jasných nadějí, naší záštitou proti vlivu prokletého despotismu, naším dokladem před vámi a celým světem, že Rusko dosud v sobě má zárodky svobody a opravdové velikosti! Hanba, hanba budiž tomu z nás, kdo by toho neuznal! (Bouřlivý souhlas.) Pánové, vzývaje jich veliká jména, totiž odvolávaje se k mocné jich autoritě, představuji se vám jako bratr a vy mne neodmítnete. (Ne! Ne!) Nemám zákonného schválení, abych k vám takto mluvil; avšak bez všeliké marnivé domýšlivosti mám za to, že v tomto vážném okamžiku sám ruský národ mluví k vám ústy mými. (Potlesk.) Nejsem v Rusku samojediným, jenž Polsko miluje, a který jeví k němu tolik nadšeného obdivu, tolik vášnivé horoucnosti, tolik hlubokého citu, prosyceného žalem a nadějí, jejž nikdy nevyvážím. Známí i neznámí přátelé, kteří sdílejí mé sympatie, mé smýšlení, jsou četní (Potlesk) a snadno bych vám to dokázal událostmi a jmény, kdybych se neobával, že uškodím zbytečně mnohým osobám. Jich jménem, pánové, jménem všeho, co žije, co šlechetného v mé otčině, podávám vám ruku bratrskou. (Živý souhlas.) Spjaty

spolu nezvratným osudem, dlouhým dramatickým dějem, jehož smutné důsledky dnes my všichni cítíme, obě naše země dlouho by se nenáviděly. Avšak hodina smíření odbila, jest čas, by naše různice skončily. (Potlesk.)

Naše zločiny proti vám jsou zajisté četny! Jest na vás, byste nám mnohé odpustili! Avšak bolest naše jest nemenší, a cítíme v sobě sílu dobré vůle, která napraví všechny naše poklesky a způsobí, že zapomenete na minulost. Kéž hněv náš se změní v lásku, v lásku vroucnější, čím nesmířitelnějším byl hněv náš! (Živý souhlas.)

Pokud jsme žili v nepřátelství, překáželi jsme si navzájem; spojíce se, budeme všemocní ve službě dobra. Nic neodolá společné naší činnosti.

Smíření Ruska a Polska jest dílem velkolepým, které zasluhuje, abychom se mu cele oddali. Jest vymaněním 60 milionů lidí, jest osvobozením všech slovanských národů, které úpí pode jhem cizím, jest posléze povalením, konečným povalením despotismu v Evropě. (Potlesk.)

O kéž nadejde tento veliký den smíření — den, kdy Rusové, sloučeni s vámi těmitéž city, bojujíce za tutéž věc proti společnému nepříteli, budou míti právo zapěti s vámi národní vaši polskou píseň, hymnu slovanské svobody, „Jeszcze Polska nezginela!“

(Výbuch potlesku přehluší závěrečná slova a následuje živý a dlouhotrvající rozruch.)

Federalism, socialism a antitheologism.

Návrh podaný ústřednímu výboru »Ligy míru a svobody« Michajlem Bakuninem v Ženevě.

Pánové!

Dílo, které jest nám dnes vykonati, je organisace a definitivní ustavení Ligy míru a svobody na zásadách, formulovaných předešlým vůdčím výborem a odhlasovaných prvým kongresem. Tyto zásady jsou na příště naší ústavou, závazným podkladem všech našich dalších prací. Teď již nesmíme vyškrtnouti z nich ani nejmenší část; ale máme právo, ba povinnost, abychom je rozvinuli. Provésti tento úkol dnes, zdá se nám věcí tím naléhavější, any tyto principy, jak všeobecně známo, byly formulovány ve spěchu, pod nátlakem neochotného pohostinství ženevského. Rozvrhli jsme je takořka mezi dvěma ohni, byvše přinuceni mírniti jejich výraz, abychom unikli veliké hanbě, která byla by mohla úplně zmařiti naše dílo. —

Dnes, kdy — dík upřímnějšímu a otevřenějšímu pohostinství města Bernu — zbaveni jsme

všeho nátlaku místního, zevnějšího, musíme znovu vytknouti tyto principy v plné dokonalosti, zamítajíce dvojsmysly jako sebe nehodné, nehodné velikého díla, jež založiti jest naším posláním. Zamlčování, dvojsmysly, oklestěné myšlenky, smířlivé omluvy a ústupky chabé diplomacie nejsou živly, z nichž se tvoří veliké věci: ty vznikají jedině, je-li dosti ušlechtilých srdcí, duchů spravedlivých a silných, cíle jasně určeného a mocné odvahy. Podnikli jsme hodně velikou věc, pánové, vznesme se na výši svého podniku: velkého nebo směšného, není vyhnutí; a aby byl velikým, jest alespoň třeba, abychom svou odvahou a upřímností se stali rovněž velikými.

Co vám předkládáme, není akademická diskuse principů. Nezapomínáme, že jsme se zde spojili hlavně k vůli tomu, abychom se smluvili o politických prostředcích a plánech, k uskutečnění našeho díla nezbytných. Avšak víme také, že politiku nelze prováděti čestně a s užitkem bez theorie a bez cíle zřejmě určeného. Jinak, ačkoliv jsme všichni proniknuti zásadami nejvyšší volnosti a liberálnosti, skončili bychom dílem, diametrálně od těchto snah rozdílným: počali bychom s přesvědčením republikánským, demokratickým a socialistickým, — a skončili jako Bismarkovci nebo jako Bonapartisté.

Jest nám dnes vykonati trojí věc:

1. Vypracovati podmínky a připraviti základy nového kongresu.

2. Organisovati svou Ligu, pokud to provésti možno, ve všech evropských zemích a rozšířiti ji v Americe, což se nám zdá závažným, a zříditi v každé zemi výbory národní a krajské, ponechati každému z nich spravedlivou a nutnou samosprávu a podříditi je všechny hierarchicky ústřednímu výboru v Bernu. Dáti těmto výborům zplnomocnění a potřebné návody o propagandě a přijímání nových členů.

3. Se zřetelem k této propagandě založiti časopis.

Jest patrno, že máme-li zdárně prováděti tyto tři věci, je třeba předběžně vyložiti principy, určující povahu a cíl Ligy, aby nebylo žádných dvojsmyslů; ty pak povzbudí a povedou jednak všechnu naši propagandu jak ústní tak písemnou, jednak budou základem a podmínkou přijetí nových přívrženců. Tento poslední odstavec, pánové, zdá se nám obzvláště důležitým. Neboť budoucnost Ligy bude záviseti na náklonnostech, ideách a snahách jak politických, tak sociálních, jak ekonomických tak morálních onoho množství nováčků, kterým otevřeme své kruhy. Tvoříce instituci po výtce demokratickou, nebudeme se snažiti, abychom svůj lid, to jest, massy svých stoupenců, ovládali shora dolů; a od okamžiku, kdy budeme řádně ustaveni, nedovolíme si nikdy vnucovati jim autoritu svých idejí. Chceme naopak, aby všechny naše subkomitéty krajské a komitéty národní, až i pak komitét ústřední nebo mezinárodní, zvolené zdola vzhůru hlasováním stoupenců ze všech zemí, byly věrným a povol-

ným výrazem jejich vlastních citů, idejí a vůle. Avšak dnes, právě že jsme se rozhodli podrobovati se hlasům většiny ve všem, co bude se vztahovati ku společnému dílu Ligy, dnes, kdy jsme ještě skrovni počtem, chceme-li, aby se naše Liga nikdy neuchýlila od prvotních myšlenek a směru, jež jí byli zakladatelé vytkli, zdaliž nemáme učiniti opatření, by nikdo nevstoupil sem se snahami odporujícími těmto myšlenkám a tomuto směru? Zdaž nemáme se organisovati tak, aby veliká většina stoupenců byla věrna smýšlení, které nás dnes naplňuje, a ustanoviti taková pravidla přijetí, aby vzdor osobním změnám našich výborů duch Ligy se nikdy nezměnil. K tomuto cíli dospějeme jedině tehdy, když ustanovíme a určíme své principy tak zřejmě, že žádný jednotlivec, tak neb onak jim nepřátelský, nikdy nebude moci zaujati místa mezi námi.

Není pochyby, že kdybychom opomenuli vyznačiti svůj skutečný ráz, našich stoupenců mohlo by značně přibýti. Mohli bychom dokonce v tomto případě dle návrhu basilejského delegáta pana Schmidlina přijati do svých řad hojně vojáků a kněží, a proč ne i žandarmů? — anebo jak to chce učiniti Liga Míru, založená v Paříži pány Michalem Chevalierem a Bedřichem Passym pod vznešeným protektorátem císařským, poníženě prositi některé znamenité princezny pruské, ruské nebo rakouské, aby ráčily přijati titul čestných členů našeho združení. Avšak přísloví praví, kdo příliš mnoho podniká, práce nezniká: všecky tyto vzácné známosti koupili bychom za cenu

úplného sebezničení, a při tolika dvojsmyslech a frázích, jež dnes otravují veřejné mínění v Evropě, byli bychom jen terčem škodolibého posměchu.

Naopak jest patrno, že vyslovíme-li otevřeně své principy, počet přívrženců našich bude skrovnějším; avšak budou to alespoň lidé opravdoví, na které budeme se moci spoléhati, — a naše upřímná, rozumná a vážná propaganda nebude otravovati, nýbrž umravní veřejnost.

Pohleďme tedy, jaké jsou principy našeho nového združení. Nazývá se Liga míru a svobody. To již stačí; tím se odlišujeme ode všech, kdož žádají a vyhledávají mír za každou cenu, ba i za cenu svobody a lidské důstojnosti. Lišíme se také od anglické společnosti míru, která vyhýbajíc se vší politice domnívá se, že mír jest možný i za nynější organisace států evropských. Na rozdíl od těchto ultra-mírumilovných tendencí společnosti pařížské a anglické naše Liga prohlašuje, že nevěří míru a nepřeje si ho, leč za nejvyšší podmínky, svobody.

Svoboda jest vzácné slovo, které značí velmi velikou věc, a které nikdy nepřestalo elektrisovati srdce všech žijících lidí, které však přece vyžaduje přesného určení, bez něhož nevyhnuli bychom se dvojsmyslu, bez něhož bychom viděli, jak byrokrati jakožto přívrženci občanské svobody, konstituční monarchisté, aristokrati a buržoasní liberálové zahnízďují se v našich vrstvách a utvářejí většinu mezi námi za záminkou, že i oni milují svobodu.

Aby předešel důsledky podobného neblahého nedorozumění, prohlásil kongres ženevský, že chce „založiti mír na lidovládě a svobodě“, z čeho plyne, že kdo chce býti členem naší Ligy, musí býti demokratem. Jsou z ní tudíž vyloučeni všichni aristokraté, všichni přívrženci jakékoli výsady, jakéhokoli monopolu nebo výhrady politické, neboť slovem demokracie rozumí se jedině vláda lidu lidem samým a pro lid, v kterémž posledním názvu zahrnuti jsou všichni občané, — a dnes připojiti dlužno i občanky, — tvořící jeden národ.

V tom smysle jsme zajisté všichni demokraty. —

Avšak jest nám současně doznati, že termin: demokracie nestačí ku správnému vystižení ducha naší Ligy, a že, jako i pojem svobody, zavdává příčinu k dvojsmyslu. Zdaliž jsme nebyli svědky toho, jak v Americe od počátku tohoto století plantážníci a otrokáři jihu a všichni jejich přívrženci ve Spojených státech Severu říkali si demokraté? Zdaliž moderní césarism se svými hnusnými důsledky, vznášející se jako výhrůžné znamení nade vším, co nazývá se lidskostí v Evropě, neříká si rovněž demokratický? A dokonce, zdaliž nebyl to moskalský a petrohradský imperialismus, Stát bez frází, tento ideál všech militaristických a byrokratických centralisovaných mocností, který ve jménu demokratismu rozsápal nedávno Polsku?

Jest zjevno, že demokratism bez svobody nemůže býti naší korouhví. Avšak co jiného jest

demokratism, založený na svobodě, nežli republika? Spojenectví svobody s privilejem plodí monarchicko-konstituční vládu, avšak sloučení její s demokratismem dá se uskutečniti jediné v republice. Z důvodů opatrnosti, jakou nikdy neschvalujeme, pokládal ženevský kongres za nutno zdržeti se vyřknutí slova republika. Avšak prohlásiv svou touhu po „ustavení míru na demokratismu a svobodě“, projevil samozřejmě smýšlení republikánské. Pročež naše Liga musí býti současně demokratickou i republikánskou.

A máme za to, pánové, že jsme zde všichni republikány v tom smysle, že puzeni důsledky neúprosné logiky, varováni jak prospěšnými tak trpkými naučeními dějin, všemi minulými zkušenostmi, a zvláště jasnými událostmi, sužujícími Evropu od r. 1848, zrovna tak jako nebezpečím dnes ji ohrožujícím, nabyli jsme rovněž všichni tohoto přesvědčení: že instituce monarchické jsou nesmiřitelné s vládou míru, spravedlnosti a svobody.

A my, pánové, jako socialisté ruští a jako Slované, my pokládáme za nutno otevřeně prohlásiti, že pro nás toto slovo republika má jedině význam čistě negativní: a sice ten, že znamená rozvrat anebo odstranění monarchie; a že nejenom není schopna nás rozehřáti, ale že naopak pokaždé, když nám budou ukazovati republiku jako positivní a vážné rozluštění všech denních otázek, jako nejvyšší cíl, ku kterému směřovati

mají všechny síly naše, — osvědčíme nutnost protestovati.

Monarchie se nám protiví z hloubi srdce; nepřejeme si nic lepšího, než zříti ji shlazenu s veškera povrchu Evropy a světa, a jsme přesvědčeni, jako vy, že její pád jest podmínkou, *sine qua non* osvobození lidstva. S tohoto hlediště jsme nepokrytě republikány. Avšak nedomníváme se, že stačí zvrátiti monarchii, aby národové byli osvobozeni a stali se účastnými spravedlnosti a míru. Naopak, jsme si pevně vědomi, že velká republika vojenská, byrokratická a politicky centralisovaná může se státi a nutně se stává výbojnou mocností na venek, oppressivní vnitř, a že jest neschopnou zajistiti blahobyt a svobodu svým poddaným, i kdyby se jmenovali občany. Zda jsme neviděli, že velký národ francouzský dvakráte si ustavoval demokratickou republiku, a dvakráte ztratil svou svobodu, dav se strhnouti k výbojným válkám?

Máme přičítati, jako to činí mnozí jiní, tyto politování hodné ústupy vznětlivému temperamentu a disciplinárním historickým zvykům národa francouzského, který, jak tvrdí jeho utrhači, jest sice schopen nabýti svobody náhlým a bouřlivým výbuchem, ale nedovede jí užívati, ji prováděti?

Nemožno nám, pánové, připojiti se k podobnému odsuzování celého národa, jednoho z nejinteligentnějších v Evropě. Jsme tedy přesvědčeni, že ztratila-li Francie svou svobodou a její demokratická repulibka se přetvářela v diktaturu a vojenskou demokracii, chyba nevězí v povaze

jejího lidu, nýbrž v její politické centralisaci, která, připravována již dávno před tím jejími králi a státníky, zosobněná později v tom, čemu hladká rhetorika dvorská říkala Le Grand Roi, pak uvržená do jícnu pekel hanebnými zmatky spuchřelé monarchie, byla by jistě zanikla v bahně, kdyby ji byla Revoluce svými mocnými pažemi nepozdvihla. Ano, zvláštní věc, tato veliká revoluce, ač ponejprvé v dějinách, proklamovala nejen práva občana, nýbrž i člověka, — stavši se dědičkou monarchie, kterou zničila, vzkřísila znovu tuto negaci veškeré svobody: centralisaci a všemohoucnost státu.

Znovu zřízena ústavodárným sněmem, potírána, pravda, avšak s malým úspěchem Girondiny, centralisace ta byla zpečetěna konventem národním: Robespierre a Saint-Just byli jejími pravými obnoviteli: ničeho více nescházelo novému vládnímu stroji, nežli Nejvyšší Bytost s kultem Státu. Čekala jenom na zručného strojvedoucího, aby ukázala užaslému světu všechny utlačovatelské síly, kterými ji opatřili neprozřetelní konstruktéři — a Napoleon I. se objevil. Ano, tato revoluce, z počátku tak zanícená láskou ku svobodě a lidskosti, právě proto, že věřila v možnost, smířiti je s centralisací státu, spáchala sebevraždu na sobě, je zabila, nezplodivši za sebou ničeho jiného, nežli vojenskou diktaturu, césarism.

Není-li pochopitelno, pánové, že k záchraně míru a svobody v Evropě dlužno nám postaviti proti této nestvůrné a utlačovatelské centralisaci vojenských byrokratických, despotických, monar-

chicko-konstitučních a třebas i republikánských států veliký, zdravý princip federalismu, —princip, o němž podaly nám ostatně poslední události ve Spojených Státech Severní Ameriky vítězné doklady.

Od nynějška je třeba všem, kdož si přejí skutečného vymanění Evropy, aby si byli vědomi toho, že zachovávajíce své sympathie pro veliké ideje socialistické a humanitární, provolané revolucí francouzskou, zavrhnotuit její politiku Státu a přijmouti se vší rozhodností politiku svobody Severoameričanů.

Federalism.

Jsme potěšeni, mohouce prohlásiti, že princip tento byl jednomyslně přijat ženevským kongresem. Švýcarsko samo, které jej ostatně provádí dnes tak úspěšně, přilnulo k němu beze všeho zdráhání a přijalo jej v celé šíři důsledků. Na neštěstí byl tento princip v resolucích sjezdu velmi špatně formulován a jest ho tam jenom nepřímo vzpomenuto, nejprvé tam, kde se jedná o ustavení Ligy, a níže kde se jedná o časopis „Spojené Státy Evropské“, který máme vydávati, kdežto dle našeho zdání měl zaujímati prvé místo v prohlášení našich principů.

Je to mezera velmi nepříjemná, kterou nám bude neprodleně vyplniti. Ve shodě s jednomyslným smýšlením ženevského kongresu jest nám prohlásiti:

1. Aby vítězila svoboda, spravedlnost a mír v mezinárodních poměrech evropských, aby ne-

možnou byla občanská válka mezi různými národy, tvořícími rodinu evropskou, nezbývá leč jediný prostředek: totiž založiti Spojené Státy Evropské.

2. Že Státy Evropské nebudou se nikdy moci sdružovati se státy takovými, jaké jsou dnes ustaveny, a to pro nestvůrnou nerovnost svých poměrných sil.

3. Že příklad zvěčnělé konfederace germánské dokázal jednou pro vždy, kterak konfederace monarchií jest k posměchu; jak jest neschopnou, zaručiti národům jak mír, tak svobodu.

4. Že žádný stát centralisovaný, byrokratický a tudíž militaristický, byť se nazýval i republikou, nebude moci vstoupiti vážně a upřímně v konfederaci mezinárodní. Ve svém složení, které bude vždy zřejmým nebo maskovaným záporem svobody vnitřní, byl by nezbytně projevem věčné války, ohrožením zemí sousedních. Založen v podstatě na předchozím aktu násilí, výboji, nebo na tom, čemu se v soukromém životě říká loupežné přepadení, — na aktu, požehnaném Církví jakéhokoliv náboženství, posvěceném dobou a tím přetvořeném v právo historické, — opíraje se o toto božské posvěcení triumfujícího násilí jakožto o právo jediné a svrchované, jest každý stát centralistický naprostou negací práva všech ostatních států, neuznávaje jich nikdy při smlouvách, jež s nimi uzavírá, leč v zájmu politickém nebo z málomoci.

5. Že všichni přívrženci Ligy v důsledcích toho všemi silami se vynasnaží zreorganisovati

své rodné země, aby tam dosadili na místo staré organisace, stavěné shora dolů, na násilí a principu autority, organisaci novou, nemající jiného základu, leč zájmy, potřeby a přirozené vztahy národů, ani kterého principu, leč svobodnou federaci individuí v obce, obcí v provincie*), provincií v národy, a těchto konečně ve Spojené Státy Evropské nejprvé a později celého světa.

6. V důsledcích toho: úplné zavržení všeho,

---

*) Znamenitý italský vlastenec Josef Mazzini, jehož republikánským ideálem jest francouzská republika z r. 1793, oživená poetickými tradicemi Danteho a ctižádostivými vzpomínkami Říma, vládce světa, potom přehlédnutá a opravená se stanoviska nové theologie poloracionalistické a polomystické, — tento výtečný, snaživý, vášnivý a vždy výlučný vlastenec, přese všecky pokusy, aby povznesl se na výši mezinárodní spravedlnosti, a který vždy výše kladl velikost a moc své vlasti než sebe a svou svobodu, — Mazzini byl vždy zarytým odpůrcem samosprávy provincií, která ovšem rozhlodávala přísnou jednolitost jeho velikého Státu italského. Tvrdí, že za protiváhu všemohoucnosti pevně ustavené republiky postačí samospráva obcí. Mýlí se: žádná obec osamocená nedovedla by odporovati moci této strašné centralisace; byla by jí rozdrcena. Aby nepodlehla v tomto boji, musila by se sdružiti za účelem společného odporu se všemi obcemi sousedními, totiž, musila by s nimi utvořiti samosprávnou provincii. Mimo to, jakmile provincie nebudou samosprávné, bude nutno spravovati je státními úředníky. Mezi opravdově důsledným federalismem a byrokratickou vládou není střední cesty. Proto republika, jakou žádal Mazzini, byla by státem byrokratickým a tudíž militaristickým, založeným na základě moci vnější, nikoli však na mezinárodní spravedlivosti a vnitřní svobodě. R. 1793, za hrůzovlády, kommuny francouzské prohlášeny byly autonomními, ale to je nezachránilo od zhouby, jakou jim připravil revoluční despotism Konventu, či spíše despotism Obce pařížské, jejíž dědicem byl Napoleon.

co se nazývá historickým právem států; všecky otázky, vztahující se k přírodním, politickým, vojenským a obchodním hranicím mají býti pokládány od nynějška za příslušenství uplynulých dějin a energicky zavrženy všemi příslušníky Ligy.

7. Uznání absolutního práva každé národnosti, velké nebo malé, každého kmene, slabého nebo silného, každé provincie, každé obce na dokonalou autonomii, jen když vnitřní zařízení jejich nebude ohrožením a nebezpečím pro autonomii a svobodu sousedních zemí.

8. Je-li některé území částí státu, byť se bylo k němu dobrovolně připojilo, není tím nikterak řečeno, že má býti s ním navždy sloučeno. Žádný věčný závazek nemůže býti přijat lidskou spravedlností, která jest nám jedinou autoritou, a my neuznáme nikdy jiných práv aniž povinností, leč založených na svobodě. Právo svobodného slučování a odlučování rovněž svobodného jest prvým a nejdůležitějším z práv politických; konfederace byla by bez něho pouhou zakuklenou centralisací.

9. Ze všeho předešlého jde, že Liga má otevřeně zamítnouti spojenectví té neb oné frakce národnostní demokracie evropské se státy monarchickými, byť alliance ta měla býti prostředkem vybojování nezávislosti nebo svobody utlačené země; — takováta alliance, vedoucí jenom ku sklamání, byla by současně zradou na revoluci.

10. Liga naopak, právě proto, že jest Ligou míru, a s přesvědčením, že mír nemůže býti vybojován a založen leč na nejintimnější a dokonalé vzájemnosti spravedlivých a svobodných národů,

má důrazně prohlásiti své sympatie s každým národnostním povstáním proti všemu útisku, ať již cizímu, či domácímu, děje-li se toto povstání ve jménu našich principů a v interesu národnostních vrstev jak politickém tak ekonomickém, ne však za ctižádostivým úmyslem, založiti mocný stát. —

11. Liga povede vyhlazovací boj proti všemu, co nazývá se slávou, velikostí a mocí států. Proti těmto lživým a nezdravým idolům, kterým byly obětovány miliony obětí lidských, postavíme slávu lidské inteligence, jevící se ve vědě a ve všeobecném prospěchu, založeném na práci, spravedlnosti a svobodě.

12. Liga považuje národnost za jev přirozený, mající nepopíratelné právo existence a svobodného rozvoje, nikoli však za princip, — neboť každý princip má se vyznačovati všeobecností, kdežto národnost jest naopak zjevem výlučným, odděleným. Tak zvaný princip národnostní, zaváděný tou dobou vládami Francie, Ruska a Pruska, ano i mnohými vlastenci německými, polskými, italskými a uherskými, slouží reakci jenom k potlačení revolučního ducha: v podstatě výlučně aristokratický, opovrhující dialekty národů nevzdělaných, samozřejmě jsa na úkor svobodě provincií a skutečné autonomii obcí, udržovaný ve všech zemích ne davy lidovými, jejichž hmotné zájmy obětuje soustavně tak zvanému veřejnému blahu, které není ničím jiným než blahem privilegovaných tříd, — tento princip neznačí nic jiného než předstírání práv historických a ctižádost států.

Právo národnosti bude tudíž Ligou vždy pokládáno za přirozený důsledek nejvyššího principu svobody, přestávajíc býti právem v tom okamžiku, kdy svobodu ohrozí neb i jen mimo ni se postaví.

13. Jednota jest cíl, ku kterému směřuje lidstvo neodolatelně. Ale stává se vždy osudnou a zkázonosnou inteligenci, důstojnosti a prospěchu jednotlivců a národů, jakmile se utváří bez svobody, ať již násilím či autoritou nějaké theologické, politické nebo ekonomické ideje. Vlastenectví, směřující k jednotě mimo svobodu, jest vlastenectvím špatným, záhubným národním a hospodářským zájmům zemí, jimž sloužiti a jež povznášeti chce, často bezděčným přítelem reakce, — nepřítelem revoluce, totiž osvobození národů a lidí. Liga smí uznávati jedinou jednotu: takovou, která se utvoří svobodnými úmluvami částí ve všem samosprávných tak, že tato jednota nejsouc již negací práv a zájmů jednotlivých částí, nejsouc již hrobem, do nějž se pochovávají všecky místní pokroky, stane se naopak utvrzením a podporou všech těchto autonomií a jejich blahobytu. Liga bude tudíž vší silou napadati každou náboženskou, politickou, ekonomickou a sociální organisaci, která nebude dokonale proniknuta tímto velikým principem svobody, bez níž není inteligence, není spravedlnosti, není pokroku, není lidskosti.

*

Takový jest, pánové, dle mého a bezpochyby i dle vašeho mínění rozbor a nezbytné důsledky

tohoto velikého principu federalismu, kongresem ženevským důrazně prohlášeného. Takové jsou absolutní podmínky míru a svobody.

Absolutní, ano — avšak jsou samojediné? — Nemyslíme.

Státy Jihu ve velké republikánské konfederaci Severní Ameriky byly od prohlášení nezávislosti státní republikánskými, demokratickými par excelence.*) A přece dostalo se jim nedávno opovržení všech přívrženců svobody a lidskosti ve světě; ba málem že nespravedlivou a zločinnou válkou, rozdmychovanou proti severním státům republiky, nezvrátily a nezničily nejlepší organisaci politickou, jaké kdy bylo v dějinách. Která je as příčina tak zvláštního zjevu? Snad příčina politická? Nikoli, ale veskrze s o c i á l n í. Vnitřní politická organisace jižních států byla dokonce v mnoha směrech dokonalejší a mnohem svobodnější nežli organisace států severních. Jenom že v této velkolepé organisaci vyskytala se temná skvrna jako v republikách starověku; svoboda občanstva založena byla na nucené práci otroků. — Tato černá skvrna postačí, aby povalila všechnu politickou existenci těchto států.

Občané a otroci, — takový byl antagonism starověku, jako v otrokářských státech světa nového. — Občané a otroci, to jest, dělníci z přinucení, otroci ne dle práva, ale dle skutečnosti —

*) Známo, že v Americe přívrženci zájmů Jihu proti Severu, totiž zastanci otroctví naproti zrušení jeho, se nazývají výhradně demokraty.

toť antagonism světa moderního. — A jako státy starověku zhynuly otroctvím, tak i moderní státy zajdou proletariátem.

Marně těšil by se kdo myšlenkou, že tento antagonism je spíš domnělým nežli skutečným, anebo že jest nemožno stanoviti rozhrání mezi třídami majetnými a třídami nemajetnými, protože tyto dvě třídy splývají celou řadou bezprostředních a neznatelných odstínů. Ale vždyť ani ve světě přírodním není těchto hranic; v ascendenční řadě bytostí jest na př. nemožno ukázati bod, kde přestává říše rostlinná nebo začíná říše živočišná, kde přestává zvířeckost a kde počíná lidskost. Není příliš závažné rozdílnosti mezi rostlinou a živočichem, mezi živočichem a člověkem. Rovněž tak i ve společnosti lidské jest rozdíl tříd vzdor prostředním posicím, tvořícím nerozeznatelný přechod mezi jednou a druhou mocností politickou a sociální, přece zcela znatelný, a celý svět rozezná šlechtického aristokrata od finančního, velkou buržoasii od malé, a tuto od proletariatu továrního a velkoměstského; a zrovna tak i velkostatkáře, který žije z důchodů, zámožného rolníka, který rovněž vzdělává zemi, anebo pachtýře od prostého proletáře venkovského.

Všechny tyto různé politické a sociální existence lze dnes uvésti ve dvě hlavní kategorie, vzájemně naprosto rozdílné a přirozeně k sobě nepřátelské: T ř í d y p o l i t i c k é*) skládající se z lidí nadaných výsadami pozemkovými nebo ka-

---

*) (Privilegované?) Pozn. k francouzskému originálu.

pitálem, anebo jen i výchovou. — buržoasní,*) a na třídy pracovní, vyděděné jak z účasti kapitálu tak i země, a zbavené vší výchovy a všeho vzdělání.

Jenom sofista nebo slepec by popíral, že tyto dvě třídy dělí dnes od sebe propast. Právě tak jako ve světě starověkém, má naše moderní civilisace, obmezujíc se na poměrně dosti skrovnou menšinu privilegovaných občanů, za základ nucenou práci (hladem) obrovské většiny lidu, odsouzeného k neodvratné nevědomosti a hrubosti.

Marně by si také kdokoliv namlouval, že tuto propast lze vyplniti prostým šířením osvěty v massách lidových. Jest velmi užitečno, zakládati školy pro lid; může-li se však ještě žádati, aby muž z lidu, žijící ze dne na den a živící svou rodinu prací rukou svých, jenž postrádaje vzdělání a času, jest ubíjen a otupován prací, aby zajistil svým milým vezdejší chléb; je-li možno žádati, aby měl jen myšlenku, touhu, ano i možnost posílati své děti do školy a vydržovati je po čas jich vzdělávání? Není-li mu třeba jejich slabých paží, jejich dětské práce, aby pomáhaly při všech rodinných potřebách? Zajisté učiní dosti, když se obětuje, aby je dal učiti se rok nebo dva, ponechávaje jim stěží nutného času,

---

*) I v případě, kdy nedostává se jiných prostředků, zabezpečuje tato buržoasní výchova — dík solidárnosti, pojící všechny členy světa buržoasního, každému, kdo jest jí nadán, bezměrnou výsadu v odměně jeho práce, — a tak práce nejprostřednějšího měšťáka se platí skoro vždy tři až čtyřikráte výše, než práce nejinteligentnějšího dělníka.

aby se naučily čísti, psáti a počítati, a dáti se otravovati na rozumu a mysli křesťanským katechismem, který se rozdílí svědomitě a v tak hojném množství ve veřejných školách obecných všech zemí. Je-li schopen tento drobet poučení povznésti dělnické massy na úroveň inteligence buržoasní. Zdali se propast vyplní?

Je patrno, že tak důležitá otázka vzdělání a vychování lidového závisí na rozluštění této druhé otázky, jinak dosti nesnadné, totiž na radikální reformě nynějších ekonomických podmínek dělnických tříd. Povzneste podmínky pracovní, vraťte práci to, co jí dle spravedlnosti náleží, a dejte tak lidu bezpečí, výživu, volnou chvíli, a pak, věřte tomu, sám se povzdělá a stvoří civilisaci mohutnější, zdravější a ušlechtilejší, nežli jest vaše.

Je také marno, namlouvati si s ekonomisty, že zlepšení hospodářského postavení dělnických tříd závisí na všeobecném pokroku průmyslovém a obchodním v každé zemi, a jejich úplné vymanění z poručnictví a protekce státu. Svoboda průmyslová a obchodní je zajisté věcí velevýznamnou a jedním z podstatných základů budoucí mezinárodní jednoty všech národů světa. Jsouce přívrženci každé svobody, máme býti příznivi i této. Avšak s druhého stanoviska jest nám doznati, že pokud budou nynější státy a pokud práce nepřestane býti otrokyní vlastnictví a kapitálu, přispěje tato svoboda, obohacující nejmenší část, buržoasii, na útraty nesmírné většiny lidu, jen k tomu, že seslabí a znemravní ještě více malý

počet privilegovaných, rozmnoží bídu, bolesti a spravedlivé rozhořčení mass dělnických, a tak uspíší hodinu zničení států.

Anglie, Belgie, Francie a Německo jsou zajisté země evropské, kde obchod a průmysl požívají poměrně největší svobody a dosáhly nejvyššího stupně rozvoje. A právě jsou to také země, kde otázka chudinství je nejpalčivěji pociťována, kde propast mezi kapitalisty a vlastníky s jedné strany a třídami dělnickými s druhé, zcela patrně se rozšířila rozměrem v jiných zemích nepoznaným. V Rusku, v zemích skandinavských, v Italii, ve Španělsku, kde obchod a průmysl málo jsou vyvinuty, mimo nějakou mimořádnou katastrofu lidé zřídka mrou hlady. V Anglii jest smrt hladem denním úkazem. Nejsou to jen jednotlivci tu a tam, jsou to tisícové, deseti- i statisícové, kteří takto zmírají. Není-li pak zjevno, že v řádu hospodářském, nyní vládnoucím po všem civilisovaném světě, svoboda a rozvoj obchodu a průmyslu, zázračné užití věd ve výrobě, stroje, jichž účelem jest osvoboditi dělníka, usnadniti práci lidskou, — že všecky tyto vynálezy a pokroky, daleky toho, aby zlepšily postavení dělnických tříd, ve skutečnosti ještě je ztěžují a činí nesnesitelnějším.

Jediná Severní Amerika je z valné části výjimkou z tohoto pravidla. Avšak tato výjimka nevyvrací, nýbrž potvrzuje pravidlo. Jsou-li tam dělníci lépe odměňováni nežli v Evropě, a nezmírá-li tam nikdo hlady, není-li tam skorem dosavad zápasu třídního, jsou-li všichni dělníci ob-

čany a tvoří-li tam občanstvo jedno jediné těleso, a je-li tam konečně zdravé elementární jakož i odborné vzdělání v širších vrstvách hojně rozšířeno, jest to přičísti bezpochyby z velké části onomu tradicionelnímu duchu svobody, který s sebou přinesli původní kolonisté z Anglie: udržován, zkoušen, posilován velkými boji náboženskými, byl ještě tento princip osobní nezávislosti a obecního a krajinského selfgovernmentu (samosprávy) podporován tou zvláštní okolností, že přesazen do pouště, sproštěn takřka minulých pokušení, dovedl utvořit svět nový — svět svobody. A svoboda je tak znamenitou čarodějkou, jest nadána zázračnou tvořivostí, že když Severní Amerika dala se jí inspirovati méně než po jedno století, dosáhla, ba lze říci dnes, předstihla civilisaci Evropy. Avšak nutno se vystříhati omylu, tyto zázračné pokroky a tento záviděníhodný blahobyt mají děkovati z větší části a především důležité výhradě, kterou má Amerika a Rusko: míníme totiž nesmírné rozlohy úrodné půdy, která z nedostatku pracovních sil zůstává ještě dnes nevzdělanou. Až do dneška alespoň bylo toto veliké bohatství země pro Rusko skorem ztraceno, poněvadž jsme nikdy neměli svobody. Jinak tomu bylo v Americe, která svobodou, jaké nikde jinde není, každoročně láká statisíce energických, přičinlivých a inteligentních vystěhovalců, a která, dík onomu bohatství, smí je přijmouti do svého klína. Brání tím současně ochuzování a oddaluje okamžik vzrůstu otázky sociální: dělník práci nenalézající

anebo nespokojený se mzdou, nabízenou kapitálem, může se směle vždy ještě stěhovati na far west (daleký západ), aby tam vzdělal nějaké divoké a nevzdělané území. Tato okolnost udržuje mzdu amerických dělníků přirozeně ve výši a zaručuje každému neodvislost v Evropě neznámou. Takovou jest výhoda, avšak pohleďme i na stinnou stránku věcí: poněvadž láce výrobků průmyslových je podmíněna většinou dílem levnou prací, není možno americkým továrníkům konkurovati s továrníky evropskými; a proto průmysl Severoamerických Států neobejde se bez ochranných tarifů. To však má v zápětí především vzrůst umělých odvětví průmyslových a potom utlačení a zhoubu neprůmyslových států jižních a budí v nich touhu po odtržení; a konečně působí ve městech, jako v New-Yorku, Filadelfii, Bostonu a mnohých jiných hromadění dělnických mass proletářských, které počínají se již ocitati v situaci dělnictva velkých průmyslových států Evropy. A my vskutku vidíme, že sociální otázka vystupuje již ve státech Severu, tak jako se objevila hluboko mezi námi.

Proto jest nám všeobecně uznati, že v našem civilisovaném světě ne-li veskrz, jako ve světě starověkém, jest civilisace menšiny založena na nucené práci a na poměrném barbarství většiny. Nebylo by správno tvrditi, že tato privilegovaná třída od práce se odvrací; naopak dnes i ona pracuje mnoho; úplně nečinných ubývá očividně, a práci přibývá na vážnosti; neboť i nejvíce obšťastnění chápou dnes, že třeba jim mnoho

pracovati, mají-li se udržeti na výši současné civilisace, mají-li dovésti sami těžiti ze svých výsad a sobě jich uhájiti. Avšak mezi prací tříd zámožných a tříd dělnických jest rozdíl ten, že prvá odměňována jsouc nekonečně vydatněji nežli druhá, ponechává svým privilegovaným dosti prázdně, této nejvyšší podmínky všeho vývoje lidského, jak rozumového, tak mravního, — podmínky, která se nikdy neuskutečnila v třídách dělnických. A pak, práce konaná tímto světem privilegovaných jest skoro výlučně prací nervů — totiž obrazotvornosti, paměti a přemýšlení; kdežto práce proletářských milionů jest prací svalů, a často, jako ve všech továrnách na příklad, práce ta nezaměstnává veškeren systém svalstva současně, ale vyvíjí pouze jistou část na úkor všech ostatních, a stává se všeobecně podmínkou, škodlivou tělesnému zdraví a příčící se jeho souladnému rozvoji. V tomto směru jest dělník zemědělský mnohem šťastnějším. Jeho přirozenost, neubíjená dusným a často otravným ovzduším závodů a továren, neznetvořována abnormálným vývojem některé z jeho sil na úkor druhé, nepozbývá křepkosti a svěžesti — avšak jeho inteligence je skoro vždy spíše nehybnou, zdlouhavější a mnohem méně vyvinutou nežli důvtip dělníků továrních a městských.

Úhrnem, dělníci řemeslničtí a továrenští a dělníci zemědělští tvoří dohromady jednu kategorii, představující práci svalů a stojící proti privilegovaným representantům práce nervů. Jaké jsou důsledky tohoto rozdělení, nijak zdán-

livého, ale vskutku reelního, které jest podkladem přítomné situace jak politické tak sociální?

Privilegovaní představitelé práce nervové, kteří, mimochodem řečeno, jsou v nynějším útvaru společenského povolání ji zastupovati ne proto, že by byli inteligentnějšími, nýbrž jen proto, že se zrodili ve středu třídy privilegované — ti užívají všech dobrodiní, avšak také všech zkažeností soudobé civilisace, bohatství, přepychu, pohodlí, blahobytu, štěstí rodinného, výlučné svobody politické s právem využitkovati práci milionů dělnictva a jej ovládati dle vlastní vůle a ve vlastním prospěchu, — všech výtvorů a všech požitků obrazotvornosti a myšlení... s plnou mocí státi se lidmi dokonalými, zkrátka jim jsou přístupny všechny jedy lidstva, výsadami porušeného.

Co zbývá představitelům práce svalové, těmto nesčetným milionům proletariátu a malorolníků? Bída bez mezí, bez radostí rodinných, neboť rodina jest chudému břemenem; nevědomost, barbarství a řekli bychom skoro zvířeckost, s tou útěchou, že slouží za podnož civilisaci, svobodě a korrupci menšiny. — Za to zachovali svěžest ducha a srdce. Umravněni byť i nucenou prací zachovali smysl pro spravedlnost daleko jinou, nežli jest spravedlnost právníků a zákonů; sami nešťastni, cítí soustrast se všemi bídnými, zachovali zdravý smysl, nezkažený sofismaty doktrinářské vědy anebo lžemi politiky — a poněvadž dosud nezneužili, ba ani neužili života, mají víru v život.

Avšak namítá se nám, že tato propast mezi nepatrnou menšinou privilegovaných a obrovskou většinou vyděděných byla vždy a bude dále; nuže co se změnilo? To se zde změnilo, že druhdy byla tato propast zahalována mračnem náboženství, že davy lidové jí neviděly; a dnes, od času, kdy velká Revoluce porozehnala tyto mraky, všímají si jich i davy a táží se po jich původu. Toť veledůležité.

Od času, kdy Revoluce rozhodila mezi lid své Evangelium, ne mystické, nýbrž rozumové, ne nebeské, nýbrž zemské, ne božské, nýbrž lidské, své Evangelium práv člověka; od času, kdy prohlásila, že všichni lidé jsou si rovni, všichni stejně povoláni ku svobodě a lidskosti, — lidové davy po vší Evropě, po všem vzdělaném světě probouzeny znenáhla ze spánku, který je ovládal od té doby, co křesťanství je uspalo svými prostředky, počínají se tázati, nemají-li i ony právo k rovnosti, volnosti a bratrství?

Lid, vedený veskrze svým obdivuhodným zdravým smyslem a svým instinktem, pochopil od prvého vzniku této otázky, že základním zdrojem jeho skutečné emancipace, anebo, dovolíte-li užití slova, jeho h u m a n i s a c e byla by především zásadní přeměna jeho podmínek hospodářských. Otázka chleba jest mu plným právem hlavní otázkou; vždyť Aristoteles prvý ji vypozoroval: má-li člověk mysliti, svobodně smýšleti, člověkem se státi, musí býti prost všech starostí o život hmotný. — Měšťáci, kteří horlivě žehrají na materialismus lidu, a kteří kážou

zdrženlivost idealismu, vědí to ostatně velmi dobře, neboť kážou slovy, nikoli však skutky. — Druhou otázkou lidu jest otázka volného času po práci, podmínka sine qua non, bez níž není lidskosti; avšak výživy a prázdně po práci lze mu dosíci jedině zásadním přetvořením nynějšího zřízení společenského, čímž vysvětleno, proč Revoluce puzena logickým důsledkem vlastního principu, zrodila socialism.

Socialism.

Revoluce francouzská prohlásivši právo a povinnost každého jednotlivce lidského, státi se člověkem, vyvrcholila v posledních svých důsledcích v babouvism. Babeuf, jeden z posledních energických a ryzích občanů francouzských, jakých četně zplodila a potom zhubila Revoluce, a který měl štěstí čítati mezi své přátele lidi jako byl Buonarotti, spojil ve zvláštním pojetí politické tradice antického vlastenectví s úplně moderními ideami sociální revoluce. Vida, kterak revoluce odumírá z nedostatku radikální a tudy velmi pravděpodobně nemožné změny hospodářského řádu společenského, věren ostatně duchu této revoluce, která skončila dosazením všemohoucích výkonů Státu na místo jakékoli iniciativy jedince, sestavil politický a sociální systém, dle něhož by republika, výraz kollektivní vůle občanů, po konfiskaci všeho individuelního vlastnictví spravovala je v zájmu všech, podělujíc každého rovným dílem výchovou, vzděláním, exi-

stenčními prostředky, zábavou, a nutíc všechny bez výjimky dle jich sil a schopností ku práci jak tělesné tak duševní. Spiknutí Babeufovo utuchlo a Babeuf guillotinován s mnohými svými přáteli. Avšak ideál socialistické republiky nezemřel s ním. Převzata jeho přítelem Buonarottim, největším spiklencem tohoto století, byla jím tato idea přechována jako posvátný poklad novým generacím, a dík tajným společnostem, které založil v Belgii a Francii, klíčily ideje kommunistické v mysli národů. Od r. 1830 až do r. 1848 měly své obratné šířitele v Cabetovi a Louis Blancovi, kteří ustavili definitivně revoluční socialism. Jiný proud socialistický, vzniklý rovněž ve prameni revolučním, směřující k témuž cíli, avšak prostředky docela rozdílnými, jejž bychom nazvali socialismem doktrinářským, byl stvořen dvěma vynikajícími muži: Saint-Simonem a Fourierem. Saint- Simonism byl vykládán, rozvíjen, — přetvářen a ustaven jako systém zpola praktický, jako církev, otcem Enfantinem s mnohými přáteli, jichž většina je dnes peněžníky a státníky, vládě císařské obzvláště oddanými. — Fourierism nalezl svého vykladače v žurnálu „Démocratie pacifique“, redigovaného až do 2. prosince Viktorem Considérantem.

Zásluha těchto dvou socialistických systémů, rozdílných ostatně ve mnohých směrech, spočívá hlavně v hluboké, vědecké a přísné kritice soudobých řádů společenských, jichž nepřirozené rozpory směle odhaleny; dále v tom důležitém činu, že směle udeřily na křesťanství a jím otřásly

ve jménu rehabilitace hmoty a lidských náklonností, hanobených a současně tak dobře praktikovaných hlasateli křesťanskými. Saint-Simonisté chtěli dosaditi na místo křesťanství náboženství nové, založené na mystickém kultu těla, s novou kněžskou hierarchií, novými vyděrači davů, výsadou geniálnosti, zručnosti a nadání. Fourieristé — kteří byli spíše, a možno říci upřímnými demokraty, představovali si své falanstery, řízené a spravované náčelníky, zvolenými všeobecným hlasováním, kde by každý, jak se domnívali, nalezl svou práci a své místo dle přirozených svých náklonností. — Vady Saint-Simonismu jsou příliš patrny, aby bylo nutno o nich hovořiti. Dvojnásobná nepravda Fourieristů záležela především v domněnce, že pouhou silou přemlouvání a své klidné propagandy dotknou se srdcí boháčů, aby přišli složit svůj nadbytek ku branám jejich falansterů; a za druhé se domnívali, že lze theoreticky, a priori, sestrojiti sociální ráj, kde by se dalo očekávati všechno lidské dobré samo od sebe. Nepochopili, že lze nám sice hlásati veliké principy a jich budoucí rozvoj, že však třeba praktické uskutečnění těchto principů ponechati zkušenostem budoucnosti.

Souhrnem, řízení zákonné bylo společnou vášní všech socialistů před 1848, a aspoň tito Cabet, Louis Blanc, Fourieristé, Saint-Simonisté, měli snahu mistrovati a organisovati společnost, všichni byli více méně autoritářští.

Leč tu objevil se Proudhon: syn sedláka, činem a instinktem stokráte revolučnější než vši-

chni tito doktrinářští a buržoasní revolucionáři, ozbrojil se jak hlubokou a pronikavou, tak nesmiřitelnou kritikou, aby zničil všechny jejich systémy. Postaviv svobodu proti autoritě, proti těmto státním socialistům, prohlásil se hrdě za anarchistu, a navzdor jejich deismu nebo pantheismu měl dosti odvahy nazvati se prostě atheistou, či spíše s Augustem Comtem positivistou.

Jeho socialism, založený na svobodě jak individuelní tak hromadné, a na spontanní činnosti volných sdružení, řídící se jediné všeobecnými zákony sociální ekonómie, které byly objeveny nebo jichž třeba objeviti vědou, vně všeho řízení státního a vší protekce státu, podřizující krom toho politiku hospodářským, rozumovým a mravním zájmům společnosti, vyvrcholil se později a to zcela přirozeně ve federalism.

Takový byl počátek vědy sociální před r. 1848. Novinářská polemika, letáky a brožury socialistické zanesly spoustu nových idejí v lůno vrstev dělnických; byly jimi prosáklé, a když revoluce 1848 vybuchla, socialism se objevil jakožto moc.

Socialism, jak již řečeno, byl posledním dítětem velké revoluce; avšak dříve, než jej zplodila, dala život vlastnějšímu dědici, prvorozenci, miláčku Robespierrovu a Saint-Justovu: republikanismu ryzímu, nesmísenému s idejemi socialistickými, vypůjčenému ze starověku a podněcovanému hrdinnými tradicemi velkých občanů Řecka a Říma. Mnohem méně humanitární, nežli

socialism, neznal skorem člověka a uznával jediné občana; a kdežto socialism hledí založiti republiku lidí, onen žádá jen republiku občanů, třeba že tito občané, jako v ústavách, které přirozeným a neodvratným důsledkem následovaly po konstituci z r. 1793 (v době, kdy tato, byvši chvíli na vahách, zanikla, vědomě ignorujíc otázku sociální), — třeba že tito musili jakožto občané činní, máme-li užíti výrazu konstituanty, stavěli svůj občanský privilej na využití práce občanů trpných. Politický republikán ostatně není, aneb nepovažuje se za egoistu sám pro sebe, avšak má býti takovým pro vlast, kterou má povýšiti ve svém svobodném srdci nad sebe sama, nade všechna individua, nade všechny národy světa a nad lidstvo vůbec.

Důsledně pak vždy zneuzná mezinárodní spravedlnost; ve všech rozepřích, mějž si vlast jeho nepravdu či pravdu, dá jí vždy přednost před ostatními, bude chtíti, aby vynikala stále a zahladila všechny cizí národností svou mocí a svou slávou. Přirozenou náklonností stane se výbojným, — přes to, že zkušenost staletí mu dobře ukázala, že vojenské triumfy nezbytně končí césarismem. Socialistický republikán nenávidí velikost, moc a vojenskou slávu státu, — dává přednost svobodě a blahobytu. Jsa uvnitř federalistou, přeje si mezinárodní konfederace, nejprvé veden duchem spravedlnosti, pak jsa přesvědčen, že sociální a ekonomická revoluce, zmáhajíc umělé a neblahé překážky států, uskuteční se, alespoň z části, jediné svorným činem ne-li všech,

alespoň většiny národů, tvořících dnes civilisovaný svět, a že všichni národové dříve nebo později budou nuceni k nim se přidati. — Výlučně politický republikán jest stoikem, nezná práv, nýbrž jediné povinností, aneb jako v republice Mazziniho, připouští jediné právo: oddati a zasvětiti se na věky vlasti, žije pouze proto, aby jí sloužil a umíraje pro ni s radostí, jak praví ona píseň, kterou dal p. Alexander Dumas Girondinům zdarma věnem: „Zemříti za vlast, toť osud nejkrasší, nejhodnější závidění.“ Socialista naopak dbá svých positivních práv na žití a na všecky, jak rozumové a mravní, tak fysické rozkoše života. Miluje život, a chce se z něho plně těšiti. Poněvadž jeho přesvědčení tvoří část jeho bytosti, a jeho úkoly vůči společnosti jsou nerozdvojně spjaty s jeho právy, by mohl býti věren jedněm i druhým, dovede spravedlivě žíti, jako Proudhon, a po případě zemříti, jako Babeuf; avšak nikdy neřekne, že lidstvo má býti obětí, a že smrt jest údělem nejkrasším. Politickému republikánu je svoboda prázdným slovem; je to svoboda, býti dobrovolným otrokem, obětí posvěcenou státu; jsa vždy ochoten obětovati mu svoji, obětuje mu raději svobodu druhých. Politický republikanism končí tudíž nezbytně despotismem. Svoboda sloučena s blahobytem a působící humanitu všech humanitou každého, jest socialistickému republikánu vším, kdežto stát jest mu pouhým nástrojem, pouhým služebníkem jeho blahobytu a svobody všech. Socialista liší se od buržoy spravedlivostí, žádaje pro sebe

skutečný plod své vlastní práce; liší se od výlučného republikána svým volným a humanním egoismem, neboť žije veřejně a bez frasí pro sebe, věda, že činí-li tak dle spravedlnosti, slouží veškeré společnosti, a že slouže jí, vyhovuje svým vlastním zájmům. Republikán jest přepjatý a často z vlastenectví — jako kněz z náboženství — krutý. Socialista jest nestrojený, mírně vlastenecký, ale za to vždy velmi humanní. — Slovem, mezi socialistickým republikánem politickým zeje propast: tento, jakožto stvoření polonáboženské, náleží minulosti; onen, positivista neb atheista, náleží budoucnu.

Tento antagonism se plně rozvinul r. 1848. Již od prvých hodin revoluce nedovedli se srozuměti: jejich ideály, všechny jejich přirozené pudy je unášely ve směru opačném. Všechen čas, uplynulý od února do června, minul v rozepřích, které rozhodivše sémě občanské války po poli revolucionářů, rušíce jich síly, byly nutně na prospěch koalice, jež tím se stala hrozivou, skládajíc se ze všech odstínů reakce, sražených tehdy ze strachu v jedinou stranu. V červnu spojili se republikáni na svůj vrub s reakcí, aby vyhladili socialisty. Domnívali se, že dobyli vítězství a zatím svou oblíbenou republiku strhli v záhubu. Generál Cavaignac, počestný představitel protirevolučního praporu, byl předchůdcem Napoleona III. Tenkráte pochopili to všichni, ne-li ve Francii, přece aspoň všude jinde, neboť toto smutné vítězství republikánů nad dělníky pařížskými bylo

slaveno velkolepými triumfy všech evropských dvorů, a gardoví důstojníci pruští se svými generáli v čele nelenili poslati adressu bratrského blahopřání generálu Cavaignacovi.

Zhrozivši se rudého strašidla, dala se buržoasie evropská zavléci v úplnou zotročilost. Pro svou nespokojenou a liberální povahu není ctitelkou vojenského reginu, avšak rozhodla se pro něj, v době nebezpečí, které by bylo nastalo lidovou emancipací. Posvětivši jeho důstojenství všemi svými slavnými výboji XVIII. století, jakož i počátkem tohoto, domnívala se, že alespoň koupila mír a klid nezbytný úspěchu svých obchodních a průmyslových styků: „Obětujeme vám svou svobodu, tak zdála se mluviti k vojenským mocnostem, které se znovu sbíraly na zříceninách této třetí revoluce, — dovolte nám za to klidně využitkovati práce lidových davů, a ochraňujte nás proti jejich nárokům, které by se v theorii mohly zdáti oprávněnými, avšak se stanoviska našich zájmů jsou zavržení hodné.“ Slíbilo se jí vše, a slovu tomu se také dostálo. Proč pak tedy buržoasie, evropská buržoasie veskrz, je dnes všeobecně neuspokojenou?

Nepovážila, že vláda vojáctví je draha, že již pouhou svojí vnitřní organisací ruší, nepokojí a ničí národy, a že krom toho, vedena logikou, která jest jí vlastní a kterou nikdy nezapřela, má za nezbytný důsledek v á l k u; války dynastické, války pro čest, války výbojné aneb o přirozené hranice, války o rovnováhu, — zkáza a věčné vzájemné pohlcování států, potoky lidské krve, po-

žáry vesnic, zbořená města, zpustošení celých krajin — a vše to pro zadostučinění ctižádosti knížat a jich milců, aby je obohatily, aby zaměstnaly, aby v kázni držely národy a naplnily dějiny. —

Nyní to buržoasie chápe a proto jest nespokojena s regimem, k jehož tvoření tak mocně přispěla. Unavilo ji to; avšak čím nahradí dnešní pořádek?

Konstituční monarchie vykonala svou úlohu, ostatně nedařilo se jí na evropském kontinentě zrovna zázračně; ano právě v Anglii, této historické kolébce moderního konstitucionalismu, prolomené dnes zdvihnuvši se demokracií, jest otřesena a kolísá, a dlouho již neodolá stoupajícímu proudu lidových vášní a požadavků.

Republika? Ale která republika? Politická toliko, či demokratická a sociální? Jsou-li národové dosud socialistickými? Ano, více než kdy jindy.

To, co zhynulo v červnu r. 1848, nebyl socialism všeobecně, to byl pouze socialism státový, socialism autoritářský a regulativní, který věřil a nadál se, že úplného zadostučinění potřebám a zákonitým snahám dělnických tříd dostati se má státem a že stát, ozbrojen svou všemohoucností, chtěl by zavésti a zavedl by nový řád společenský. To nezhynul v červenci socialism, naopak, byl to stát, který se ocitnul na mizině před socialismem, a jenž prohlásiv se za neschopna splatiti mu dluh s ním smluvený, pokusil se jej zabíti, aby

se zbavil co nejlehčím způsobem tohoto dluhu. K tomu nedospěl, ale zabil víru, kterou v něj skládal socialism, a vyvrátil současně všechny theorie autoritářského a doktrinářského socialismu, z nichž jedny, jako Cabetova „Ikarie“ a jako Louis Blancova „organisace práce“ lidu přimlouvaly, aby se ve všech věcech na stát spoléhal, — z nichž druhé dokázaly svou nicotnost řadou směšných pokusů. Ba i Proudhonova banka, jež by byla prospívala za příznivějších okolností, zmahána odporem a všeobecným nepřátelstvím měšťáků, — podlehla.

Socialism prohrál tuto první bitvu z důvodu zcela prostého: byl bohat instinkty a negativními idejemi theoretickými, jež mu dávaly tisíckráte za pravdu před privilegiem; avšak ještě se mu zcela nedostávalo idejí positivních a praktických, jichž by byl potřeboval ku stavbě nového systému, systému lidové spravedlnosti na troskách řádu měšťáckého. Dělníci, bojující v červenci za emancipaci lidu, byli jednomyslni v instinktu, ne však v ideách, a jejich zmatené ideje byly babylonskou věží, chaosem, ze kterého nemohlo vzejíti ničeho. To bylo hlavní příčinou jich porážky.

Třeba-li však proto pochybovati o budoucnosti a soudobé síle socialismu? Křesťanství, které si uložilo založiti království a spravedlnost na nebi, ovládlo v Evropě teprvé po mnohých staletích. Smíme se tudíž diviti, že socialism, určiv si problém mnohem nesnadnější, totiž vládu spravedlnosti na zemi, nezvítězil v několika létech?

Třeba-li, pánové, dokazovati, že socialism nezhynul? Abychom se tím ujistili, poohlédněme se, co se dnes děje v celé Evropě. Vyskytlo-li se v kterékoli zemi uprostřed povyku a válečného hlomození, které plní Evropu od r. 1852, — vážnější otázky nad otázku sociální? Toť ona velká neznámá, jejíž blízkost všichni tuší, před níž se každý chvěje a o níž se neodvažuje nikdo mluviti... Ona však mluví sama za sebe a stále zřetelněji; tato dělnická kooperativní sdružení, tyto banky ku vzájemné podpoře a úvěru práce, tyto trades-unions, tato mezinárodní liga dělnická všech zemí, ono stoupající hnutí dělníků v Anglii, Francii, Belgii, Německu, Italii, Švýcarech: není-li to důkazem, že se nevzdali svého cíle, nepozbyli víry ve své blízké vysvobození, a že pochopili, kterak ku své záchraně nesmí se již spoléhati na stát, ani na neupřímné více méně přispění privilegovaných tříd, — nýbrž jedině na sebe a na svá nezávislá spontanní sdružení?

Ve většině evropských zemí zachovává hnutí toto, dle vnějšku alespoň politiky vzdálené, ještě ráz výlučně ekonomický, a takřka soukromý. Avšak v Anglii vrhlo se přímo na dunivé pole politiky, a zorganisováno v strašnou družinu, „Reformní Ligu“, dobylo již velikého vítězství nad politickým privilegiem, organisovaným politicky aristokracií a vysokou buržoasií. S anglickou v pravdě trpělivostí a praktickou důsledností rozvrhla si Reform League bitevní plán, nedá se znechutiti ničím a nedá se odstrašiti, ani zdržeti žádnou překážkou. „V desíti letech nejdéle, — říkají

nám — předpokládajíce největší nesnáze, budeme míti všeobecné hlasovací právo, a pak...“ pak provedou sociální revoluci!

Ve Francii jako v Německu socialism postupující v tichosti cestou soukromých sdružení hospodářských, dospěl již k tak vysokému stupni moci v lůně dělnických tříd, že jednak Napoleon III., jednak kníže Bismark vyhledávají jeho spojenectví...

V Italii a Španělsku, po žalostném fiasku všech politických stran, a následkem hrozné bídy, v níž vlekou se obě tyto země, každá jiná otázka jižjiž zaniká v otázce ekonomické a sociální. Je-li v podstatě jiné otázky v Rusku a v Polsku? Ta právě boří poslední naděje staré šlechtické Polsky historické; ohrožuje a rozvrátí beztak silně otřesené trvání tohoto strašného „carství veškera Ruska“. A neprojevil-li se dokonce v Americe socialism návrhem výtečného muže, p. Karla Sumnera, senatora v Bostonu, aby osvobození negři států jižních poděleni byli půdou?

Uznáte zajisté, pánové, že socialism je všude, a že vzdor svému neúspěchu červencovému dospěl podzemní prací, která jej zvolna zanesla do hlubin politického života všech zemí, tak daleko, že lze jej tušiti všude, jako latentní sílu století. Ještě několik let, a zjeví se jako moc činná, hrozná.

Až na velmi skrovné výjimky jsou dnes všichni národové Evropy socialistickými, mnozí neznajíce ani slova socialism, neznajíce jiné korouhve, leč té, která jim zvěstuje především ho-

spodářské vymanění, a vzdali by se spíše každé jiné otázky, než této. Jedině socialismem lze je získati k akcím politiky a to dobré politiky.

Není-liž dosti, prohlásiti pánové, že nesmíme nepřihlížeti k socialismu ve svém programu, a že nedovedli bychom se mu vyhnouti, abychom neoslabili své vlastní dílo?

Prohlásivše se svým programem federalistickými republikány, ukázali jsme se dosti revolučními, abychom odvrátili od sebe značnou část buržoasie: všechnu tu, která spekuluje s bídou a neštěstím lidu a která hledí těžiti z velikých katastrof sužujících právě dnes národy více než kdy jindy. Pomineme-li tuto činnou, nepokojnou, pletichářskou a spekulantskou část buržoasie, zůstane ještě dobrá většina měšťanů pokojných, přičinlivých, dopouštějících se některých špatností, spíše však z nutnosti nežli z libovůle, kteří nepřáli by si nic jiného, než aby byli zbaveni této osudné nutnosti, která jim diktuje neustálé nepřátelství vůči vrstvám dělnickým, a která je zároveň přivádí na mizinu. Je třeba říci otevřeně, že maloměšťanstvo, drobný obchod a drobný průmysl trpí dnes skorem právě tak, jako třídy dělnické, a budou-li věci dále pokračovati, smísí se brzy tato pozoruhodná většina buržoasie s proletariatem ve svém hospodářském postavení. Velkoobchod, velkoprůmysl a především nesmírná nepoctivá spekulace ji ničí, ji pohlcuje a hubí. Situace maloměšťanstva je den ze dne revolučnější, a jeho ideje, velmi dlouhou dobu zpátečnické,

ujasňujíce se dnes, dík hrozným zkušenostem, obrátí se nezbytně v opačném směru. I nejinteligentnější počínají chápati, že pro poctivé měšťanstvo není jiné spásy, nežli spojenství s lidem — a že je sociální otázka zaujímá zrovna tak a z týchže příčin, jako lid.

Tato postupná změna v názorech evropského maloměšťáctva je zjevem jak potěšitelným, tak nepopíratelným. Avšak neoddávejme se ilusi: počátek nového rozvoje věcí nevyjde od něho, nýbrž od lidu; na západě — od továrních a městských dělníků; u nás v Rusku, Polsku a ve většině slovanských zemí: od venkovanů. Maloměšťáctvo upadlo v přílišnou zbabělost, přílišnou bázeň a skepsi, aby bylo schopno nějaké iniciativy; dá se sice strhnouti, ale neuchvátí nikoho; neboť právě tak, jak je chudo myšlenkami, postrádá i víry a vášně. Tato vášeň, která drtí nesnáze a tvoří nové světy, spočívá výlučně v lidu. Nuže, lidu náležeti bude beze všeho odporu iniciativa nového hnutí. A my bychom se stranili lidu! a my bychom neměli mluviti o socialismu, novém to náboženství lidu! —

Avšak tvrdí se, že socialism jeví náklonnost ku spolčení s césarismem. Je to především pomluva, neboť právě naopak césarism vida vystupující na obzoru hrozivou moc socialismu, vyhledává jeho přízně, by jí využitkoval svým způsobem. Není-li však to spíše důvodem, abychom se jím zabývali, bychom překazili tuto nestvůrnou alianci, jejíž uzavření bylo by bezpochyby největší pohromou, jež by ohrozila svobodu světa?

Je třeba se jím zabývati i mimo zřetele praktické, neboť socialism, toť spravedlnost. Mluvíme-li o spravedlnosti, nevyrozumíváme jí onu, která je předepsána v zákonech a v právech římských, založených zpravidla na činech násilí, utvrzených mocí, posvěcených dobou a požehnáním kterékoli církve, křesťanské či pohanské, a v tomto významu přijatých za absolutní principy, od nichž je spravedlnost tato logicky odvozena,*) mluvíme o spravedlnosti, která je založena jedině na svědomí lidském, kterou nalezněte u každého člověka, ba i ve svědomí dětském, a která se vyjadřuje prostou rovnicí. Tato zcela všeobecná spravedlnost, kteráž dík nátlakům násilí a vlivům náboženským dosud nenabyla vrchu ani ve světě politickém, ani ve světě právním, ani ve světě hospodářském, má býti základem nového světa. Bez ní není svobody, není míru! Má tudíž převládati ve všech našich resolucích, máme-li účinně přispěti k zajištění míru.

Tato spravedlnost velí nám uchopiti se záležitosti lidu, až do této chvíle tak hrozně otročeného, a domáhati se pro něj se svobodou politickou také osvobození hospodářského a sociálního.

Nenavrhujeme vám, pánové, ten či onen so-

---

*) V tomto směru podobá se úplně věda právní theologii; obě mají společné východisko: jedna fakt věcný, ale nespravedlivý: přivlastnění násilím, výbojem; druhá fakt neskutečný a absurdní: zjevení božské, jakožto absolutní princip; obě založeny na této absurdnosti nebo tomto bezpráví, utíkají se k logice co nejpřísnější, aby budovaly zde systém theologický a onde systém právnický.

cialistický systém. Co žádáme od vás, jest opětné prohlášení tohoto velikého principu francouzské revoluce: že každému člověku má se dostati hmotných i mravních pomůcek k rozvoji celé jeho bytosti, zásada, obsažená po našem soudu v následujícím problému:

Organisovati takovou společnost, kde by každý jednotlivec, ať muž či žena, přicházeje na svět, nalézal přibližně rovné podmínky vývoje svých rozmanitých schopností a jich využitkování vlastní prací; organisovati společnost, která zabraňujíc každému jednotlivci, buď si kdokoli, využitkovávati cizí práci, dovolila by jednomu každému užívati společenského bohatství, jež ve skutečnosti je pouhým plodem práce, jen potud, pokud přímo přispěje k jeho produkci prací vlastní.

Úplné rozřešení této záhady bude bezpochyby dílem staletí. Avšak dějiny ji vyslovily a nám nelze jí opomíjeti, nemáme-li se sami odsouditi k úplné bezmoci.

Neváháme připojiti, že energicky zamítáme každý pokus společenského zřízení, který jsa v odporu s nejplnější svobodou jak jednotlivců tak i skupin, předpokládal by vládní autoritu jakékoliv povahy, a že jménem této svobody, kterouž uznáváme za jediný základ a za jedinou oprávněnou tvůrkyni vší organisace, jak politické tak hospodářské, budeme stále protestovati proti

všemu, co by se více nebo méně podobalo státnímu komunismu a socialismu.

Jedinou věcí, kterou po našem soudu stát učiniti může a musí, bude to, že nejprvé znenáhla pozmění právo dědické, by co nejdříve přikročil k jeho úplnému zrušení. Právo dědické, čirý to výplod státu, jedna z podstatných podmínek autoritářského a zbožštělého státu, smí a má býti zrušeno svobodou ve státu, jinak řečeno, že stát sám má se rozpadnouti ve společnost svobodně dle spravedlnosti řízenou. Po našem soudu má býti právo toto nezbytně zrušeno, neboť pokud bude dědičnosti, dotud bude d ě d i č n é nerovnosti hospodářské, ne přirozené nerovnosti jednotlivců, nýbrž umělé nerovnosti tříd, — a nerovnost tříd bude vždy nutnou příčinou dědičné nerovnosti rozvoje a vzrůstu vědomostí, jakož i pramenem a utvrzením všech nerovností politických a sociálních. Rovnost od narození pro každého, pokud bude závislou na ekonomické a politické organisaci společnosti, při níž by každý, nehledě k různosti povah, byl ve vlastním smyslu pouze synem své práce — takový je problém spravedlnosti. Po našem mínění měl by po všech umírajících děditi pouze veřejný fond výchovy a vzdělání všech dětí obého pohlaví, jímž by byly vydržovány od narození až k dospělosti. Jako Slované a Rusové připojujeme, že u nás převládá společenský názor, založený na všeobecném a tradicionelním instinktu našeho lidu, aby země, jakožto vlastnictví všeho obyvatelstva, byla majetkem pouze těch, kteří ji vzdělávají prací rukou svých.

Jsme přesvědčeni, pánové, že tento princip je správným, že je podstatnou a nezbytnou podmínkou každé vážné sociální opravy a že tudíž západní Evropa nesmí opomenouti, pokud se jí týče, jej přijati a uznati přese všecky nesnáze, s jakými by se snad tato zásada v různých zemích setkala, jako na př. ve Francii, kde rolníci jsou většinou vlastníky půdy, ale kde také naopak většina rolnictva brzo všeho pozbude následkem rozdrobování živností, které jest nezbytným důsledkem politicko-hospodářského systému, převládajícího dnes v této zemi. Nepodáváme žádného návrhu k tomuto předmětu, tak jako se vůbec zdržujeme každého návrhu se zřetelem k té neb oné otázce sociální vědy a politiky, jsouce přesvědčeni, že všecky tyto otázky bude třeba podrobiti v našem časopise vážné a důkladné diskussi. — Spokojujeme se tedy dnes navrhnouti vám, byste prohlásili následující:

„V přesvědčení, že svoboda, spravedlnost a mír na světě se neuskuteční, dokud ohromná většina lidu bude zbavena všech statků, oloupena o vzdělání a odsouzena k politické a sociální bezvýznamnosti, a k otroctví dle skutečnosti, ne-li dle práva, jak bídou, tak nutností, která ji zavazuje bez ustání a bez oddechu vyráběti všechny poklady, jimiž se dnes honosí svět, jichž však dostává se jí tak nepatrně, že

sotva jí postačí zajistiti denní chléb;

„v přesvědčení, že pro všechen tento lid, s nímž po celá staletí tak hanebně bylo nakládáno, je otázka chleba otázkou osvobození, duševní svobody a lidskosti;

„že svoboda bez socialismu je výsadou, bezprávím, že socialism bez svobody je otroctvím a ukrutenstvím;

„Liga důrazně proklamuje nutnost zásadní reformy společenské a hospodářské, jíž náleží zbaviti lidovou práci jha kapitálu a vlastníků a jež má býti založena na nejpřesnější spravedlivosti, ne právnické, ani theologické, ani metafysické, nýbrž prostě lidské, na positivní vědě a na nejdokonalejší svobodě.

„Současně ustanovuje, by její časopis otevřel ochotně své sloupce všem vážným diskussím o otázkách hospodářských a společenských, pokud budou upřímně proniknuty touhou co nejrozsáhlejší emancipace lidové, jak v ohledu hmotném, tak i po stránce politické a duševní.“

Vyloživše své názory o federalismu a socialismu, pokládáme, pánové, za nut-

no, promluviti s vámi o třetí otázce, kterou považujeme za nerozlučně spojenou s oběma prvými, totiž o otázce náboženské, a prosíme, by nám bylo dovoleno shrnouti myšlenky své o tomto předmětě v jedno slovo, které se vám snad bude zdáti barbarským:

Antitheologism.

Pánové, jsme přesvědčeni, že žádná veliká změna politická a sociální ve světě se nestala, aby jí neprovázelo a často nepředcházelo obdobné hnutí idejí filosofických a náboženských, jimiž se řídí svědomí jednotlivců i společnosti.

Poněvadž všecka náboženství se svými bohy byla vždycky pouhým plodem věřicí a důvěřivé obrazotvornosti člověka, nedospěvšího ještě na výši přesného uvažování a svobodného myšlení založeného na vědě, bylo náboženské nebe pouhým zrcadlem, v němž člověk vèrou zanícený velmi dlouho nalézal svůj vlastni obraz, avšak zvětšený a obrácený, totiž zbožštělý.

Dějiny náboženství, velikosti a úpadku bohů za sebou následovavších jsou tudy vlastně dějinami rozvoje inteligence a kolektivního svědomí lidského. Jakmile lidé objevili, ať již v sobě, ať již mimo sebe, nějakou sílu, schopnost, nebo vlastnost, připisovali ji svým bohům, zvětšivše a rozšířivše ji nade všecko pomyšlení popudem náboženské fantasie, tak, jak to obyčejně dělávají děti. A tak dík oné skromnosti a šlechetnosti lidí obohacovalo se nebe kořistmi zemský-

mi; čím více nebe bohatlo, tím více lidstvo chudlo. Když božstvo bylo zakořeněno, bylo přirozeně prohlášeno za vládce, pramen, dárce všech věcí: svět věcí nebyl ničím mimo ně a člověk, stvořiv je bezvědomě, skláněl se před ním a prohlásil se za jeho stvoření, jeho otroka.

Právě křesťanství jest náboženstvím par excellence, poněvadž projevuje vlastní povahu a podstatu všech náboženství, kteráž jest: ochuzování, pokořování a soustavné, úplné podrobování se lidstva ve prospěch božství, — nejvyšší to princip nejen každého náboženství, ale i každé metafysiky, ať již theistické, či dokonce pantheistické. Bůh je vše, reelní svět a člověk nejsou ničím. Bůh je pravda, spravedlnost a život věčný, člověk jest lež, nepravost a smrt. Bůh jest pán, člověk jest otrokem. Člověk neschopen nalézti sám cestu spravedlnosti a pravdy, přijímá ji jako zjevení s hůry, prostřednictvím seslaných a vyvolených milostí božskou. Je-li zjevení, je i zjevovatelů, proroků, kněží, a tito jsouce pak již uznáni za zástupce božství na zemi, za vychovatele a posvěcovatele lidstva k životu věčnému, jsou posláni je řídit, spravovat, a poroučet mu zde na zemi. Všichni lidé mají jim býti oddáni věrou a krajní poslušností; jakožto otroci Boha, mají býti též otroky Církve a Státu, pokud stát posvěcen je Církví. Toť věc, kterou ze všech současných a bývalých náboženství jediné křesťanství úplně pochopilo a kterou ze všech křesťanských sekt římsko-katolicism samojediný hlásal a v skutek uváděl s přímou důsledností. Hle, proč

křesťanství jest náboženstvím absolutním, a proč římská církev apoštolská jest samojediná důslednou, oprávněnou a svatou.

Budiž nám tedy prominuto všemi polo-filosofy a všemi tak zvanými mysliteli náboženskými: Existence Boha předpokládá sřeknutí se rozumu a lidské spravedlnosti, jest negací lidské svobody a vrcholí nezvratně v otroctví nejen theoretické, ale i praktické.

Jenom za cenu otroctví směli bychom theologii ustoupiti, neboť kde v této mystické a přísně důsledné abecedě počne písmenem A, dospěje nezbytně k Z, a kdo chce vzývati Boha, musí se zříci své svobody a lidské důstojnosti:

Je-li Bůh, jest člověk otrokem.

Je-li člověk bytostí rozumnou, spravedlivou a svobodnou, — pak není Boha.

Chce-li se kdo vyplésti z tohoto kruhu, má na vybranou.

Ostatně dějiny dokazují, že hlasatelé všech náboženství, skrovněji kazatelé církví pronásledovaných, byli spojenci tyranie. Zdali však tito potírajíce a zatracujíce potlačující je moc, necvičili v kázni současně své vlastní věřící, a nepřipravovali vždy zárodky nové tyranie? Rozumové otroctví, buď si v podstatě jakékoli, vede vždy důsledně k politickému a sociálnímu otroctví. — Dnešní křesťanství ve všech svých různých formách, a spolu s ním i vzešlá z něho doktrinářská a deistická metafysika, jež jest pouhou masko-

vanou theologií, jsou beze všeho odporu jednou z nejhrozivějších překážek společenské emancipace; to dokazují vlády, a všichni evropští státníci, kteří nejsou ani metafysiky, ani theology, ani deisty, a kteří v hloubi svého srdce nevěří ani v Boha ani v Ďábla, s vášnivou horlivostí hájí metafysiku, jakož i náboženství, ať již jakéhokoli, vědouce, že učí trpělivosti, oddanosti a porobě.

Tato horlivosť, s jakou je obhajují, dokazuje, proč je máme porážeti a vyvraceti.

Je-li vám třeba, pánové, připomínati, jak náboženské vlivy demoralisují a kazí národy? Ubíjejí v nich rozum, hlavní prostředek lidské emancipace, a oslabují je, což je prvou příčinou otroctví, naplňujíce ducha jejich božskými absurdnostmi. Ubíjejí v nich energii práce, která jest jejich slávou a spásou: neboť práce jest funkcí, kteroužto člověk-tvůrce utváří svůj svět, základy a podmínky svého lidského bytí a nabývá současně svobody a lidství. Náboženství ničí v nich tuto produktivní moc, neboť je nabádá k nenávisti zemského života oproti nebeské blaženosti, a představuje jim práci jakožto kletbu, zasloužený trest a nečinnost jakožto božskou výsadu. — Ubíjí v nich: spravedlivosť, tuto přísnou strážkyni bratrství a nejvyšší podmínku míru, a rozhoduje vždy ve prospěch silnějších, kteří jsou vyznamenáváni péčí, milostí a požehnáním božím. Konečně ubíjí v nich lidskost, naplňujíc srdce jejich božskou krutostí.

Každé náboženství založeno je na krvi, neboť všecka, jak známo, zakládají se v podstatě

na idei oběti, to jest na ustavičném obětování lidskosti a nezkojitelné mstivosti božství. V tomto krvavém mysteriu je člověk stále obětí, a kněz, rovněž člověk, avšak obdařený milostí, je božským katem. Tím vysvětleno, proč kněží všech náboženství, nejlepších, nejlidštějších, nejmírnějších, skrývají skoro vždy v hlubině svého srdce, a ne-li svého srdce, alespoň ve svém duchu a představě, — a víme dobře, kterak obé na srdce působí, — cosi ukrutnického a krvelačného: hle, proč, když jednalo se všude o zrušení trestu smrti, římsko-katoličtí kněží, orthodoxní Moskalové a Řekové, protestanti — všichni se jednomyslně prohlásili proti!

Křesťanské náboženství více než které jiné bylo založeno na krvi a historicky křtěno krví. Kdo sečte miliony obětí, jež toto náboženství lásky a milosti obětovalo kruté mstivosti svého boha. Kdo vzpomene všech muk, jež vynalezlo a jichž upotřebilo. Je-li dnes mírnějším a lidštějším? Nikoliv; otřeseno lhostejností a skepticismem pouze sesláblo, či spíše již nemá bývalé moci, neboť na neštěstí ani dnes mu schopnosti zla nechybí. A hleďte do krajů, kde oživeno uměle, zpátečnickými vášněmi, zdánlivě oživuje: není-li stále prvým jeho slovem pomsta a krev, jeho druhým slovem odříkání se lidského rozumu a jeho závěrem otroctví? Pokud křesťanství a křesťanští kněží, pokud jakékoliv božské náboženství i nejmenším jen vlivem působiti budou na lidové davy, rozum, svoboda, lidskost a spravedlnosť nezvítězí na světě; neboť pokud budou masy

lidové pohříženy v náboženskou pověrčivost, budou vždy sloužiti za nástroj všech despotismů, spiklých proti lidovému osvobození.

Záleží nám tudíž velmi na vybavení davů z náboženské pověry, nejenom z lásky k nim, ale i z lásky k nám, abychom chránili svou svobodu a své bezpečí. Avšak tohoto cíle možno dosíci pouze dvěma prostředky: racionelní vědou a propagandou socialismu.

Racionelní vědou rozumíme tu, která zbavivši se všech přeludů metafysiky a náboženství, liší se od věd čistě experimentálních a kritických nejprve tím, že neobmezuje své šetření na ten či onen určený předmět, nýbrž se snaží obsáhnouti celý vesmír, pokud je znám, neboť nemá ničeho činiti s neznámým; a potom tím, že neužívá jako vědy svrchu vzpomenuté, výlučně a jedině methody analytické, nýbrž dovoluje si též užíti synthese, postupujíc dosti často analogií a dedukcí, pečujíc o to, aby nikdy nepřičítala těmto synthesím jiné ceny, leč podmínečné, dokud by nebyly dokonale potvrzeny nejpřísnější zkusnou nebo kritickou analysí.

Hypothesy vědy racionelní liší se od hypothes metafysiky tím, že tato odvozujíc je jako logické důsledky absolutního systému, snaží se přinutiti přírodu, by je přijala; kdežto hypothesy vědy racionelní, nepocházejíce ze systému transcendentního, nýbrž ze synthese, která je pouhým souhrnem aneb všeobecným výrazem jistého množství případů dokázaných methodou zkusnou, nemohou nikdy býti rázu imperativního a závaz-

ného, jsouce naopak stále pohotově, aby byly vzaty zpět, jakmile by byly vyvráceny novými zkušenostmi.

Filosofie racionelní neboli věda všeobecná nepostupuje po aristokraticku, ani autoritářsky jako zvěčnělá již metafysika. Tato postupujíc stále svrchu dovnitř, cestou dedukce a synthese, tvrdila, že rovněž uznává autonomii a svobodu věd zvláštních, ale vskutku je hrozně omezovala, určujíc jim dokonce zákony, ano i fakta, jichž často nebylo možno v přírodě nalézti, a zabraňujíc jim přijmouti zkušenosti, jichž výsledky by byly všecky její spekulace obrátily v niveč. — Metafysika, jak vidno, počínala si vždy dle methody centralisovaných států.

Racionelní filosofie je naopak vědou veskrze demokratickou. Vzrůstá svobodně z dola vzhůru, a jejím jediným základem je zkusnost. Nic, co nebylo věcně analysováno a potvrzeno pokusností anebo kritikou co nejpřísnější, nelze jí přijmouti. — Bůh, Nekonečno, Absolutno, všecky tyto oblíbené předměty metafysiky jsou tudíž z jejího oboru naprosto vyloučeny. Odvrací se od nich lhostejně, pohlížejíc na ně jako na přeludy nebo přízraky. Avšak poněvadž přeludy a přízraky tvoří podstatnou část ducha lidského, ježto člověk dospěje k řádnému poznání prosté pravdy teprve když představí si a vyčerpá všemožné iluse, a poněvadž vývoj ducha lidského jest reelním předmětem vědy, — filosofie přírodní zajišťuje jim pravé jich místo, zabývajíc se jimi pouze s hlediska hi-

storického, a současně se snaží nám ukázati jak fysiologické, tak historické příčiny, které objasňují vznik, vývoj a úpadek idejí náboženských a metafysických, jakož i jich poměrnou a přechodní nutnost ve vývoji ducha lidského. Je k nim tudíž spravedlivou dle zásluhy, načež odvrací se od nich navždy.

Jejím předmětem je svět věcný a známý. S hlediště filosofie racionelní jest jen jediná bytost ve světě a jediná věda. A proto vynasnažuje se obsáhnouti a spořádati všecky vědy částečné v jediný systém. Toto uspořádání všech věd positivních v jediné vědění lidské tvoří filosofii positivní čili vědu všeobecnou. Tato filosofe, dědička a zároveň absolutní negace náboženství a metafysiky, tušena a předvídána ode dávna vznešenými duchy, byla poprvé uspořádána v celistvou soustavu velikým myslitelem francouzským Augustem Comtem, který narýsoval první její plán pevnou rukou učence.

Uspořádání, jaké zavádí filosofie positivní, není pouhým řaděním, jest jakýmsi organickým sečleněním, v němž, počínaje vědou nejabstraktnější, která má předmětem pořádek dějů nejprostších, mathematických, postupujeme stupeň po stupni ku vědám poměrně konkretnějším, jichž předmětem jsou fakta stále složitější. A tak přecházíme od mathematiky prosté k mechanice, astronomii, ku fysice, chemii, geologii a biologii (zahrnuje v to i klasifikaci, anatomii a fysiologii srovnávací nejprvé rostlin, potom říše živočišné), a končíme sociologií, která

obmyká veškery dějiny lidstva jakožto vývoj kolektivní a individuelní bytosti v životě politickém, ekonomickém, sociálním, náboženském, uměleckém a vědeckém. A vskutku není mezi všemi těmito vědami za sebou postupujícími, počínaje mathematikou a konče sociologií, žádného porušení souvislosti. Táž bytost, totéž vědění, a v podstatě stále táž methoda, která však je tím složitější, čím složitější jevy před ni předstupují; každá následující věda se druží plně a dokonale ku vědě předchozí, a pokud tomu nynější stav našich věcných vědomostí dovoluje, jeví se jako její nezbytný rozvoj.

Jest zvláštní, pozorujeme-li, kterak pořad věd, sestavený Augustem Comtem, jest v jisté míře skoro totožný s Encyklopaedií Hegelovou, největšího to metafysika přítomnosti i minulosti, který měl štěstí a slávu, že přivedl rozvoj filosofie spekulativní v její kulminační bod, odkud puzena svou vlastní dialektikou sama se zrušila. Avšak mezi Augustem Comtem a Hegelem jest ohromný rozdíl. Kdežto Hegel jakožto pravý metafysik zduševňoval hmotu a přírodu, dávaje jim postupovati z logiky, to jest z ducha, materialisoval Auguste Comte naopak ducha, dávaje mu za základ pouhou hmotu. — V tom zakládá se jeho ohromná sláva.

Také psychologie, věda tak důležitá, jež tvořila vlastně základ metafysiky, a na kterou spekulativní filosofie pohlížela jakožto na svět skoro absolutní, spontanní a nezávislý na jakémkoli vlivu hmoty, má v systému Augusta Comta zá-

klad společný fysiologii, a je také pouhým jejím odvětvím; proto všecko, co jmenujeme důvtipem, obrazotvorností, pamětí, citem, počitkem a vůlí, není nám ničím jiným, než různými schopnostmi, funkcemi a činnostmi lidského těla.

Svět lidstva, jeho rozvoj, jeho dějiny, na něž jsme dosud nazírali jako na projev ideje theologické, metafysické a právnickopolitické, a jehož opětné studium hodláme dnes podniknouti, majíce východiskem všechnu přírodu a vůdčí nití vlastní fysiologii člověka, — zjeví se nám ve světle zcela novém, přirozenějším, obsažnějším, lidštějším a bohatším na poučení pro budoucno.

A právě tak dá se již v tomto směru tušiti příchod nové vědy: s o c i o l o g i e, — totiž vědy všeobecných zákonů, které lze postřehnouti ve všech obdobích rozvoje lidské společnosti. Sociologie bude poslední mezí a korunou filosofie positivní. Dějiny a statistika dokazují, že sociální těleso jako každé jiné tělo podléhá ve svém vývoji a proměnách všeobecným zákonům, jež zdají se býti rovněž tak nutnými jako zákony světa fysického. Odvoditi tyto zákony z událostí minulých a ze spousty jevů přítomných, má býti předmětem této vědy. Mimo ohromný zájem, jaký již poskytuje duchu, slibuje nám do budoucna veliký užitek praktický; neboť tak jako lze ovládati přírodu a přizpůsobovati ji postupným potřebám pouze věděním, kterého jsme o jejích zákonech nabyli, tak uskutečníme svou svobodu a své blaho v prostředí sociálním jen tím, že se budeme říditi přirozenými a stálými zákony, které mu vlád-

nou. A jakmile seznáme, že není propasti, jež v představě theologů a metafysiků zdánlivě oddělovala ducha od přírody, jest nám považovati lidskou společnost za těleso ovšem mnohem složitější než jiná, vždycky však přirozené, řídící se nejenom zákony světa přírodního, nýbrž i svými vlastními. Připustivše to, nahlédneme, že znalost a přesné pozorování těchto zákonů je nezbytným, máme-li dosíci sociálních přeměn, o které usilujeme.

Avšak s druhého stanoviska víme, že sociologie jest vědou právě vzniklou, že sbírá dosud své základy, a posuzujeme-li tuto vědu, ze všech nejnesnadnější, po příkladě ostatních, jest nám doznati, že jest jí třeba staletí, jednoho nejméně, aby se ustavila definitivně, aby se stala vědou skutečnou, poněkud dostačující a úplnou. Co tedy činiti? Je třeba, aby trpící lidstvo, má-li se zbaviti všech běd, které je tíží, čekalo ještě sto let a déle, až by mu přišla definitivně ustavená positivní sociologie oznámit, že je konečně schopna dáti poučení a návody, jichž vyžaduje jeho racionelní přeměna?

Ne, tisíckrát ne! Především abychom čekali ještě několik století, bylo by nám třeba trpělivosti.. dle starého zvyku řekli bychom trpělivosti německé, avšak zarazili jsme se, vzpomenuvše, že ostatní národové v této cnosti dnes Němce předčili. A kdybychom i měli možnost a trpělivost čekati, čím by byla společnost, představující pouze užití vědy a převod její v prak-

tický život, i kdyby tato věda byla nejdokonalejší a nejúplnější? — paskvilem. Představte si vesmír, který neobsahuje nic, než co až dosud lidský duch viděl, seznal a pochopil, — nebyl-li by chatrným hnízdem naproti vesmíru skutečnému?

Neschází nám úcty pro vědu a pokládáme ji za jeden z nejcennějších pokladů, za nejvyšší chloubu člověčenstva. Jí liší se člověk od živočicha, svého dnes mladšího bratra, svého kdys předka, a nabývá schopnosti býti svobodným. Přece však je třeba znáti také meze vědy a říci jí, že není vším, že jest pouze částí celku, a že celek tož život: universální život světů, čili, abychom se neztráceli v neznámu i v nekonečnu: život naší soustavy sluneční či snad jen naší zeměkoule, ba s obmezením ještě dalším: našeho světa lidského, pohybu, vývoje a života společnosti lidské na zemi. Vše jest nekonečně rozsáhlejší, širší, hlubší a bohatší nežli věda, a nebude jí nikdy vyčerpáno.

Život v tomto všeobecném smyslu není aplikací té které ideje lidské či božské; je stvořením, řekli bychom rádi, kdybychom se neobávali, že dáme příčinu k nedorozumění slovem tím; a přirovnávajíce národy, tvůrce to vlastních dějin, k umělcům, tázali bychom se, zda velicí básníci kdy slyšeli, že věda odhaluje zákony básnického tvoření, dle nichž tvoří svá mistrovská díla? Nenapsali-li Aischylos a Sofokles své velkolepé tragédie dávno před tím, než Aristoteles okopíroval z jejich vlastních děl prvou esthetiku? Dal-li se

Shakespeare inspirovati nějakou theorií, a nerozšířil-li Beethoven základy kontrapunktu tvorbou svých symfonií? A čím by bylo umělecké dílo, zhotovené dle předpisů sebe krásnější esthetiky? Opětně, směšností. Avšak národové, kteří tvoří své dějiny, nejsou, myslím, ani méně bohati instinktem, ani méně mocni v tvoření, ani závislejší na pp. učencích, nežli umělci!

Zdráháme-li se užiti slova: stvoření, činíme tak z obavy, aby se mu nepodkládal smysl, jejž nelze nám připustiti. Řeknu-li: stvoření, myslím na stvořitele; my však zamítáme jsoucnost jediného stvořitele jak ve světě lidském, tak ve světě fysickém, kteréž jsou po našem soudu totožny. Avšak mluvíce o národech, tvůrcích vlastních svých dějin, víme, že užíváme výrazu metaforického, přeneseného. Každý národ je bytostí kolektivní, mající bez odporu jak fysiologicko-psychologické, tak politicko-sociální zvláštní vlastnosti, které jej oddělují od národů jiných, a poněkud individualisují; avšak nikdy není individuem, bytostí jedinečnou a nedílnou v pravém slova toho smyslu. I kdyby bylo kolektivní vědomí sebe vyvinutější a co nejvíce soustředěné, nedosáhne vášeň, aneb co se zove lidovou vůlí za jediným cílem ve chvíli veliké krise národní nikdy oné soustředěnosti, jako vůle skutečného jedince. Slovem: žádný národ, nechť se cítí sebe jednotnějším, nikdy nebude moci říci: já chci! bude vždy nucen říkati: my chceme. — Pouze individuum říkává: já chci! — A slyšíte-li mluviti jménem celého národa: on chce! buďte jisti,

že za tím vězí nějaký uchvatitel, muž nebo strana.

Slovem stvoření nevyrozumíváme tudíž ani stvoření theologické neb metafysické, ani stvoření umělce, učence, vynálezce aneb jakékoliv jiné, za nímž stojí tvůrčí individuum. Slovem tím rozumíme prostě nekonečně složitý výsledek nesčetného množství velmi různých příčin, velkých neb nepatrných, z nichž některé jsou známy, jichž ohromný díl však dosud jest neznámý, a které sloučivše se v daném okamžiku, bezpochyby ne bez příčiny, avšak bez plánu předem vypočteného a bez předchozích úvah, zplodily událost.

Avšak namítnete, pak jsou dějiny a osudy společnosti lidské pouhým chaosem a pouhou hříčkou náhody? Právě naopak, jakmile dějiny jsou zbaveny vší libovůle božské a lidské, tehdy, a jen tehdy jeví se našemu zraku v imposantní a zároveň účelné velikosti nezvratného vývoje, jako svět organický a fysický, z něhož se bezprostředně vyvinuly. Tento svět přírody, jakkoli obsahuje nevyčerpatelné bohatství a rozmanitost skutečných bytostí, nikterak se nám nejeví chaosem, nýbrž naopak světem velkolepě spořádaným, v němž každá část zachovává takřka nezvratně logický poměr ku všem ostatním. Nuže, namítnete, bylo přece spořadatele? Nebylo; kdyby bylo Boha, překážel by jen svou osobní libovůlí přírodnímu pořádku a logickému rozvoji věcí; avšak my jsme viděli, že základní vlastností božství všech náboženství je, vyvyšovati, čili příčiti se vší logice, a že božství znalo pouze jedinou logiku:

logiku přirozené nemožnosti či absurdnosti.*) Neboť čím je logika, ne-li přirozeným během a rozvojem věcí, či spíše přirozeným procesem, jímž řada určujících příčin zplodí fakt. Proto lze vyhlásiti tuto prostou a zároveň rozhodující zásadu: Vše, co je přirozené, je logické, vše, co je logické, je realisováno aneb má býti realisováno ve světě věcí: v přírodě vlastní, a v jejím pozdějším vývoji, — v přírodopise lidské společnosti.

Jedná se tudíž o to, co je logické v přírodě, právě tak jako v dějinách. Toho nelze určiti tak snadno, jak by se z počátku zdálo. Neboť aby to kdo zvěděl dokonale a naprosto neomylně, musil by znáti všecky příčiny, vlivy, účinky a protiúčinky, určující povahu jisté věci nebo zjevu, jedinou, byť i sebe vzdálenější nebo slabší, nevyjímaje. A která filosofie nebo věda by se směla honositi, že je kdy všecky obsáhne a svou analysí vyčerpá? Jen značně omezený a nekonečného bohatství skutečného světa hodně neznalý člověk tvrdil by cos podobného.

Máme-li proto pochybovati o vědě? Máme-li ji zavrhovati, když nám dává pouze to, co může

---

*) Říci, že Bůh není záporem logiky, je tvrditi, že je s ní úplně totožným, že je sám pouhou logikou; že přirozený běh a rozvoj světa, totiž Bůh, neexistuje. Jsoucnost Boha má význam pouze jakožto negace přírodních zákonů, z čehož následuje nezvratné dilemma: Bůh jest, pak není přírodních zákonů a svět jest chaosem. Svět není chaosem, je uspořádán sám sebou, pak není Boha.

dáti? To by bylo druhé bláznovství, mnohem zhoubnější prvého: Ztraťte vědu, a klesnete, pozbyvše světla, na úroveň opic, našich předků, a bude vám prožiti několik tisíc let oné dráhy, kterouž se bylo lidstvu ubírati fantasmagorickými záblesky náboženství a metafysiky, nežli dospějete znovu k neúplnému ovšem světlu, jaké máme dnes, avšak přece velmi určitému.

Největšího a nejrozhodnějšího vítězství dosáhla dnešní věda, jak jsme se již zmínili, přivtělivši psychologii k biologii, dokázavši, že veškero jednání rozumové a mravní, jímž se liší člověk od všech ostatních druhů živočišných, jako myšlení, projevy lidského rozumu a vůle, prýští jedině z ústrojí lidského, bez odporu velmi nedokonalého, přece však veskrze materielního, v němž není ani stopy nějaké spirituelní nebo mimohmotné intervence; slovem, že jsou výsledkem sloučení různých čistě fysiologických výkonů mozkových.

Tento objev jest nesmírně důležitý jak vědecky, tak i prakticky. Pouze jeho zásluhou věda světa lidského, anthropologii, psychologii, logiku, morálku, sociální ekonomii, politiku, esthetiku, ba i theologii a metafysiku v to počítaje; dějiny, slovem celá sociologie je teprve možna. Mezi světem lidským a světem přírodním není porušení souvislosti, avšak právě tak, jako svět ústrojný, nepřetržitý a přímý to vývoj světa neústrojného, liší se od něho přece v podstatě novým účinným živlem: ústrojnou hmotou, vzniklou bez spolupůsobení jakékoli příčiny mimosvětné, ne-

známými nám až dosud kombinacemi vlastní hmoty neústrojné, a vytvářející na základě a za podmínek tohoto světa neorganického, jehož jest nejvyšším výsledem, všecko bohatství života rostlinného a živočišného; rovněž tak svět lidský, jakožto veskrze bezprostřední pokračování světa organického, odlišuje se od něho podstatně živlem novým: myšlením, vzbuzeným zcela fysiologickou činností mozku a vytvářejícím současně v prostředí tohoto materielního světa a za podmínek ústrojných i neústrojných, jichž posledním jest takořka výsledkem, všecko, co nazýváme rozumovým a mravním, politickým a sociálním vývojem člověka — dějinami lidstva.

Lidem, kteří myslí věcně a logicky a jichž inteligence je v úrovni s nynější výší vědy — je tato jednotnost světa čili bytí na příště dokázána. Avšak nelze neuznati, že tento prostinký a samozřejmý fakt, jehož opak zdá se nám nyní absurdností, že tento fakt, řekli bychom, není ve zjevném odporu se všeobecným svědomím lidstva, které, nehledě k různosti forem, v jakých se dějinně jevilo, vždycky se jednomyslně prohlašovalo pro jsoucnost dvou rozdílných světů: duševního a hmotného, světa božského a světa reálného. Od hrubých modlářů, kteří uctívali ve světě je obklopujícím působení nadpřirozené moci, vtělené v některý hmotný předmět, všichni národové věřili a věří dodnes ve jsoucnost nějakého božství. —

Tato imposantní jednomyslnost po názoru mnohých osob platí více, nežli všecky důkazy

vědy; a jestliže logika nečetných myslitelů, důsledných, avšak osamočených jí odporuje, tím hůře prý pro tuto logiku, neboť jednomyslné mínění, všeobecné přijetí ideje, bylo vždy pokládáno za nejvítěznější důkaz její správnosti a to ne bez důvodu, protože cit všech lidí a všech dob nemůže se mýliti; máť nepochybně svůj původ v potřebě, prýštící z nejvniternější povahy veškera lidstva. Avšak je-li správno, že podle této potřeby se člověk nikterak neobejde bez víry ve jsoucnost božskou, pak ten, kdo nevěří, budiž si jakoukoli logikou veden k tomuto skepticismu, jest abnormální výjimkou, monstrem.

Zdeť oblíbená argumentace mnohých theologů a metafysiků našich dnů, jako sama slavného Mazziniho, který neobejde se bez pánaboha, když zakládá svou asketickou republiku a vnucuje ji lidovým davům, jichž svobodu a blahobyt systematicky obětuje velikosti ideálního státu.

Tedy starobylost a všeobecnost víry v Boha by byly navzdor vší vědě a logice nepopěrnými důkazy jeho jsoucnosti. A proč? Až do století Koperníkova a Galileiho věřili všichni, vyjma snad pythagorovce, že slunce otáčí se okolo země: byla tato víra důkazem správnosti toho domnění? Od počátku historické společnosti až na naše dny vyskytuje se vždy a všude využití nucené práce výrobních tříd, otroků nebo námezdníků nějakou vítěznou menšinou lidí; následuje-li z toho, že využitkují-li cizopásníci práce bližního, není to bezprávím, násilím aneb loupeží? Hle, dva příklady,

dokazující, že argumentace našich moderních deistů je zcela lichá.

Věru, nic není ani tak všeobecného ani tak starobylého, jako hloupost, a je to naopak pravda, jež jest poměrně mnohem mladší, a která je vždy výsledkem, plodem, nikdy však východiskem dějin; neboť člověk, bratrovec, ne-li přímý potomek gorilly, vyšel ze hluboké noci animalního pudu, aby dospěl ku světlu ducha, čímž přirozeně vysvětleny všechny jeho minulé bludy a omluveny z části dnešní jeho omyly. Celé dějiny člověka nejsou tudíž ničím jiným, nežli jeho znenáhlým vzdalováním od čiré zvířeckosti a utvářením se jeho lidskosti. Z toho následuje, že starobylost ideje nedokazuje ničeho v její prospěch a má nám ji naopak činiti podezřelou. Co do všeobecnosti omylu, dokazuje pouze: totožnost lidské přirozenosti ve všech dobách a ve všech podnebích. A poněvadž všichni národové všech dob věřili a věří v Boha, nedejme se zaraziti tímto, bez odporu nepopěrným zjevem, který ovšem v duchu našem neodolá ani logice, ani vědě, a uzavírejme z něho prostě, že božská idea, vzešlá bezpochyby z nás samých, jest nezbytným omylem ve vývoji lidstva, a ptejme se, jak a proč vznikla, a proč jest dnes ohromné většině pokolení lidského nezbytnou?

Dokud nedovedeme si řádně vyložiti, jak vznikla idea světa nadpřirozeného čili božského a proč jí bylo nezbytně vzniknouti v přirozeném vývoji ducha lidského a společnosti lidské, v dějinách, budeme vědecky o pošetilosti této ideje

sice přesvědčeni, avšak nezničíme ji nikdy ve smýšlení lidstva, protože bez této znalosti nedovedeme jí nikdy zasáhnouti v samé hlubině bytosti lidské, kde se zakořenila, — a odsouzeným ku planému a nekonečnému boji, bude nám se spokojiti tím, že budeme s ní zápasiti jen zevně, v jejích tisícerých projevech, jichž nesmyslnost sotvaže poražena útokem zdravého smyslu, ožije záhy v nové a neméně nesmyslné formě, — protože pokud kořen víry v Boha bude netknutý, vyžene vždycky nové odnože. Právě tak v některých krajích nynější civilisované společnosti pokouší se spiritism zapustiti kořeny na troskách křesťanství.

A což více jest nám nezbytno, abychom zúčtovali sami v sobě, neboť budeme si moci snad říkati atheisté, ale dokud nepochopíme historickou, přirozenou genesi ideje božství ve společnosti lidské, dáme se stále více méně strhovati voláním toho všeobecného mínění, jehož tajemství, totiž přirozený důvod, jsme nevypátrali; uvážíme-li pak přirozenou slabost individua vůči sociálnímu prostředí je obklopujícímu, budeme stále v nebezpečí, že klesneme opětně dříve nebo později v otroctví náboženské absurdnosti. — Příklady podobných smutných obrácení jsou v nynější společnosti časty.

Jsme přesvědčeni více než kdy jindy, pánové, o naléhavosti, s jakou jest nám dnes úplně rozřešiti otázku tuto:

T v o ř í-l i č l o v ě k s p ř í r o d o u j e d i n o u b y t o s t a j e-l i p o u h ý m m a t e-

rielním produktem nekonečného množství příčin výlučně materielních, kterak se zrodila, utkvěla a zakořenila tak hluboko ve svědomí lidském dualita předpokladu dvou rozdílných světů, duševního a hmotného, božského a přirozeného?

Jsme tak hluboce přesvědčeni o tom, že na rozřešení této důležité otázky závisí naše konečné a úplné vymanění z okovů všech náboženství, že vás prosíme, abyste nám dovolili vyložiti vám své již uvedené ideje.

Mnohému zdálo by se podivným, že v politickém a socialistickém spise pojednáváme o otázkách metafysiky a theologie. A právě dle našeho nejvnitřnějšího přesvědčení nedají se již tyto otázky odloučiti od otázek socialismu a politiky. Svět reakcionářský, puzen nepřemožitelnou logikou, je stále víc a více náboženským. Udržuje papeže v Římě, pronásleduje v Rusku přírodní vědy, provozuje ve všech zemích své bezpráví vojenské a občanské, politické a sociální pod protekcí pánaboha, jejž zase mocně chrání na svůj vrub v kostelích a školách pokrytecky náboženskou, servilní, povolnou a nemotorně doktrinářskou vědou a všemi prostředky, jimiž vládne stát. Království Boží na nebi, jevící se přiznanou neb maskovanou vládou knuty, a z pravidla využitím práce porobených mas na zemi, — takový jest dnes náboženský, sociální, politický a zcela logický ideál strany reakční v

Evropě. Naproti tomu z důvodu opačného má býti revoluce atheistickou: Dějinná zkušenost a zároveň logika dokázaly, že postačí jediný pán na nebi, by z něho vznikly tisíce pánů na zemi.

A konečně, není-liž socialism ve svém obsahu, který jest uskutečňováním blahobytu a všech osudů lidských zde na světě beze vší náhrady nebeské — naplněním a tudíž negací všeho náboženství, jež v okamžiku, kdy myšlénky socialistické se uskuteční, pozbude svého podkladu.

Vykládajíce své názory o původech náboženství, vynasnažíme se, abychom byli pokud možno stručnými v úvahách.

Nemíníme prohlubovati filosofické spekulace o podstatě Bytí, a máme za to, že lze postaviti jakožto zásadní větu následující návrh: *Vše, co jest, bytosti, které tvoří neobsáhlý celek vesmíru, všecky věci ve světě, buďtež si ostatně povahy jakékoliv, ať již co do mnohosti či co do jakosti, ohromné, prostřední či nekonečně malé, blízké či nesmírně vzdálené, působí na sebe, bezděky a bez úmyslu, jedny na druhé a každá na všecky, ať bezprostředně či nepřímo v ustavičném účinu a protiúčinu, jež slučujíce se v jediný pohyb tvoří to, co nazýváme všeobecnou vzájemností, životem a příčinností.* Nazvete tuto vzájemnost Bohem, Absolutnem, těší-li vás to, nic nám to nevadí, ač-li nedáte tomuto Bohu

jiného významu, nežli ten, který zde vyznačujeme jako všeobecnou, přirozenou a nezbytnou, ač nepředurčenou a nepředvídanou spojitost bezpočetných účinů a protiúčinů zvláštních.

Tuto vždy hybnou a činnou spojitost, tento všeobecný život můžeme sice racionelně předpokládati, nikdy však reálně obsáhnouti svými pomysly, a ještě méně poznáním. Nebo poznati lze jenom to, co je sdělitelno našimi smysly; smyslové pak stěží postřehují nekonečně nepatrnou část vesmíru. Rozumí se ovšem, že přijímáme tuto spojitost ne jako absolutní a prvotní příčinu, ale naopak jako výslednici*) stále produkovanou a reprodukovanou současnou činností všech příčin zvláštních, — činností, která jest právě příčinností všeobecnou. Vymezivše ji takto, můžeme nyní říci, neobávajíce se žádného nedorozumění, že všeobecný život tvoří světy. Právě tento život určil geologický, klimatologický a geografický ústav naší země a přioděv její povrch vší nádherou organického života, nepřestává tvořiti ještě svět lidský: společnost se všemi jejími pokroky minulými, přítomnými a budoucími.

Nyní lze pochopiti, že při takto myšleném stvoření nemohlo býti ani řeči o předchozích ideách, ani o zákonech předzřízených, předvídaných. Ve světě věcí přicházejí nejprvé děje, vzniklé součinností bezpočetných vlivů a podmínek,

---

*) Právě tak jako lidské individuum jest pouhou výslednicí všech příčin, které předcházely jeho zrození, kombinovaných se všemi podmínkami jeho pozdějšího vývoje.

— potom přistupuje s myslícím člověkem vědomí těchto dějů a více méně podrobná a dokonalá známost způsobu, jakým se události; a když konečně pozorujeme, že v pořadí některých dějů se často a skorem vždycky opakuje týž způsob nebo týž postup, nazýváme jej zákonem přírodním.

Slovem příroda nevyrozumíváme ideu mystickou, pantheistickou nebo nějakou substancielní, nýbrž zcela prostě souhrn bytostí, fakt a procesů věcných, jež je tvoří. Je zřejmo, že v přírodě takto vymezené, — snad dík sběhu stejných podmínek a vlivů, a možná také tendencím, jakými se ubírá proud nepřetržitého tvoření, — tendencím, kteréž opětovavše se přečasto, posléze se ustálily, jest patrno, pravíme, že v jistých vymezených pořadech dějů opětují se stále tytéž zákony, a právě tato stálost processů přírodních byla příčinou, že duch lidský potřeboval a seznával to, co jmenujeme zákony mechanickými, fysickými, chemickými a fysiologickými; a jedině jí vysvětluje se také jaksi stálé opětování se rodů, druhů a variací jak rostlinných, tak živočišných, k nimž dospěl až dosud vývoj organického života na světě. Tato stálost a opětování nejsou absolutními. Ponechávají ještě vždy hodně místa tomu, čemu říkáme nesprávně nepravidelnosti a výjimky, značně nesprávný to způsob mluvy, neboť věci, případy, jichž se týká, dokazují pouze, že tato všeobecná pravidla, jež jsme uznali za přírodní zákony, jsouce pouhými abstrakcemi, odvozenými duchem naším ze skutečného vývoje věcí, ni-

kdy neobsáhnou, nevyčerpají, nevyloží všechno nekonečné bohatství tohoto rozvoje. Ostatně, jak dokázal dobře Darwin, slučují se nejednou tyto domnělé nepravidelnosti, a nabývajíce tak určitosti, tvoří takřka nové obvyklé pochody, nové opětovací a trvací způsoby v přírodě, a jsou právě onou cestou, kterouž organický život plodí nové variace a druhy. Právě tak započav pouhou buňkou sotvaže ústrojnou a dav jí projíti všemi přeměnami nejprve rostlinné a později živočišné ústrojnosti, učinil ji člověkem.

Bude-li člověk navždy poslední a nejdokonalejší organickou bytostí na této zemi? Kdo by na to odpověděl a přísahal, že v několika tisících nebo desítitisících let se nevyvine z nejvyšší rassy lidského plemene druh bytostí, vyšších člověka, jež k němu budou v tom poměru, v jakém je člověk dnes ke gorille? Nechť se jen upokojí naše marnivost. Processy přírodní jsou příliš volné, a nic v přítomném stavu lidstva nepoukazuje ku pravděpodobnosti, že by dávalo vznik vyššímu druhu. Ostatně, což nepokračuje příroda bezprostředně ve svém nepřetržitém tvůrčím díle dějinného rozvoje lidského světa? Není to její vinou, že jsme ve svém duchu oddělili tento svět, společnost lidskou od toho, co jmenujeme výhradně světem přírodním.

Původ tohoto oddělování záleží ve vlastní povaze našeho ducha, která zásadně dělí člověka od živočichů všech druhů ostatních. Přece však třeba doznati, že člověk není jediným inteligentním živočichem na světě. Vždyť srovnávací

psychologie dokazuje, že není živočicha, který by postrádal inteligence, a že čím blíže druh svým ústrojím a hlavně vývojem svého mozku rodu lidskému, tím více se také rozmáhá a zvyšuje jeho inteligence. Avšak jedině u člověka dospívá až k bodu, jejž lze nazvati schopností myšlenkovou, což jest kombinovati představy předmětů jak vnějších, tak vnitřních, které nám sdělují naši smyslové, tvořiti z nich skupiny, potom znovu srovnávati a kombinovati tyto různé skupiny, kteréž nejsou pak již věcmi skutečnými, předměty našich smyslů, nýbrž pojmy, utvořenými v nás prvým výcvikem oné schopnosti, kterou jmenujeme soudností, udržovanými naší pamětí a jež kombinovány později touže schopností utvářejí tak zvané představy — z nichž potom vyvozujeme závěry aneb spíše nezbytná logická porovnání. Setkáváme se ovšem bohužel dosti často s lidmi, kteří ještě plně nevypěstili tuto schopnost, avšak neviděli ani neslyšeli jsme o žádném jedinci druhu nižšího, který by ji byl kdy projevil, leda že by nám někdo připomenul případ oslice Balaamovy neb některých jiných zvířat, doporučených naší víře a úctě nějakým náboženstvím. Smíme tedy říci, neobávajíce se námitek, že ze všech živočichů této země myslí jedině člověk.

Jediný člověk je nadán touto duševní odtaživostí, utvrzenou a vyvinutou nepochybně v druhu staletým výcvikem, jež pozvedajíc jej postupně v jeho vlastním zraku nad všecky okolní předměty, nade vše, co lze nazvati světem vnějším, a konečně nad něj sama jakožto nad indivi-

duum, dává mu postřehnouti a utvořiti představu jednoty bytostí, všehomíra, nekonečna, neb absolutna, — představu to snad abstraktní a bezobsažnou; avšak zároveň všemocnou ve všech pozdějších výbojích člověka, poněvadž ona jediná jej právě vytrhuje z domnělé blaženosti a hloupé nevinnosti, zvířeckého ráje, aby jej strhla ve triumfy a nekonečná muka vývoje bez mezí...

Člověk, vymaniv se, dík této odtaživosti, z bezprostředního nátlaku, jímž všechny vnější předměty na každého jedince neustále působí, dovede je vzájemně srovnávati a pozorovati jejich vztahy. — V tomť počátek analyse a vědy pokusné.. Dík téže schopnosti rozděluje a odlučuje se v sobě samém od vlastní bytosti, vymaňuje se z vlastních pohnutek, pudů a různých choutek, jak nahodilých, tak stálých, čímž nabývá moci navzájem je srovnávati, jako porovnává předměty a pohnutky vnější, a přidávati se k jedněm nebo k druhým dle ideálu (sociálního), který se v něm vytvořil — hle, toť vznik svědomí a toho, co jmenujeme vůlí.

Má-li vskutku člověk svobodnou vůli? Ano i ne, dle toho, jak tomu kdo rozumí. Rozumí-li se svobodnou vůlí svobodné rozhodování, totiž domnělá schopnost lidského individua, dle které se může rozhodnouti spontanně, samo od sebe, nezávisle na kterémkoli vlivu vnějším; chce-li kdo, jak to činí všechna náboženství a všichni metafysikové, touto domýšlenou svobodnou vůlí člověka vytrhnouti z proudu všeobecné příčinnosti, určující bytí všech věcí a činící je vzájemně zá-

vislými, nemůžeme jinak, nežli je zavrhnouti jako nesmysl, neboť nic netrvá vně této příčinnosti.

Neustávající účin a protiúčin všeho proti všemu tvoří, jak jsme pravili, život, generický a nejvyšší zákon a úhrnnost světů, která jest vždy a časně produkující a produkovanou: věčně hybná, všemocná tato všeobecná závislost, tato vzájemná příčinnost, kterou budeme nyní nazývati přírodou, stvořila, jak jsme pravili, mimo nesčetné množství jiných světů, naši zemi s celou stupnicí jejích bytostí, od nerostů až ku člověku. Vždy znovu je rozplozuje, zdokonaluje, živí a udržuje, dokud nenastane jejich čas, a často ještě dříve, nežli nastal, ničí, či spíše přetváří v bytosti nové. Je tudíž všemocí, vůči které není nezávislosti ani sebesprávy, — jest nejvyšší bytostí, která obmyká a vniká svým neodolatelným vlivem všechno trvání bytostí a není ani jediné mezi živoucími bytostmi, jež by nechovala v sobě více neb méně vyvinutý cit nebo pocit tohoto svrchovaného vlivu a této absolutní závislosti. Ostatně je tento pocit a cit vlastním základem každého náboženství.

Náboženství, jak vidno, má právě tak, jako všecky lidské věci, svůj první pramen v životě animalním. Nelze říci, že by který živočich, vyjímaje člověka, měl náboženství; poněvadž i nejhrubší náboženství ještě předpokládá jistý stupeň myšlení, k němuž nepovznesl se nikdy mimo člověka žádný živočich. Avšak nelze též popříti, že by se v žádném živočichu nenalézaly všecky takřka materielní, základní živly náboženské, ovšem

bez jeho stránky ideální, té totiž, která je zničí dříve nebo později, — v myšlení. Která je vskutku podstata všeho náboženství? Je to právě pocit absolutní závislosti pomíjivého individua na věčné a všemocné přírodě.

Jest nám nesnadno pozorovati tento cit a analysovati všechny jeho projevy u zvířat nižších druhů: přes to však lze říci, že pud sebezachování, jejž možno nalézti i u nejnižších poměrně organismů, ovšem že skrovněji, než u organismů vyšších, jest pouze jakousi obvyklou chytrostí, která se při nich objevuje vlivem tohoto citu, jak jsme uvedli, v podstatě náboženského. U živočichů, nadaných dokonalejším ústrojím a člověku poněkud bližších, projevuje se již znatelněji v instinktivním a panickém strachu na příklad, který se jich často zmocňuje, blíží-li se nějaká veliká přírodní katastrofa, jako zemětřesení, lesní požár aneb silná bouře. A všeobecně lze říci, že bázeň jest jedním z převládajících citů života animalního. Všechna zvířata, žijící na svobodě, jsou plachá, což jest důkazem, že žijí v neustálém pudovém strachu, že mají stálý pocit nebezpečí, to jest pocit všemocného vlivu, který je pronásleduje, jimi proniká a je obklopuje stále a všude. Tato bázeň, bázeň boží, řekli by theologové, jest počátkem moudrosti, totiž náboženství. Avšak u zvířat nedospívá v náboženství, protože nemají oné reflexivní schopnosti, která zachycuje pocit, určuje jeho obsah a činí jej vědomím, myšlenkou. Mínění, že člověk je náboženským od přírody, bylo tudíž důvodným; ano, jest jako všechno

ostatní živočišstvo — avšak on jediný na této zemi má vědomí svého náboženství.

Říká se, že náboženství jest prvým probuzením rozumu: ano, avšak ve formě nerozumu. Právě jsme shledali, že náboženství počíná bázní. A vskutku, člověk, probouzeje se k prvým zábleskům tohoto vnitřního světla, které nazýváme sebevědomím, a vycházeje zvolna krok za krokem z tohoto magnetického polospánku, z tohoto života, plného instinktu, který jej vedl, když se ještě nalézal ve stavu čiré nevinnosti, totiž ve stavu animálním: — zrodiv se ostatně jako každý živočich v bázni tohoto vnějšího světa, který jej ovšem tvoří a živí, avšak současně i utlačuje, hubí a hrozí každou chvíli jej shltiti, — měl nevyhnutelně člověk prvým předmětem vznikajícího přemýšlení tuto bázeň samu. Lze za to míti, že u člověka primitivního za vzniku jeho inteligence byla tato instinktivní bázeň as mocnější, nežli u živočichů druhů ostatních, jednak proto, že rodí se bezbrannějším ostatních a jeho vzrůst trvá mnohem déle, jednak proto, že právě toto myšlení sotvaže vypučelé a nedospěvší ještě ku dostatečnému stupni zralosti, by dovedlo rozeznati a zužitkovati předměty vnější, přimělo patrně člověka k sdružování, k dorozumívání, k instinktivní harmonii, ve které asi žil jako příbuzný gorilly s ostatní přírodou, dříve než se v něm probudilo myšlení; rovněž i přemýšlení jej isolovalo uprostřed této přírody, která odcizujíc se mu takto, zdála se mu asi pod zrakem jeho obrazivosti, vzbuzené a vzmocněné tímto vznikajícím

myšlením, temnou a tajemnou mocí, nekonečně nepřátelštější a nebezpečnější, nežli vskutku jest.

Jest nám nesmírně nesnadno, ne-li nemožno, přesně znázorniti prvé náboženské pocity a představy divocha. Ve svých podrobnostech byly asi právě tak rozmanity, jako vlastní povaha prvotních národů, které jich na sobě zakusily, a jako podnebí, místní příroda a všecky další okolnosti a vnější vlivy prostředí, v němž se vyvíjely. Avšak právě proto, že to byly pocity a představy lidské, soustředily se vzdor těmto značně rozmanitým podrobnostem v několik jednoduchých totožných bodů všeobecného charakteru, který pokusíme se zachytiti. Buďtež si různá plemena lidská a rozdělení jich na zeměkouli jakéhokoliv původu; nechť si již povstali všichni lidé jen z jednoho Adama-gorilly či z příbuzenství gorilly, a nechť si již vznikli z většího množství, jež zplodila příroda na různých místech a za různých dob, ve vzájemné nezávislosti; schopnost, která jest vlastně základem a jež tvoří lidství všech lidí: myslná reflexe, schopnost abstrakční, rozum, myšlení, slovem schopnost utvářeti představy, jsou právě tak jako zákony určující projev této schopnosti, vždy a všude totožny a to tak, že rozvoj lidstva nedovedl se vymknouti těm zákonům. To nás oprávňuje k mínění, že hlavní období pozorovaná v prvním stupni náboženského vývoje jediného národa bezpochyby se opětovala v rozvoji všech ostatních národů země.

Máme-li o tom souditi dle jednohlasných zpráv cestovatelů, kteří od předešlého století pro-

zkoumávali ostrovy australské, jakož i těch, kteří dnes pronikli dovnitř Afriky, jest patrně modlářství (fetišism) prvotním náboženstvím, náboženstvím všech divochů, kteří se ještě nejméně vzdálili od přírodního stavu. Avšak modlářství není ničím jiným, nežli náboženstvím strachu. Jest prvým lidským výrazem tohoto pocitu naprosté závislosti, promíseného pudovým děsem, který nalézáme v hloubi všeho života animalního a který, jak již bylo řečeno, tvoří náboženský vztah individuí i nejnižších druhů ke všemocné přírodě. Kdo by neznal vlivu a dojmu, jímž působí na všecky živé bytosti, rostliny nevyjímaje, veliké pravidelné zjevy přírodní, jako východ a západ slunce, světlo měsíční, obrat ročních období, střídání zimy a tepla, výjimečný i stálý vliv oceánu, horstev, pouště, a ještě spíše přírodní katastrofy, jako bouře, zatmění, zemětřesení, jakož i tak rozmanité a vzájemně zhoubné poměry mezi druhy živočišnými a druhy rostlinnými; vše to jest každému živočichu souhrnem existenčních podmínek, znakem, přirozenou povahou; a málem bychom dodali, zvláštním kultem, neboť u všech živočichů, při všech živých bytostech naleznete jakési uctívání přírody, smísené s bázní a radostí, důvěrou a nepokojem, a které co do pocitu podobá se velmi náboženství lidskému. Ani vzývání a modlitby mu neschází. Pozorujte psa domácího, prosícího o laskavý pohled svého pána: není-li to obraz člověka, klečícího před svým bohem? Nepřenáší-li svou obrazotvorností, ba i počátečnou reflexivností, kterou v něm zkušenost vzbudila,

tento pes všemocnost přírodní, která jej souží, na svého pána jako věřící člověk ji přenáší na boha? Jakého je tudíž rozdílu mezi náboženským citem člověka a citem psa? Není to přemýšlení samo; je to stupeň přemýšlení, či spíše schopnost ustáliti je a pojmouti jako abstraktní myšlenku, generalisovati ji pojmenováním, — neboť lidské slovo vyniká tou zvláštností, že nedovede pojmenovati skutečné věci, jež působí přímo na naše smysly, nýbrž vystihuje je toliko pojmově nebo v abstraktní všeobecnosti; a poněvadž slovo a myšlenka jsou dvě rozličné, avšak nerozlučné formy téhož výkonu lidského uvažování, zachycuje myšlenka předmět zvířecí bázně a úcty, čili prvého přirozeného kultu člověka, zevšeobecňuje jej, přetváří v bytnost abstraktní a snaží se ji pojmenovati. Předmět tím neb oním individuem vskutku vzývaný je stále týž: t e n t o kámen, t e n t o kus dřeva, žádný jiný; avšak jakmile byl označen slovem, stává se předmětem anebo pojmem abstraktním, kusem dřeva nebo kamenem, všeobecně. — Právě tak vzniká s prvým probuzením myšlenky, projevené slovem, svět výlučně lidský, svět abstraktní.

Dík této abstrakční schopnosti, pravili jsme, utváří si člověk, zrozený v přírodě, přírodou zplozený, v prostředí a za vlastních podmínek této přírody druhou existenci, souhlasnou s jeho ideálem a schopnou pokroku, jak on.

Vše, co žije, připojujeme, abychom se lépe vyjádřili, hledí se uplatniti v plné šíři svého bytí. Člověk, bytost živá a myslící zároveň, musí se

nejprve znáti, má-li se uplatniti. Toť příčinou ohromného opozdění, jež v jeho vývoji pozorujeme, a jež způsobilo, že mu bylo projíti řadou tisíciletí, nežli dospěl k nynějšímu stavu společenskému v zemích nejcivilisovanějších, stavu, který ještě tak málo shoduje se s naším ideálem. Řekli byste, že za všech svých fysiologických a historických poutí, kdy sám sebe hledal, člověk vyčerpal všecky zpozdilosti a nesnáze, nežli realisoval trochu rozumu a spravedlnosti, které dnes ve světě vládnou.

Poslední hranice, nejvyšší cíl všeho rozvoje lidského jest svoboda. J. J. Rousseau a jeho žáci se mýlili, hledajíce ji v počátcích dějin, tedy kdy člověk zbaven ještě všeho sebepovědomí, tudíž neschopen uzavříti jakoukoli smlouvu, podléhal úplně jhu této fatality přírodního života, v němž jsou pohřížena všechna zvířata, a z něhož vymanil se člověk v jistém smyslu pouze následným užíváním svého rozumu, jenž vyvíjeje se ovšem hodně zvolna řadou věků, poznával znenáhla zákony vládnoucí vnějšímu světu, a zákony, jimiž se řídí jeho vlastní povaha, zmocnil se jich, abych tak řekl, přetvořiv je v ideje, — jakoby spontanní plody našeho vlastního mozku — a způsobil, že člověk řídě se neustále těmito zákony, byl poslušen jedině svých vlastních myšlenek. Toť oproti přírodě člověku jediné důstojenství a všecka svoboda. Poměr ten se nikdy nezmění; neboť přírodní zákony jsou nezměnitelné, neodvratné: jsou vlastním podkladem všeho trvání a tvoří naši bytost tak, že není ničeho, co by se jim

vzepřelo, leda že by se tím samo přivedlo ad absurdum a naprosto zničilo. Ale člověk je poznává a zmocňuje se jich duchem, povznáší se z bezprostředního nátlaku vnějšího světa, a stávaje se sám tvůrcem, následuje pouze svých vlastních idejí, přetváří své okolí více méně dle svých rostoucích potřeb a vtiskuje mu poněkud obraz svého lidství.

Protož to, co nazýváme světem lidským, nemá jiného bezprostředního tvůrce, nežli člověka, který jej utváří, dobývaje krok za krokem svou svobodu a lidskou důstojnost nad vnějším světem a svou vlastní zvířeckostí. Dobývá jich puzen silou, která není na něm závislou, silou nepodmanitelnou a vlastní všem živoucím bytostem. Tato síla, toť všeobecný běh života, týž proud, jejž jsme nazvali všeobecnou příčinností, přírodou, a který se jeví při všech živých bytostech, rostlinách i živočiších tím, že se snaží jedenkaždý zvláště uplatniti životní podmínky vlastního druhu, — to jest uspokojiti své potřeby. Tato tendence, podstatný a nejvyšší projev života, je vlastním základem toho, co jmenujeme vůlí: fatální a nepodrobitelná u všeho živočišstva, nevyjímaje člověka nejcivilisovanějšího, instinktivní, ba skoro mechanická při organismech nižších, bystřejší při vyšších druzích, vzrůstá k plnému rozvoji teprve při člověku, jenž dík své inteligenci, — která jej povznáší nade všecka hnutí instinktivní a jej činí schopným, by srovnával, kritisoval a pořádal vlastní své potřeby; — jediný mezi všemi živo-

čichy této země je schopen o sobě rozmyslně rozhodovati, má svobodnou vůli.

Rozumí se, že tato svoboda lidské vůle nemá ve všeobecném proudu života čili v této absolutní příčinnosti, kde každá částečná vůle je nepatrným potůčkem, jiného významu než jaký jí dodává myšlení, pokud jest opakem výkonu mechanického, ano i pudu. Člověk postřehuje a chápe přirozené nutnosti, které obrážejíce se v jeho mozku, přetvořují se tam reakčním pochodem fysiologickým, dosud skorem neznámým, na logický postup vlastního myšlení, — a toto chápání uprostřed jeho absolutní závislosti ničím nerušené vzbuzuje v něm pocit sebeurčování, spontanní rozmyslné volby a svobody. — Kromě sebevraždy částečné či úplné žádný člověk nikdy se nezbaví svých přirozených choutek, avšak dovede je říditi a měniti, snaže se je přizpůsobovati vždy spíše k tomu, co v různých dobách svého rozumového a mravního vývoje nazve spravedlivým a dobrým.

A vskutku, jsou a budou základní rysy zjemnělého lidského bytí i nejopozdilejšího života zvířecího vždy společnými ve snaze: roditi, vyvíjeti se, růsti, pracovati po zahnání hladu a žízně, krýti se před nepohodou a brániti se, udržovati svou individuelní existenci v společenské rovnováze svého vlastního druhu, milovati, množiti se, pak zmírati... K těmto bodům druží se jen pro člověka nový: totiž mysliti a poznávati, — schopnost a potřeba, vyskytující se nepochybně v menším stupni, avšak přece dosti patrně při živočiš-

ných rodech, které svým ústrojím jsou člověku nejbližší, neboť se zdá, že v přírodě není absolutních rozdílů co do jakosti, a že všechny rozdíly jakostné se redukují v posledním rozboru na různosti mnohostné — vzrůstající však pouze při člověku k tak imperativní a převládající mohutnosti, že přetváří časem celý jeho život, nač právě velmi dobře upozornil jeden z největších myslitelů naší doby, Ludwig Feuerbach: člověk činí vše, co činí zvířata, jenom že tak má činiti víc a více po lidsku. V tomť všechen rozdíl, rozdíl ohromný.*) Obsahuje všecku civilisaci se všemi zázraky průmyslu, vědy a umění; se všemi náboženskými, esthetickými, filosofickými, politickými, ekonomickými a sociálními pokroky člověčenstva, — slovem veškery dějiny. Člověk tvoří tento dějinný svět mocí své činnosti, která jest společnou všem živoucím bytostem, která je základem

---

*) Nemohu ani dosti připomínati tuto věc přívržencům moderního materialismu a naturalismu, kteří — protože člověk postihl dnes svoji úplnou sourodnost se všemi druhy živočišnými a svůj bezprostřední a přímý původ ze země, a protože se střekl absurdní a prázdné chlubnosti spiritualismu, který pod záminkou odměny nejvyšší svobodou odsuzoval jej k věčnému otroctví, — se domnívají, že je to opravňuje k zavržení vší lidské vážnosti. Tyto lidičky lze přirovnati k lokajům, kteří poznavše plebejský původ člověka svou přirozenou důstojností jim imponujícího, myslí, že mohou s ním jednati jako s rovným jedině z té příčiny, že nechápou jiné hodnosti, leč té, která se zakládá na aristokratickém původu. Jiní jsou tak šťastni, že nalezli příbuzenství člověka s gorillou, že by jej chtěli stále udržovati ve stavu animalném a zpěčují se pochopiti, že všechno jeho dějinné poslání, všechna jeho důstojnost a svoboda záleží ve vzdalování se stavu toho.

všeho života organického, a která hledí si přizpůsobiti a přeměniti vnější svět dle potřeb jednohokaždého, činnost v důsledku instinktivní a fatální, předcházející všemu myšlení, která však ozářena rozumem člověka a určena jeho promyšleným chtěním, mění se v něm a pro něj v práci inteligentní a svobodnou.

Jedině myšlením uvědomuje si člověk svou svobodu v tomto přírodním prostředí, které jej zplodilo; avšak uskutečňuje ji pouze prací. Pozorovali jsme, že činnost, která jest podstatou práce, totiž předlouhé dílo proměn zemského povrchu fysickou prací všech živých bytostí, které jej přizpůsobují svým potřebám, jest vyvinuta více méně ve všech stupních organického života. Avšak vlastní práci lidskou utváří teprve, když řízena důvtipem lidským a jeho rozmyslnou volbou neslouží pouze k ukojení stálých a stále se opětujících potřeb života výlučně animálního, nýbrž také potřeb bytosti myslící, která dobývá si svého lidství prováděјíc a uskutečňujíc svou svobodu ve světě.

Vyplniti tento ohromný, nekonečný úkol není jenom dílem rozvoje rozumového a mravního, ale jest zároveň dílem emancipace hmotné. Člověk stává se vskutku člověkem, získává možnost svého rozvoje a svého vnitřního zdokonalování jedině tím, že prolamuje v jisté alespoň míře otrocká pouta, která vkládá příroda všem svým dětem. Těmito okovy jsou hlad, nedostatky všeho

druhu, bolest, vliv podnebí, ročních období, souhrnem tisíceré podmínky animálního života, které udržují lidskou bytost v absolutní takřka závislosti na obklopujícím ji prostředí; stálá nebezpečí, kteráž ve formě přírodních úkazů ji ohrožují a tísní se všech stran: tato věčná bázeň, která je základem všeho živočišného bytí, která ovládá přírodní a divošské individuum tak, že nenaléza v sobě ničeho, co by se jí opřelo a ji přemohlo . . slovem neschází zde žádného prvku nejúplnějšího otroctví. První krok člověka, jímž se vyprosťuje z tohoto otroctví, záleží, jak jsme pravili, v tomto abstraktivním aktu inteligence, která vznikajíc v jeho nitru nezávisle na okolních věcech, dává mu studovati jich vztahy a zákony. Avšak druhý krok jest aktem nezbytně materielním, určeným vůlí a řízeným hlubší nebo skrovnější znalostí vnějšího světa: je to užití svalové práce člověka k přeměně tohoto světa jeho rostoucím potřebám. Tento boj člověka, inteligentního pracovníka proti matce přírodě není vzpou rou vůči ní, ani vůči jejím zákonům. Nabytými od ní vědomostmi posiluje a zabezpečuje se člověk proti hrubým nárazům a nenadálým katastrofám, jakož i proti občasným a pravidelným úkazům fysického světa; a je to právě znalost a co nejbedlivější šetření přírodních zákonů, které mu dovolují ovládati ji k svému prospěchu, podřizovati ji svým záměrům a přeměňovati povrch zemský v prostředí, lidskému rozvoji co nejpříhodnější.

Tato abstrakční schopnost, pramen všech na-

šich vědomostí a všech našich idejí, je tudíž, jak patrno, jedinou příčinou vší lidské emancipace. Avšak první probuzení této schopnosti, rozum totiž, nevytváří svobodu bezprostředně. Když počíná v člověku působiti, vybavujíc se pozvolna z plének jeho animální instinktivnosti, neprojevuje se nejdříve formou úvahové reflexe, vědomé a znalé své vlastní činnosti, nýbrž formou r e f l e x e   o b r a z o t v o r n é, čili nerozumnosti, a jako taková vybavuje postupně člověka z přirozeného otroctví, které jej chová ve svém lůně, jenom proto, aby jej ihned uvrhla v otroctví ještě tisíckrát krutější a hroznější — v otroctví náboženské.

Je to obrazotvornost reflexe člověka, která mění přírodní kult, jehož stopy a zárodky postihli jsme při všech živočiších, v kult lidský, v elementární formu fetišismu. Ukázali jsme, kterak zvířata pudově uctívají velké zjevy přírodní, které působí na jich život bezprostředním a mocným vlivem, ale neslyšeli jsme nikdy o zvířatech, jež by uctívala bezvládný kus dřeva, hadr, kosť nebo kámen — kdežto podobný kult nacházíme v primitivním náboženství divochů až po katolicism. Jak vysvětliti tuto jistě velmi zvláštní nepravidelnost, jež vzhledem ku zdravému smyslu a pocitu skutečnosti věcí nám představuje člověka o hodně nižšího, nežli nejprostší živočichy?

Tato zpozdilost je dílem obrazivé reflexe člověka ve stavu divošství. Člověk necítí pouze všemoc přírody jako ostatní zvířata, ale činí ji předmětem svých neustálých úvah, upoutává a ze-

všeobecňuje si ji rozmanitými názvy, a činí ji středem, kolem něhož se hromadí všecky jeho dětské představy. Jsa ještě neschopen obsáhnouti svým skrovným myšlením jak vesmír, tak zeměkouli i omezené okolí, v němž se zrodil a žije, hledá všude, kde sídlí as tato všemoc, jejíž pocit, nyní již promyšlený a ustálený, jej obklopuje, — a jakoby žertem, pozorováním své nevědomé fantasie, kterou je nám dnes těžko vysvětliti, přisuzuje ji tomuto kusu dřeva, hadru, kamenu ... toť čirý fetišism, nejnáboženštější, totiž všech náboženství nejpošetilejší.

Po fetišismu a často současně s ním vyskytuje se kult magů. Tento kult, ne-li mnohem rozumnější, aspoň přirozenější, nás méně překvapí nežli fetišism, poněvadž jsme mu zvyklí, jsouce i dnes obklopeni kouzelníky, spiritisty, mediy, jasnovidci a jich magnetiseury, a konečně i kněžími římskokatolické církve a východní církve řecké, kteří tvrdí, že mohou několika tajemnými formulemi přinutiti Pánaboha, aby vstoupil do vody, ano i proměnil se ve chléb a víno — nejsou-liž pak všichni tito ponoukači božství, podrobeného jich kouzlům, rovněž magy? Pravda, že jejich božstvo, prošedši vývojem několika tisíciletí, je mnohem složitější, nežli božstvo primitivního čarodějství, jehož předmětem byla z počátku pouze ustálená již představa všemoci, ještě však neurčitá, bez jakékoli vlastnosti, ať rozumové či mravní. Rozeznávání dobra a zla, spravedlnosti a bezpráví zde ještě neznámo; dotud se neví, co všemoc ta miluje, čeho nenávidí, čeho

žádá a čeho si nepřeje; není ani dobrá, ani zlá, — je prostě všemocí. Vzdor tomu však již vlastnost božství se utváří: jest sobecká, chlubná, miluje poklony a klekání, ponižování a obětování lidí, jich hold a jich oběti — a pronásleduje i trestá krutě ty, kteří nechtějí se mu podrobiti: vzpurníky, pyšné, bezbožníky. Toť, jak známo, základní bod božské povahy všech bohů starověkých i nynějších, stvořených lidským nerozumem. Bylo-li kdy na světě bytosti tak divě závistné, chlubné, sobecké a krvelačné jako židovský Jahve či křesťanský bůh otec?

Při kultu prvotního čarodějství jeví se božství neboli tato neurčitá všemohoucnost neodlučnou od osoby maga: on sám je bohem, jako modla. Časem však stává se úloha nadpřirozeného člověka, bohočlověka, člověku skutečnému nemožnou, zvláště člověku ve stavu divošském, který nemaje dotud prostředků, aby se chránil proti svým dotěrně zvědavým spoluvěřícím, jest od rána do večera vystaven jich slídivosti. Zdravý smysl a praktický duch praobyvatelstva, který vyvíjí se úměrně s jeho náboženskou obrazivostí, dokazuje mu posléze, že je nemožno, aby člověk, přístupný všem slabostem a pokleskům lidským, byl bohem. — Mag jest mu bytostí nadpřirozenou, avšak jen v okamžiku, kdy je posedlý. Posedlý, avšak čím? Všemocí, Bohem... Božství je tudíž mimo čaroděje. — Kde ho hledati? — Fetiš, bůh-věc, zmizel, mag, bohočlověk rovněž. Všecky tyto proměny zaměstnávaly v prvotních dobách nepochybně celá staletí. Pokročilý již

tedy pračlověk, vyvinutý a obohacený zkušeností a tradicemi mnoha století, hledá tudíž božství daleko mimo sebe, ale ještě stále v bytostech skutečných: ve slunci, v měsíci, ve hvězdách. Myšlenka náboženská obmyká již vesmír.

Člověk, jak jsme pravili, dospěl k tomuto bodu teprve po dlouhé řadě staletí. Jeho abstrakční schopnost, jeho rozum se již vyvinul, ustálil a osvědčil praktickou znalostí věcí jej obklopujících, a pozorováním jich vztahů čili jich vzájemné příčinnosti, kdežto pravidelné opětování určitých zjevů podalo mu první pojem některých zákonů přírodních. Znenáhla se znepokojuje souhrnem zjevů a jich příčin. Současně poznává sebe sám a dík stále oné odtaživosti, která jej uschopňuje vzdáliti se ve svém nitru myšlenkově sám od sebe, a učiniti se předmětem vlastního myšlení, odděluje svou hmotnou a živou bytost od své bytosti myslící, svůj vnějšek od svého nitra, své tělo od své duše. Jakmile však již toto rozlišování v něm nabylo vrchu a se ustálilo, přenáší je přirozeně a nezbytně na svého Boha a hledá neviditelnou duši tohoto viditelného vesmíru. Tak asi vznikl náboženský pantheismus Indů.

Při této věci jest nám se pozdržeti, neboť zde právě počíná vlastní náboženství v plném významu, a s ním i theologie a metafysika. Až dotud náboženská obrazotvornost člověka, zaujatá utkvělou představou všemohoucnosti, postupovala přirozeně, hledajíc její příčinu a pramen zkusným bádáním nejprve v předmětech bližších, modlách,

později v čarodějích, potom ve velikých zjevech přírodních, a konečně ve hvězdách, přičítajíc je však stále nějakému skutečnému a viditelnému předmětu, jakkoli vzdálenému. Nyní však předpokládá jsoucnost boha duchovního, zásvětného, neviditelného. Mimo to byli až dotud jeho bohové bytostmi obmezenými a neúplnými, mezi mnohými jinými bytostmi ne božskými, neobdařenými všemohoucností, ale neméně reálnými. Nyní poprvé připouští božství všeobecné: Bytost bytostí, podstatu a tvůrce všech bytostí obmezených a částečných, — všeobecnou duši všehomíra, Velké Vše. Toť počátek pravého boha a s ním i pravého náboženství.

Je nám nyní zkoumati, jak dosáhl člověk tohoto výsledku, abychom poznali pravou povahu božství přímo v jejím historickém původu.

Všecky otázky lze shrnouti v tuto: kterak vzniká v člověku představa všehomíra a idea jeho jednoty? Předně dlužno říci, že představy všehomíra u zvířete není, neboť ona není předmětem, jejž by smysly bezprostředně postřehovaly, jako všecky předměty skutečné, velké nebo malé, které je z blízka i z dáli obklopují; — je představou abstraktní, která má tudíž význam pouze pro schopnost abstrakční, totiž pouze pro člověka. Zkoumejme tedy, jak se ve člověku utváří. Člověk vidí se obklopen předměty vnějšími; sám, jakožto živé tělo, jest ve vlastním myšlení jedním z nich. Všechny tyto předměty, jež učí se postupně a znenáhla poznávati, udržují se vzájemně v pravidelných vztazích, jež také více méně se

znává; avšak přece vzdor těmto vztahům, jež je sbližují, ale nespojují, aniž slučují v jediný, tyto předměty se navzájem vylučují. Vnější svět je tudíž člověku rozmanitostí nesčetných, oddělených a rozlišených předmětů, výkonů a vztahů bez nejmenšího zdání jednoty, — jest nekonečným řaděním, ale ne celkem. Odkud pochází představa celku? Dříme v mysli člověka. Rozum lidský je nadán tou abstraktivní schopností, jež zvolna prošedši a jednotlivě prozkoumavši množství předmětů o sobě, dovoluje mu obsáhnouti je mžikem jedinou představou, spojiti je v jedinou myšlenku. Lidská myšlenka tvoří tudíž jednotu, a přenáší ji v rozmanitost vnějšího světa.

Z toho následuje, že tato jednotnost je bytostí ne konkretní a skutečnou, nýbrž abstraktní, vzniklou jedině odtaživostí člověka. Pravíme: odtaživostí, ježto má-li naše myšlení spojiti tolik různých předmětů v jedinou představu, je třeba, aby se odvrátilo ode všeho, čím se rozlišují, totiž od jich skutečné a oddělené jsoucnosti a přidrželo se pouze toho, co jest jim společno, z čehož následuje, že čím více předmětů obmyká námi myšlená jednota, tím výše stoupá a se zřeďuje to, co jest jejím positivním určením, jejím obsahem, který je stále abstraktnější a neskutečnější.

Život v plné své síle a pomíjející nádheře bují dole, v rozmanitosti, — smrt ve věčné a vznešené jednotvárnosti vznáší se nad námi, v jednotě. — Stoupejte stále výš a výše, toutéž odtaživostí, přejděte svět pozemský, obemkněte jedinou myšlen-

kou svět sluneční, představte si tuto sublimní jednotu: čím ji vyplníte? Divochu by bylo hodně obtížno zodpověděti tuto otázku! My však odpovídáme za něj: Zbude nám hmota s tím, co jmenujeme odtaživostí, hybná látka ve svých různých obměnách, jako světlo, teplo, elektřina a magnetism, které jsou, jak se dnes dokazuje, různými projevy téže věci. Avšak, stoupáte-li touto odtaživostí, jež nedá se zdržeti žádnou mezí, ještě výše, nad svůj sluneční systém, a spojíte ve své mysli nejen miliony slunci, které skví se na obloze, nýbrž i nekonečné množství slunečních soustav, jichž nevidíme a nikdy neuzříme, a jejichž jsoucnost pouze tušíme, (neboť náš duch, neznaje mezí ve své odtaživosti, zdráhá se mysliti, že by vesmír, totiž souhrn všech existujících světů měl hranic nebo konce) — a potom abstrahujete, stále svým myšlením, od zvláštního trvání každého z těchto skutečných světů, pokusíte-li se představiti si jednotu tohoto nekonečného všehomíru — co zbude vám k jejímu určení a náplni? Jediné slovo, jediná abstrakce: Bytost neurčitelná, to jest nehybnost, prázdnota, absolutní nicota — Bůh.

Bůh — toť tedy abstraktum absolutum, toť vlastní produkt lidské mysli, která překročivši svou mocí abstraktivní všecky známé bytosti, všecky skutečné světy a zbavivši se tím všeho věcného obsahu, stávajíc se pouhým světem absolutním, staví se mimo sebe, aniž se však v této prazvláštní nahotě poznává, — jakožto jediná a nejvyšší Bytost.

Vytýkalo by se nám snad, že ač jsme na předešlých stránkách potvrzovali názor o věcné jednotě všehomíra, a ač jsme ji vymezili jako vzájemnost anebo všeobecnou příčinnosť a jako jedinou všemohoucnost, řídící všecky věci a pociťovanou více méně všemi živými bytostmi, napadlo nám nyní ji popírati. My však jí nikterak nepopíráme; tvrdíme jen, že tato všeobecná jednota věcná a jednota ideální, hledaná a tvořená abstrakcí, nebo metafysikou ať náboženskou, ať filosofickou, nemají ničeho společného. Prvou jsme vymezili jakožto nekonečný souhrn bytostí, anebo spíše souhrn nepřestávajících přeměn všech bytostí reálných, nebo souhrn jich ustavičných účinů a protiúčinů, jež kombinujíce se v jediný pohyb tvoří, jak jsme pravili, to, co nazýváme vzájemností čili všeobecnou příčinností, a připojili jsme, že nevyrozumíváme touto vzájemností absolutní a prvotní příčinu, nýbrž naopak výslednici, stále produkovanou a reprodukovanou soudobou činností všech příčin jednotlivých, — činností, která je právě podstatou příčinnosti všeobecné, stále tvořící a stále tvořené. Vymezivše ji takto, cítili jsme se bez obavy jakéhokoliv napotomního nedorozumění oprávněnými k výroku, že tato všeobecná příčinnost tvoří světy, a ač jsme důrazně připomínali, že tak činí, bez jakékoli vlastní myšlenky předchozí nebo vůle, bez jakéhokoli plánu, předchozí rozvahy nebo předurčení — nemajíc mimo své neustálé uskutečňování pražádné jsoucnosti ani předchozí ani mimotné, a nejsouc ničím, nežli pouhou vý-

slednicí — doznáváme nyní, že tento výraz není ani dosti šťastně volen ani přesný, a že vzdor všem připojeným vysvětlivkám zavdal by snadno příčinu k omylům — tak velice jsme zvyklí spojovati se slovem: stvoření představu stvořitele, sebe sama vědomého a od svého díla odděleného. Měli bychom říci, že každý svět, každá bytost se nepovědomě a bezvolně tvoří, vzniká, se vyvíjí, žije a zmírá, přetvářejíc se v novou bytost v prostředí a pod všemocným, absolutním vlivem všeobecné vzájemnosti, — a připojujeme nyní, abychom přesněji vymezili svou myšlenku, že reálná jednota všehomíra není než absolutní vzájemností a nekonečností jeho reálných přeměn, — neboť neustálá přeměna každé jednotlivé bytosti jest jedinou, pravou její realitou a celý vesmír jest dějem bez mezí, bez počátku a konce.

Jednotlivostí jeho jest bezčetně. Člověku nebude nikdy dáno, aby poznal více, než nekonečně malou jich část. Naše hvězdná obloha se svým množstvím slunci jest pouze nepostižitelným bodem nesmírného prostoru světového, a jakkoliv ji obsáhneme zrakem, nezvíme o ní skorem ničeho. Nelze než se spokojiti s částečným poznáním našeho systému slunečního, z něhož třeba souditi na dokonalý soulad s ostatním všehomírem: neboť kdyby tohoto souladu nebylo, nemohl by než se utvořiti, ač-li by náš sluneční systém nezanikl. Známe již dosti tuto soustavu po stránce

mechaniky nebeských těles a poznáváme ji poněkud již i po stránce fysické, chemické, ano i geologické. Jinak povede se naší vědě dosti krušně. Toužíme-li po konkretnějším poznání, jsme odkázáni na naši zeměkouli. Víme, že svého času vznikla a soudíme, že neznámo, v jaké řadě staletí bude odsouzena k záhubě, — jako se rodí a hyne, či spíše se přetvořuje vše, co jest.

Jak asi zeměkoule naše, z počátku žhavá a plynná hmota, nekonečně lehčí vzduchu, tuhla, chladla, se utvářela, jak ohromnou řadou geologických proměn as prošla, nežli zplodila na povrchu svém všecko to nesmírné bohatství organického života od první nejjednodušší buňky až ku člověku? Jak se měnila, a nepřestávala-li se vyvíjeti v historickém a sociálním světě člověka? Který jest cíl, k němuž spějeme, puzeni tímto nejvyšším a neodvratným zákonem neustálé přeměny?

Hle, toť všechny otázky, jež jsou nám přístupny, jež člověk má a musí reálně pojmouti, podrobně studovati a rozluštiti. Ač nejsou, jak již připomenuto, než pranepatrným bodem neobsáhlé a nevýstižné otázky všehomíra, otevírají přece duchu našemu opravdu nekonečný svět, — ne ve smyslu božském, totiž v abstraktním slova smyslu, ne jako nejvyšší bytost, stvořenou náboženskou abstrakcí; naopak, svět nekonečný bohatstvím v jednotlivostech, jichž ani jaké pozorování, ani která věda kdy vyčerpá.

A ku poznání tohoto světa, našeho nekonečného světa pouhá abstrakce nestačí. Znovu by nás zavedla k Bohu, k svrchované Bytosti,

k nicotě. Za stálé činnosti této schopnosti abstrakční, bez níž bychom se nikdy nepovznesli od nižšího řádu věcí k vyššímu, a tudíž také nepochopili přirozené hierarchie bytostí, — je třeba, aby náš duch se hroužil s vážností a láskou v nejpodrobnější studium jednotlivostí i sebe nepatrnějších, bez nichž nikdy nepochopíme živoucí reálnosti bytostí. Jedině spojením těchto dvou schopností, těchto dvou tendencí zdánlivě tak si odporujících: abstrakce a pozorné analysy, svědomité a trpělivé ve všech podrobnostech, vyšineme se k reálnému pojetí s v é h o světa, ne vně, ale vniterně nekonečného, a utvoříme si alespoň poněkud přesný názor o svém vlastním všehomíru, o své zeměkouli, anebo chcete-li, o své soustavě sluneční. — Je tedy zřejmo, že podává-li nám cit a obrazotvornost nevyhnutelně více méně chybný obraz, představu tohoto světa, jsou-li schopny — v nás jakousi intuitivní divinací vyvolati předtuchu vzdáleného zdání pravdy, je to samojediná věda, která nám dovede podati pravdu čirou a celou.

Nuže v čem záleží ona neodbytná dychtivost, která nutí člověka poznávati okolní svět a sledovati s neúnavnou horlivostí tajemství této přírody, jejímž jest na této zemi posledním a nejúplnějším resultátem? Je zvědavost tato pouhým přepychem, příjemnou kratochvílí, nebo spíše jednou z hlavních potřeb jeho bytosti?

Neváháme říci, že ze všech potřeb, které tvoří jeho vlastní přirozenost, je tato potřeba nejlid-

štější, a že člověk stává se opravdovým člověkem a liší se znatelně ode všech živočichů ostatních druhů jedině onou neuhasitelnou potřebou vědění. Aby se uplatnil v plném rozsahu své bytosti, jak jsme podotkli, je třeba, by člověk sám sebe poznal, a člověk sám sebe vskutku dříve nepozná, dokavad nepozná opravdově přírodu, která jej obmyká a jejímž jest plodem. Nemá-li tudíž zapříti svého lidství, je třeba člověku, aby znal, aby pronikal myšlením svým všechen viditelný svět, a neočekávaje, že kdy dostihne jeho základů, prozkoumával vždy hlouběji jeho uspořádání a zákony, neboť jenom to jest podmínkou našeho lidství. Jest mu znáti všecky obzory spodní, předchozí i soudobé, všechny děje mechanické, fysické, chemické, geologické, organické, ve všech stupních rostlinného a živočišného vývoje, — totiž všechny příčiny a podmínky jeho vlastního vzniku a jeho bytí, aby pochopil svou vlastní podstatu a své poslání na této zemi, — své jediné vlasti a působišti — aby posléze v tomto světě slepé fatality založil panství svobody.

Tať jest úloha člověka: nevyčerpatelná, nekonečná a postačitelná uspokojiti duchy a srdce nejsnaživější. Chvilková, nepatrná bytosť prostřed bezmezného oceánu všeobecné transformace s neznámou věčností za sebou a neznámou věčností před sebou, člověk myslící, člověk činný, člověk vědomý svého lidského poslání, zůstává hrdým a klidným v pocitu své svobody, které sobě dobývá, osvěcuje, pobádaje, vyprosťuje a dle potřeby pobuřuje okolní svět. V tomť jeho

potěcha, jeho odměna a jeho jediný ráj. Zeptáte-li se ho potom na jeho intimní názor a jeho poslední slovo o reálné jednotě všehomíra, řekne vám, že jest *věčnou a universální transformací*, pohybem bez početí, bez mezí a bez konce. — Toť ovšem naprostý opak vší Prozřetelnosti, negace Boha.

Při všech náboženstvích, dle kterých se lidstvo dělí, a jež mají poněkud vyvinutou theologii, — ovšem kromě Buddhismu, jehož zvláštní a několika sty milionů jeho přívrženců ostatně zcela nepochopená nauka hlásá náboženství bez Boha, ve všech systémech metafysických jeví se nám Bůh především bytostí nejvyšší, od věků trvající a předem určující, která obsahuje myšlenku, která je sama myšlenkou a vůlí, tvořící všechno bytí i předcházející všechno bytí: pramenem a odvěkou příčinou všeho stvoření, nepohnutelným a své povaze vždy věrným ve všeobecném kolotání stvořených světů. Boha tohoto, jak jsme pozorovali, není ani ve všemmíru reálném, ani v části všehomíra člověku přístupné. Člověk nenalézaje ho tedy mimo sebe, nalezl jej nutně v sobě samém. Kterak jej hledal? — Abstrahuje ode všech živoucích a reálných věcí, všech viditelných, známých světů. — Avšak viděli jsme, že na konci plané cesty lidská schopnost neboli činnost abstrakční nachází jen jediný předmět: sama sebe, ale prázdnou všeho obsahu a zbavenou všeho pohybu, nemajíc, čeho by ještě přestihla — sama sebe jako abstrakci, jako bytost zcela nehybnou a úplně prázdnou. —

Řekli bychom absolutní Nic. Avšak náboženská fantasie praví: Svrchovanou bytost, — Boha.

Ostatně, jak jsme již upozorňovali, je nucena tak činiti, dávajíc se vésti rozdílem či protikladem, který zdokonalená již v tomto ohledu reflexe utváří mezi vnějším člověkem, — jeho tělem, a jeho vnitřním světem, obsahujícím jeho myšlení a vůli — duší lidskou. Člověk, nevěda přirozeně, že duše není než plodem a konečným stále obnovovaným a reprodukovaným výronem lidského organismu, a vida naopak, že v denním životě tělo zdá se vždy býti poslušno suggescí myšlení a vůle; domnívaje se tudíž, že duše jest ne-li tvůrcem, alespoň pánem těla, které nemá jiné úlohy, nežli jí sloužiti a ji projevovati, — náboženský člověk, — jakmile jeho abstrakční schopnost dospěla, což ještě podrobněji vypíšeme, k pojetí vesměrné svrchované bytosti, o níž jsme dokázali, že jest pouhou abstrakční schopností, která sama sebe zpředmětnila, tvoří z něho přirozeně duši všehomíra, — boha.

Tak asi objevil se v dějinách poprvé pravý bůh, bytost universální, věčná, nezměnitelná, stvořená dvojnou člověka činností náboženské obrazivosti a abstrakční schopnosti. Avšak jakmile již byl takto pojem boha znám a ustálen, člověk zapomněv, či spíše nepoznávaje své vlastní rozumové činnosti, nepřiznával se již ku svému vlastnímu stvoření: všeobecnému abstraktnu, a jal se je uctívati. Úlohy se brzy změnily: stvoření se pokládá za stvořitele a opravdový tvůrce člověk zaujímá místo mezi to-

lika jinými ubohými stvořeními, jako ubohé stvoření s několika málo výsadami.

Jakmile již Bůh připuštěn, dá se následný a postupný vývoj různých theologií vysvětliti přirozeně jako odlesk vývoje lidskosti v dějinách. Neboť, jakmile se idea výlučné a svrchované bytosti zmocnila obrazotvornosti lidské a zakotvila v jeho náboženském přesvědčení tak hluboce, že reálnost bytosti té zdála se mu býti jistější nežli reálnost věcí skutečných, jež vidí a jichž se svými prsty dotýká — je přirozeno a nezbytno, že se tato idea stává hlavním základem všeho lidského bytí, že je mění, proniká a ovládá výlučně a absolutně. Bytost nejvyšší jeví se hned absolutním pánem, myšlénkou, vůlí, pramenem — stvořitelem a řiditelem všech věcí, nic před ní neobstojí, vše v její přítomnosti mizí: neboť pravda všech věcí jest jenom v ní samé, a každá zvláštní bytosť, zdejž se sebe mocnější, počítaje v to i člověka, žije nyní jedině dopuštěním božským — což jest ostatně zcela logické, an by jinak Bůh nebyl bytostí nejvyšší, všemocnou, absolutní, to jest, an by ho jinak nebylo!

Člověk připisuje tedy přirozeným důsledkem Bohu všecky vlastnosti, všecky síly, všecky ctnosti, kteréž znenáhla objevuje ať již v sobě, ať již mimo sebe. Viděli jsme, že Bůh, jakožto bytost nejvyšší, nejsa ve skutečnosti než absolutní abstrakcí, jest naprosto prázden všeho určení a všeho obsahu — holý a nijaký jak pouhá nicota: a taký naplňuje a zbohacuje se všemi reálnostmi světa skutečného, jehož pouhou jest abstrakcí,

avšak jehož pánem a Vládcem zdá se náboženské fantasii, — z čehož následuje, že Bůh jest absolutním oděračem, a že — anthropomorfism je vlastní podstatou každého náboženství — nebe, sídlo Bohů nesmrtelných, není než nespolehlivým zrcadlem, jež odráží věřícímu člověku jeho vlastní zvrácený a zvětšený obraz.

Neboť činnost náboženství jeví se právě v tom, že ubírá zemi bohatství a moci přírodní, člověku pak jeho schopností a jeho cností, jak je objevuje ve svém historickém vývoji, aby je přeměnilo na nebi v tolikéž vlastností, či bytostí božských. S přeměnou tou mění zásadně povahu oněch schopností a cností, je překrucuje a kazí, dávajíc jim zcela opačný směr.

Takovýmto asi způsobem jediný orgán, který máme na rozeznávání pravdy, totiž rozum lidský, stav se rozumem božským, jest nám nepochopitelným, věřícím lidem jest zjevením bláznovství. Tak vzbuzuje úcta k nebi opovržení k zemi, a vzývání božství snižování lidskosti; láska lidská, tato nesmírná přirozená vzájemnost, která pojí všechny jednotlivce, všechny národy a činí štěstí a svobodu jednohokaždého závislou na svobodě a štěstí všech ostatních, a má je dříve nebo později sloučiti v jediné společné bratrství vzdor všem různostem pletí a plemen, — tato láska, přetvořená v lásku božskou a v náboženské milosrdenství, stává se pravou metlou lidstva: všecka krev, prolitá jménem náboženství od počátku dějin, miliony lidských obětí zabíjených k nejvyšší oslavě bohů, učinily ji věrou . . . A po-

sléze sama spravedlnost, tato příští matka rovnosti, náboženskou fantasií přenesená v končiny nebeské a přetvořená v božskou spravedlnost, spadnuvši hned nazpět na zem v theologické formě milosti a přidávajíc se vždy a všudy k nejmocnějším, rozsévá mezi lidi jenom násilí, výsady, monopoly a všecky nestvůrné nerovnosti, posvěcené historickým právem.

Nemíníme popírati dějinnou nutnost náboženství, aniž tvrditi, že bylo naprostým zlem v dějinách. Bylo-li zlem, bylo a jest na neštěstí ještě dnes ohromné většině nevědomého lidstva zlem nezbytným, jakým jsou chyby a poklesky ve vývoji každé lidské schopnosti. Náboženství, pravili jsme, jest prvním probuzením lidského rozumu ve formě božského nerozumu; jest prvým zábleskem lidské pravdy za božským závojem lži; prvým projevem lidské mravnosti, spravedlnosti a práva nad dějinným bezprávím božské milosti; jest posléze prvým pokusem svobody pod snižujícím a traplivým jhem božství, jež nutno zcela rozlomiti, aby nadobro zvítězil rozvážný rozum, opravdová pravda, plná spravedlnost a skutečná svoboda.

Animalní člověk, vycházeje ze zvířeckosti, činí náboženstvím prvý krok na dráze lidskosti; avšak pokud zůstane v náboženství, nikdy nedospěje k svému cíli, poněvadž jej všecko náboženství odsuzuje k absurdnosti, a svádějíc jej s přímé cesty, nutí jej dbáti božských věcí na místě lidských. Národové, sotvaže zbaveni poněkud přírodního otroctví, v němž stále ještě tonou ostatní

druhy zvířat, klesají náboženstvím opět v otroctví lidí silnějších a tříd privilegovaných božským vyvolením.

*

Jedním z hlavních příznaků nesmrtelných bohů jest, jak známo, že jsou zákonodárci lidské společnosti, zakladateli státu. Člověk, tak tvrdí skorem všecka náboženství, byl by neschopen rozeznávati, co jest dobré a co zlé, spravedlivé a nespravedlivé, bylo tudíž třeba, aby božství samo tak neb onak sestoupilo na zem, aby jej tomu naučilo a aby zavedlo politický a občanský řád ve společnosti lidské, — z čehož přirozeně vyplývá tento vítězný závěr: že všech zákonů, všech vlád nebem zavedených a posvěcených dlužno vždy, třebas i slepě poslouchati.

Toť velmi pohodlno vládnoucím, velmi nepohodlno ovládaným; a poněvadž náležíme k ovládaným, máme plný zájem na tom, abychom prozkoumali hodně z blízka platnost tohoto starého ujišťování, jež nás všecky učinilo otroky, bychom nalezli prostředky k vybavení se z jeho jha.

Otázka jest nám nyní neobyčejně zjednodušena: Není-li boha, čili je-li bůh pouhým výplodem naší abstrakční schopnosti, sloučené v prvém manželství s náboženským citem, jejž máme ze své animality, — je-li bůh pouhým všeobecným abstraktem, neschopným vlastního pohybu a jednání: naprostou n i c o t o u, představovanou jako nejvyšší bytost a přiváděnou v pohyb pouhou fantasií náboženskou; absolutně bezobsažnou a

zbohacující se všemi reálnostmi země; poskytující člověku ve formě znetvořené, pokažené, božské, pouze to, co mu byla dříve uzmula, — pak nemůže býti bůh ani dobrým, ani zlým, ani spravedlivým, ani nespravedlivým. Nemůže ničeho chtíti, aniž čeho konati, neboť ve skutečnosti není ničím, a stává se vším pouze náboženskou lehkověrností. Nalézala-li v něm tudíž tato lehkověrnost ideje spravedlnosti a dobra, je to ona sama, která mu jich nevědomky propůjčila; domnívajíc se, že béře, dávala. Avšak aby jich propůjčil bohu, musil je člověk míti! Kde je nalezl? Nezbytně sám v sobě. Ale všecko, co jest jeho, má především ze své animality, — neboť jeho duch není, leč pouhým výkladem, ohlasem jeho zvířecí přirozenosti. Mají tudíž ideje spravedlnosti a dobra, jako všecky lidské věci svůj původ v samé živočišnosti člověka.

A vskutku, zárodky toho, co jmenujeme m o r á l k o u, nalézají se již ve světě živočišném. Nenalézáme-li u všech druhů živočišných bez výjimky, ovšem velmi různě vyvinuty, dva opačné pudy: pud o zachování jednotlivce a pud o zachování druhu, anebo lidsky řečeno, p u d s o b e c k ý a p u d s o c i á l n í? Se stanoviska vědeckého, jakož i přírodního vůbec jsou oba tyto pudy stejně přirozeny a tudíž oprávněny, a což více, stejně nezbytny v přirozeném řádu bytostí, neboť pud individuelní jest základní podmínkou udržení druhu; neboť kdyby se individuum nevzpíralo energicky všem nedostatkům a všem vnějším nátlakům, které neustále ohrožují bytí,

neobstál by druh sám, ježto žije v nich a jimi. Avšak chtěl-li by kdo souditi o těchto dvou popudech, maje absolutním měřítkem pouze výlučný prospěch druhu, prohlásil by, že pud sociální je dobrý, pud individuelní pak, pokud mu odporuje, špatný. U mravenců a včel převládá cnost, protože se zdá, že pud sociální úplně vyhladil pud individuelní. Opačně tomu jest u divoké zvěře, ano lze všeobecně říci, že spíše egoism u zvířat vítězí. Pud druhový naopak probouzí se u nich jen v krátkých přestávkách a trvá jen po čas plození a odchování rodiny.

Jinak tomu při člověku. Zdá se, a je to také jedním z dokladů jeho veliké povýšenosti nade všemi ostatními živočišnými druhy, že oba dva rozdílné pudy: egoism a sociabilita jeví se při něm jak mnohem mocněji tak i mnohem nerozlučněji nežli při všech živočiších druhů nižších: člověk je divější ve svém egoismu nežli nejdravější zvěř, a zároveň socialnější, nežli včely a mravenci.

Úkaz větší mohutnosti egoismu nebo individuality určitého živočicha jest nepochybným dokladem vyšší poměrné dokonalosti jeho organismu, svědectvím vyšší inteligence. Každý druh zvířecí jako takový jest utvářen zákonem zvláštním, totiž vzrůstem a sebeudržováním, které jest mu vlastní a jímž liší se ode všech jiných druhů živočišných. Tohoto zákona není mimo skutečná individua, náležející k druhu, jejž ovládá: uskutečňuje se pouze jimi, avšak ovládá je absolutně a činí je svými otroky. Projevuje se při druzích

nižších spíše jako proces života vegetalního nežli života animalního, jest jim jaksi úplně cizím, zdaje se skorem zákonem vnějším, jímž se řídí jedinci téměř nerozeznatelní. Ale plněji se uskutečňuje a projevuje v každém jedinci, nabývajícím určitějšího karakteru a zřetelnější fysiognomie, a to tak, že jedinec, poslušný neustále tohoto neodvratného zákona, jako všichni ostatní, cítí se svobodnějším a sebevládnějším, nadaným značněji spontanním hnutím, nežli jedinci nižších druhů, jakmile se zákon projeví v něm jako jeho vlastní individuelní popud, jako nutnost spíše vnitřní nežli vnější, — ačkoliv tato vnitřní nutnost vzniká v něm vždy neuvědoměle množstvím zevních příčin.

Počíná pociťovati svou svobodu. Tudíž lze říci, že příroda sama svými postupnými transformacemi směřuje k vyprosťování a že již v jejím lůně jest větší svoboda individuální nepochybnou známkou převahy. Bytostí poměrně nejindividuálnější a nejsvobodnější v ohledu živočišném jest bez odporu člověk.

Pravili jsme, že člověk není jenom nejindividuálnější bytostí na světě — ale také nejsociálnější. Velice se mýlil J. J. Rousseau, domnívaje se, že prvotní společnost byla utvořena svobodnou smlouvou, uzavřenou mezi divochy. Avšak J. J. Rousseau není jediným, který to tvrdí. Většina právníků a publicistů moderních, ať již Kantovy školy, či kterékoli jiné školy individualistické a liberální, kteříž nepřipouštějí

ani společnost založenou na božském právu theologů, ani společnost vymezenou školou hegelovskou jako více méně mystickou realisaci morálky objektivní, ani společnost naturalistů primitivně animálních, přijímají nolens volens, nemajíce jiného důvodu, za východisko — smlouvu mlčky uzavřenou. Smlouva mlčky uzavřená znamená smlouvu beze slov, tudíž i bez myšlenky a bez vůle — odporný nesmysl! Absurdní smyšlenka, a co více, bídácká smyšlenka! Nehodná ošemetnost! neboť předpokládá, že když jsem ještě nebyl schopen ani chtíti, ani mysliti, ani mluviti, — že dav se odříti bez protestu, přivolil jsem sám za sebe a za všecko své potomstvo k věčnému otroctví!

Důsledky smlouvy společenské jsou vskutku zhoubny, poněvadž vedou k absolutní vládě státu. A přece zásada ta dle svého východiště zdá se býti neobyčejně liberální. O jednotlivcích se předpokládá, že před uzavřením smlouvy užívali absolutní svobody, neboť dle této theorie jedině přirozený člověk, člověk divoch jest úplně svobodným. Řekli jsme, co si myslíme o této přirozené svobodě, kteráž jest vlastně absolutní závislostí člověka-gorilly na ustavičném nátlaku vnějšího světa. Leč připusťme, že se svého hlediště byl svobodným; proč se tedy sestupoval ve společnost? Aby se zabezpečil, odpoví se nám, proti všemožným útokům téhož vnějšího světa, počítaje v to i jiné lidi, združené či nezdružené, nenáležející však ku této nové tvořící se společnosti.

Nuže vizte lidi prvotní, z nichž každý je v sobě a sebou svobodným, kteří však požívají této neobmezené svobody pouze pokud se nestýkají, pokud je každý z nich pohřížen v úplné individuelní osamocení. Svoboda jednoho není podmíněna svobodou druhého, ale naopak postačí každá z těchto individuelních svobod sama sobě, udržujíc se sama sebou; svoboda jednohokaždého znamená nezbytně negaci svobody všech ostatních, a všechny svobody srážejíce se, vzájemně se omezují a umenšují, sobě odporují, se ruší...

Aby se nezrušily docela, utváří mezi sebou smlouvu vyslovenou nebo mlčenou, jížto zříkají se z části samy sebe, aby pojistily ostatek. Smlouva tato stává se základem společnosti nebo spíše státu; neboť dlužno poznamenati, že v této theorii není místa pro společnost a mluví se jen o státě, či spíše společnost je v ní pohlcována státem.

Společnost jest přirozený stav lidské hromadnosti na jakékoliv smlouvě nezávislé. Řídí se tradicionelními mravy nebo zvyky, nikdy však zákony. Postupuje zvolna popudem individuelních iniciativ, nikoli však myšlenkou ani vůlí zákonodárcovou. Jsou ovšem zákony, které ji ovládají bez jejího vědomí, to jsou však zákony přirozené, sociálnímu tělu vlastní, právě tak jako zákony fysické jsou vlastní tělesům hmotným. Největší část zákonů těchto jest až dosud neznáma, a přece ovládaly lidskou společnost od jejího vzniku nezávisle na myšlení a vůli lidí, kteří ji tvořili: z čehož následuje, že nesmí se za-

měňovati se zákony politickými a právnickými, které při systému, jejž právě zkoumáme, byly nějakou zákonodárnou mocí prohlášeny, a považují se za logickou dedukci prvotní smlouvy, lidmi vědomě uzavřené.

Stát není bezprostředním plodem přírody, nepředchází, jako společnost, probuzení myšlenky v lidech, a pokusíme se později dokázati, kterak jej vytváří náboženské vědomí v ústředí společnosti přirozené. — Prvý stát byl dle liberalistických publicistů utvořen svobodnou a rozmyslnou vůlí lidí; dle absolutistů jest dílem božím. V prvém i druhém případě ovládá společnost a hledí ji za každou cenu absorbovati.

V druhém případě je pohlcování to samozřejmo: instituce božská nezbytně pohlcuje každou organisaci přirozenou. Nejpodivnějším jest, že i škola individualistická se svou svobodnou smlouvou vrcholí v témže důsledku. A vskutku, škola ta napřed popírá, že by bylo přirozené společnosti před utvořením smlouvy — protože by takováto společnost předpokládala přirozené vztahy individuí a tudíž vespolné obmezování jich svobod, jež bylo by v odporu se svobodou absolutní, jaké dle theorie této požívá každý před uzavřením smlouvy, a jež by neznamenalo nic víc a nic méně, nežli samu smlouvu, trvající jako přirozený fakt již před svobodnou smlouvou. Dle tohoto systému počíná tudíž společnost lidská teprve uzavřením smlouvy. Ale čím je právě tato společnost? Jest čirou a logi-

ckou realisací smlouvy ve všech jejích zákonodárných a praktických disposicích a důsledcích, — toť stát.

Zkoumejme jej blíže. Co představuje? Souhrn negací individuelních svobod všech svých členů; či spíše souhrn obětí, jimiž se stali jeho údové, odřeknuvše se části své svobody ve prospěch obecného blaha. Viděli jsme, že dle individualistické theorie je svoboda jednohokaždého mezí, či spíše přirozenou negací svobody všech ostatních: nuže, tato absolutní mez, tato negace svobody jednohokaždého jménem svobody všech, čili jménem práva obecného — toť stát. Kde tudíž stát počíná, končí individuelní svoboda a naopak. —

Na to se odpoví, že stát, představitel veřejného blaha neb obecného zájmu všech, neodnímá nikomu část svobody, leč aby mu zajistil svobodu ostatní. Avšak tento zbytek je bezpečím, chcete-li, ale nikdy svobodou. Svoboda je nedílna: nelze jí z části oklestiti, aby ji úplně nezhubil. Tato nepatrná část svobody, kterou ubíráte, je vlastní podstatou mé svobody, je vším. Přirozeným pohybem, nezbytným a neodolatelným, všechna má svoboda sestředí se právě v kterékoli sebe menší části, o kterou ji zkracujete. Je to pohádka o princezně, které byl otevřen celý palác, v němž směla se všude procházeti, na vše se dívati a všeho se dotýkati kromě zhoubné malé komnaty, kterouž otevříti jí zakázala suverénní vůle jejího hrozného manžela pod trestem smrti. Nuže, její duše odvrátila se ode

vší nádhery paláce a soustředila se všecka na této zlověstné komůrce: otevře ji, a má důvod k tomu, neboť nebylo jí než otevříti, aby se vyprostila, kdežto zákaz přístupu byl zjevným porušením téže svobody. Toť ostatně příběh pádu Adama a Evy: zákaz ochutnati ovoce stromu vědění beze všeho důvodu, jen proto, že taká byla vůle Páně, byl se strany pánaboha skutkem strašného despotismu; a kdyby byli naši prarodiče uposlechli, všecko pokolení lidské bylo by zůstalo pohříženo v nejhlubším otroctví. Jich neposlušnost nás naopak vyprostila a zachránila. Mythicky řečeno, byl to první akt lidské svobody.

Zdali by se však stát, namítnete, stát demokratický, založený na svobodném hlasování všech občanů, nestal negací jich svobody? Proč pak ne? To závisí úplně na poslání a moci, kterou mu občané svěří. Stát republikánský, založený na všeobecném hlasování, bude snad velmi despotickým, ba despotičtějším nežli stát monarchistický, když pod záminkou, že zastupuje vůli všech, nalehne plnou tíží své kolektivní moci na vůli a svobodný pohyb každého ze svých členů.

Avšak stát, namítnete ještě, neodnímá svobody svým členům, leč pokud směřuje k bezpráví, ke zlu. Brání jim vražditi, okrádati, ubližovati sobě navzájem, a všeobecně páchati zlo, ponechávaje jim naopak úplnou svobodu ku konání dobra. Toť stále táž pohádka o princezně neb o zapovězeném ovoci: co je dobré a co zlé?

Se stanoviště systému, který zkoumáme, nebylo rozlišování dobra a zla před uzavřením

smlouvy, kdy každý jednotlivec žil osamocen ve své svobodě neb v absolutním právu, nemaje k ostatním jiného ohledu, než ku kterému jej nabádala jeho poměrná slabost nebo síla, — totiž jeho obezřetnost a jeho vlastní prospěch.*)

Nuže, dle této theorie byl egoismus nejvyšším zákonem, jediným právem: dobro bylo stanoveno prospěchem, zlo jedině porážkou a spravedlnost byla schválením hotové události, nechť byla jakkoli hrozná, krutá neb ohavná — právě tak, jako v politické morálce, která dnes v Evropě převládá.

Rozeznávání dobra a zla počíná dle tohoto systému teprve uzavřením smlouvy společenské. Pak tedy vše, co bylo uznáno veřejnému zájmu za prospěšné, bylo prohlášeno za dobro, a vše, co mu bylo na odpor, za zlo. Členové uzavírající smlouvu, stavše se občany, spojivše se více méně právoplatným závazkem, vzali tím na sebe úlohu: podříditi své soukromé zájmy blahu společnému, nedílnému zájmu všech, a svá práva soukromá

---

*) Tyto poměry, jichž ostatně mezi lidmi primitivními as nikdy nebylo, poněvadž život sociální předcházel vzniku individuelného svědomí a rozmyslné lidské vůli a protože vně společnosti nikdy žádné individuum lidské nemohlo býti svobodným ani úplně, ani poměrně, — tyto poměry, tvrdíme, podobají se navlas dnešním poměrům mezi moderními státy, z nichž každý domnívá se býti nadán svobodou, mocí a právem absolutním, s vyloučením všech ostatních, a nemá v důsledku toho vůči ostatním státům ohledů jiných, leč ty, které mu diktuje vlastní jeho prospěch — což je všechny nezbytně udržuje ve stavu permanentní války neb ozbrojeného míru.

právu obecnému, jehož jediný představitel, stát, nabyl tak moci potlačovati veškery vzpoury individuelního egoismu, ukládaje si však zároveň podporovati každého ze svých členů v provádění práv, pokud tato nebyla na odpor právu společnému. —

Prozkoumáme nyní, jakým by asi byl podobně zřízený stát, jak vůči sobě rovným státům ostatním, tak i vůči lidu, jemuž vládne. Toto šetření zdá se nám býti tím zajímavějším a užitečnějším, pokud stát, jaký zde vytčen byl, jest po výtce státem moderním, a pokud jest odloučen od ideje náboženské: Stát laiků či atheistický, hlásaný publicisty moderními. Nuže vizme, v čem záleží jeho morálka. — Je státem moderním, pravili jsme, jakmile se byl sprostil jha církevního, nebo jakmile důsledně setřásl jho všeobecné a kosmopolitické morálky křesťanského náboženství; a podotýkáme, dokavád ještě není proniknut morálkou nebo ideou humanitární, čehož by bez sebezničení nedokázal; neboť ve svém odděleném bytí a své odloučené soustředěnosti byl by příliš těsným, aby pojal a obsáhl zájmy a tudíž pak i morálku veškera lidstva.

Moderní státy dospěly právě k tomuto bodu. Křesťanství jest jim pouhou lží a frází, prostředkem, jímž klamou hlupáky, neboť sledují cíle, které nemají ničeho společného s city náboženskými; velcí státníci našich dnů: Palmerstonové, Muravěvové, Cavouři, Bismarkové a Napoleonové by se hodně zasmáli, kdyby jejich nábo-

ženské projevy měly býti brány vážně. A smáli by se ještě více, kdyby jim kdo podkládal city, ohledy a záměry humanitární, ku kterým se ostatně nepropůjčí nikdy, leda že by chtěli veřejně tropiti hloupé žerty. Nuže, co jim zbývá, aby si ustavili morálku? Jedině zájem státní. S tohoto stanoviště, jež ostatně až na nepatrné výjimky bylo vždy stanovištěm státníků, mocných lidí všech časů a všech národů: vše, co slouží k zachování, velikosti a moci státu, budiž si po stránce náboženské jakoukoli bohaprázdností, zdejž se po stránce lidské morálky sebe odpornějším, — jest dobrem, a naopak vše, co mu odporuje, budiž si věcí sebe světější a po lidsku sebe spravedlivější, — je zlem. Taková jest ve své pravdivosti morálka a odvěká praxe všech států.

Tato praxe je též obvyklou ve státě, založeném na theorii smlouvy společenské. Poněvadž, dle soustavy této počíná dobro a spravedlnost teprve smlouvou, je obé vlastním obsahem a účelem smlouvy, to jest společným zájmem a veřejným právem všech jednotlivců, kteří ji mezi sebou uzavřeli, vyjma všecky ty, kteří zůstali mimo smlouvu, — obé pak tudíž není leč nejvyšším zadostiučiněním, daným kolektivnímu egoismu jednotlivého a zvláštního sdružení, které byvši založeno na částečné oběti individuelního egoismu jednohokaždého ze svých členů, vyhání ze svého lůna jako vetřelce a přirozeného nepřítele ohromnou většinu lid-

ského pokolení, seskupenou nebo neseskupenou ve sdruženích analogických.

Existence jediného utuženého státu předpokládá nezbytně a po případě vyvolává utváření dalších států, jsouc přirozenou mocí, která nutí jednotlivce, žijící vedle něho, ohrožené jím ve svém bytí a svobodě, aby se sdružovali ve vlastním zájmu proti němu. Hle, tak rozděleno lidstvo v nekonečný počet států navzájem cizích, nepřátelských a sebe ohrožujících. Není mezi nimi práva společného, smlouvy společenské, neboť kdyby ho bylo, přestaly by býti státy vzájemně na sobě nezávislými, a byly by členy sdruženými v jediný veliký stát. A pokud by tento veliký stát neobmykal veškero lidstvo, zachovával by k němu totéž nepřátelské postavení ostatních velikých vnitřně sdružených států, — což znamenalo by válku jako svrchovaný zákon a jako potřebu, která je vnitřní podstatě lidstva inhaerentní.

Každý stát, ať již vnitřně sdružený či nesdružený, nemá-li zhynouti, hledí se tudíž státi nejmocnějším. Pohlcuje, aby nebyl pohlcen, dobývá, aby nepozbýval, zotročuje, aby nebyl zotročen, — neboť dvé stejnorodých a vzájemně k sobě nepřátelských mocí nedovede spolu žíti bez obapolného ničení.

Stát je tudíž nejzarytější, nejcyničtější a nejúplnější negací lidskosti. Rozlamuje všeobecnou vzájemnost všech lidí na světě, a pouze z části je sdružuje,

aby zničil, podrobil a zotročil ostatek. Chrání pouze své občany, neuznává práva lidského, lidskosti a civilisace, leč vnitř svých vlastních hranic; neznaje žádného práva mimo sebe, osobuje si logicky právo nejlítější nelidskosti oproti všem ostatním cizím národům, jež smí okrádati, hubiti a zotročovati po své chuti. Objeví-li se k nim šlechetným a lidským, není to nikdy z povinnosti, neboť zná pouze povinnosti především sám k sobě, a potom k těm svým členům, kteří jej svobodně utvořili a kteří jej ochotně dále tvoří, anebo posléze, jak se stále ode dávna děje, kteří se stali jeho poddanými. Ježto není mezinárodního práva *a nikdy ho závažně a reálně nebude, aby nepodrývalo princip absolutní svrchovanosti státu v jeho vlastních základech*, — stát nemůže míti povinností vzhledem k obyvatelstvu cizímu. Nakládá-li tedy s národem porobeným po lidsku, hubí-li a vyhlazuje-li jej pouze z polovice a neuvrhuje-li jej na nejnižší stupeň otroctví, činí tak z politiky a snad z obezřetnosti, nebo z čiré velkodušnosti, nikdy však z povinnosti, neboť má absolutní právo rozhodovati o sobě libovolně.

Tato zarytá negace lidskosti, tvořící vlastní podstatu státu, jest se stanoviště státu nejvyšší povinností a největší cností: nazývá se *patriotismem* a tvoří celou *transcendentní morálku* státu. Jmenujeme ji morálkou transcendentní, protože zpravidla překročuje úroveň morálky a spravedlnosti lidské, veřejné nebo soukromé, a tudíž se s ní často rozchází. Tak na

příklad urážeti, soužiti, odírati, hubiti, vražditi a otročiti svého bližního považuje běžná morálka lidská za zločin. V životě veřejném naopak, se stanoviště vlastenectví, pokud se tak děje k nejvyšší slávě státu, k zachování či spíše k rozšíření jeho moci, stává se vše to povinností a cností. A tato cnost, tato povinnost je závaznou pro každého vlasteneckého občana; o každém se za to má, že ji musí plniti nejenom vzhledem k cizincům, ale i ku svým spoluobčanům, členům nebo poddaným téhož státu, jakmile toho vyžaduje blaho státu.

Nyní si vysvětlujeme, proč od počátku dějin, totiž od vzniku států byl a neustále jest svět politický jevištěm vysokého taškářství a prohnaného sublimního banditství, — banditství a taškářství ostatně velmi váženého, protože jsou příkazem vlastenectví, transcendentní morálky a nejvyššího zájmu státního. Nyní si vysvětlujeme, proč veškery dějiny starověkých i moderních států nejsou leč řadou odporných zločinů; proč králové a ministři přítomní a bývalí všech časů a zemí: státníci, diplomaté, byrokraté a válečníci, posuzováni prostou lidskou morálkou a spravedlností, stokrát, tisíckrát zasloužili šibenici a galeje; neboť není hrůzy, ukrutnosti, hanebnosti, věrolomnosti, podvodu, piklů, cynického násilí, nestoudného drancování a špinavé zrady, jichž nebyli by se dopouštěli nebo jichž se nedopouštějí co den představitelé států, s jedinou toliko výmluvou pružného slova, tak pohodlného a zároveň tak hrozného: důvody státní!

Slovo opravdu hrozné! neboť zkazilo a znectilo v úředních kruzích a ve vládnoucích třídách společenských více lidí, nežli samo křesťanství. Jakmile je vysloveno, vše zmlká, vše ustává: poctivost, čest, spravedlnost, právo a smilování, a s tím i logika a rozum: černé je bílým a bílé je černým, hanebnost lidská a nejzbabělejší mrzkosti, zločiny nejsveřepější stávají se činy záslužnými!

Veliký politický filosof italský Machiaveli byl prvým, jenž pronesl to slovo, či který mu alespoň zjednal pravý smysl a ohromnou popularitu, jaké se těší podnes ve světě našich vládnoucích. Realistický a positivní tento myslitel prvý pochopil, že veliké a mocné státy lze založiti a udržovati jen zločinem, — mnoha velikými zločiny a zásadným opovržením ke všemu, co nazývá se poctivostí! Napsal, vylíčil a dokázal to s přímostí strašlivou. A ježto idea lidskosti za jeho časů byla zcela neznámou, a idea bratrství, ne lidského, ale náboženského, hlásaná církví katolickou, tehdy, jako vždycky, strašnou ironií, každou chvíli vlastními činy církve ze lži usvědčenou; ježto za jeho časů nikomu nenapadlo, že by bylo jakých práv národa, — vždyť národové byli stále považováni za bezvládný neschopný dav, za jistý druh masa, poplatného a robotného bez milosti, a propadlého věčné porobě; — ježto nebylo tehdy absolutně ničeho vyššího nad stát ani v Italii, ani kde jinde, — Machiaveli z toho uzavírá zcela logicky, že stát jest nejvyšším cílem všeho lidského bytí, že třeba mu sloužiti za každou cenu, a poněvadž zájem

státu převyšuje vše, nemá se dobrý vlastenec štítiti žádného zločinu v jeho službě. Radí ku zločinu, nařizuje jej a činí nezbytnou podmínkou politického důvtipu, jakož i pravého aristokratismu. Ať je stát monarchií nebo republikou, bude k jeho zachování a jeho vítězství vždy třeba zločinu. Změní se ovšem ve správě a v účelu, ale jeho povaha se nezmění. Bude vždy se vší rozhodností a vytrvalostí porušovati spravedlnost, milosrdenství a poctivost — pro blaho státu.

Ano, Machiaveli má pravdu, o tom nelze pochybovati po zkušenostech půl čtvrta století, jichž k jeho zkušenosti přibylo. Ano, celé dějiny nám to praví: kdežto malé státy jsou cnostny jen ze zbabělosti, státy mocné udržují se pouze zločinem. Jenom že náš závěr bude docela rozdílným jeho závěru, a to z důvodu velmi jednoduchého: Jsme synové Revoluce a zdědili jsme její náboženství lidskosti, jehož základy zapouštíme na zříceninách náboženství božského: věříme v práva člověka, v důstojnost a nutnou emancipaci pokolení lidského, věříme v lidskou svobodu a v bratrství lidstva, založené na spravedlnosti lidské. — Slovem, věříme ve vítězství humanity na světě; ale toto vítězství, jehož si přejeme z plna srdce a jež chceme uspíšiti všemi spojenými silami svými, jest ve vlastní své podstatě negací humanity, — a nedá se uskutečniti, dokud bude zločinu, který jest dnes více méně napořád vlastním základem politické existence národů pohlcených, ovládaných ideou státu. A poněvadž je nyní dokázáno, že žád-

ný stát se neudrží, nemá-li páchati zločiny, aneb alespoň o nich sníti a přemítati, když brání mu jeho neschopnost, aby se jich dopouštěl, — my dovozujeme dnes, že je absolutně nutno zničiti státy, anebo třeba, je úplně a radikálně přeměniti v tom smyslu, aby přestaly býti mocnostmi centralisovanými a uspořádanými shora dolů, ať již násilím, nebo autoritou nějakého principu, a reorganisovaly se, — ponechávajíce absolutní volnost všem částem, chtějí-li se sloučiti čili nic, jakož i právo možného vystoupení z jednoty, byť ji byly kdysi svobodně utvořily — z dola vzhůru, dle reelních potřeb a přirozených náklonností části, svobodnou federací individuí a skupin, obcí, okresů, krajů, a národů v lidstvo.

K těmto závěrům vede nás nezbytně zkoumání vnějších vztahů tak zvaného svobodného státu k ostatním státům. Později uzříme, že stát založený na božském právu a náboženské sankci dospívá zcela k těmže důsledkům. Zkoumejme nyní vztahy státu, založeného na svobodné smlouvě, k jeho vlastním občanům nebo poddaným. Viděli jsme, že vylučuje ohromnou většinu rodu lidského z lůna svého, a je vymítaje vně svých závazků a vzájemných povinností morálky, spravedlnosti a práva, stát zapírá lidskost a významným slovem vlastenectví vnucuje nespravedlnost a krutost všem svým poddaným, jakožto úkol nejvyšší. Omezuje, komolí, zabíjí v nich lidský cit, aby přestali býti lidmi a stali se pouhými občany — aneb, což v dějinné sousled-

nosti správnější, aby se nikdy nepovznesli od občana ku člověku. — Viděli jsme ostatně, že každý stát, nemá-li býti zahuben a pohlcen státem sousedním, nemůže netoužiti po všemoci, a že zmohutněv, musí býti výbojným. Kdo mluví o výboji, mluví o národech přemožených, porobených a zotročených, ať již v jakékoli formě a pojmenování. Otroctví je tudíž nezbytným důsledkem pouhého bytí státu.

Nechť se mění otroctví formou a jménem, — jeho podstata je táž. Tato podstata dá se vyjádřiti slovy: býti otrokem, toť býti přinucen k práci pro druhého, — a býti pánem, toť žíti z práce spolubližního. Ve starověku, jakož i dnes v Asii, Africe, a z části ještě v Americe jmenují se otroci prostě otroky. Ve středověku dostali název nevolníků a dnes se jim říká námezdní. Poměry jejich jsou mnohem důstojnější a méně krušné nežli poměry otroků, avšak jsou při tom neméně nuceni hladem, jakož i řády politickými a sociálními, aby těžkou prací udržovali úplnou nebo poměrnou zahálku druhých. Jsou tudíž otroky. A venkoncem žádný stát, ani starověký, ani moderní, nikdy se neobešel a neobejde bez nucené práce, ať námezdných, ať otrockých mass, tohoto hlavního a zcela nezbytného základu zahálčivosti, svobody a civilisace politické třídy: občanů. V tomto směru ani soustátí severoamerické výjimky nečiní.

Takovéto vnitřní poměry vyplývají nezbytně ve státě z jeho vnějšího postavení, totiž z jeho

přirozeného ustavičného a nevyhnutelného nepřátelství vůči jiným státům. Povšimněme si nyní podmínek, jež vyplývají občanům ze svobodné smlouvy, na kterouž přistoupivše, utvořili stát.

Úkolem státu není jenom zaručiti bezpečí všem členům proti vnějším útokům, nýbrž také chrániti uvnitř jedny před druhými a jednoho každého před sebou samým. Neboť stát — v tomť jeho karakteristický a základní rys — každý stát, jako každá theologie, pokládá člověka za podstatně špatného a zlého. Dle toho, co jsme právě prozkoumali, počíná d o b r o teprve uzavřením smlouvy společenské a je tudíž plodem této smlouvy, — vlastním jejím obsahem. Není plodem svobody. Právě naopak, pokud jsou lidé osamoceni ve svém absolutním jedinectví, užívajíce plné své přirozené svobody, jež nezná jiných mezí, leč meze skutku a ne práva, řídí se jediným zákonem, — zákonem přirozeného svého egoismu: ubližují si, křivdí a okrádají se navzájem, rdousí a požírají se, jedenkaždý dle svého důvtipu, lsti a hmotných sil, tak jak dnes činí státy, jak jsme již seznali. — Svoboda lidská neplodí tudíž d o b r o, nýbrž z l o, člověk jest od přirození zlým. Kterak se stal zlým? To nechť vysvětlí theologie. Jisto je, že vznikající stát nachází jej již špatným a snaží se, by jej polepšil, to jest přeměnil člověka přírodního v občana.

Při tom třeba si povšimnouti, že je-li stát plodem smlouvy, lidmi svobodně uzavřené, a je-li dobro plodem státu, pak jest dobro plodem svobody! Tento závěr není as zcela správným. Stát

sám v této theorii není výplodem svobody, nýbrž naopak dobrovolné oběti a zapření svobody. Lidé svobodní, absolutně svobodní, p r á v e m, ve skutečnosti vydaní v šanc všem nebezpečím, jež po celý jich život ohrožují jich jistotu, obětují a zříkají se větší nebo menší části své svobody, aby zajistili a uchránili své bezpečí, a pokud obětovali svobodu svému bezpečí, pokud stali se občany, potud stávají se o t r o k y s t á t u. Právem tudíž tvrdíme, že se stanoviště státu d o b r o n e r o d í s e z e s v o b o d y, n ý b r ž n a o p a k, z n e g a c e s v o b o d y.

Není-li pak nápadnou tato podobnost mezi theologií — vědou církevní, a politikou — theorií státu, tato shoda dvou zdánlivě tak opačných směrů myšlénkových a skutkových v témže názoru: v n á z o r u n u t n o s t i z n i č i t i l i d s k o u s v o b o d u, aby byli lidé umravněni a přetvořeni d l e j e d n o h o — v e s v a t é, d l e d r u h é h o — v e c t n o s t n é o b č a n y. — Pokud se týče nás, nedivíme se tomu nikterak, ježto jsme přesvědčeni a pokusíme se níže dokázati, že politika a theologie jsou sestry stejného původu, jdoucí za stejným cílem pod rozdílnými jmény; a že každý stát jest pozemskou církví, právě tak jako i každá církev se svým nebem, sídlem nesmrtelných bohů a blažených, není, leč nebeským státem. —

Stát právě tak jako církev vychází tudíž ze zásadního předpokladu, že lidé jsou v podstatě zlí a že ponecháni své přirozené svobodě, by se navzájem roztrhali, skytajíce vzhled nejhnusnější anar-

chie, v níž by nejsilnější soužili a vydírali nejslabší, — pravda-li, úplný opak všeho, co se děje právě v dnešních našich vzorných státech? Stát prohlašuje za princip, že k ustavení obecného pořádku je třeba vyšší autority; že k vedení lidí a potlačení jich zlých vášní je třeba vůdců a udidla; že však tato autorita musí býti autoritou muže cnostného genia*), zákonodárce svého lidu, jako Mojžíše, Lykurga, jako Solona — a že tento vůdce a toto udidlo budou obmezovací moudrostí a mocí státu.

Jménem logiky přivedli bychom zákonodárce snadno v nesnáz, neboť v systému, jejž nyní zkoumáme, nejedná se o zákonník daný nějakou autoritou, nýbrž vzájemným svobodným závazkem, ujednaným svobodnými zakladateli státu. Ježto pak tito zakladatelé, dle téhož systému nebyli nic víc a nic méně, nežli divoši, kteří, dotud živi v nejplnější přirozené svobodě, rozdílu mezi dobrem a zlem as neznali, tážeme se, jak je možno, že je najednou rozlišují a oddělují? Lze ovšem odpověděti, že vztahovala-li se z počátku jejich vzájemná smlouva jenom na obecné bezpečí, nazývali dobrem vlastně několik málo bodů, ujednaných v obapolné smlouvě, jako na příklad: nezabíjeti se, neokrádati se a podporovati se navzájem

---

*) Ideál Mazziniho. — Viz Doveri dell'uomo. — (Napoli 1860), p. 83, a a Pio IX. Papa, str. 27. »Crediamo santa l' Autorita quando consecrata del genio e della virtu, soli sacerdoti dell' avvenire, e manifestata della vasta potenza di sacrificio, predica il bene e liberamento accettata, guida visibilmente ad esso . . .«

proti všem útokům vnějším; že však později zákonodárce, člověk ctnostného genia, zrozený již v středisku takovéhoto združení a tudíž duchem poněkud pokročilý, zšířil a zhloubil jeho poměry a základy, a utvořil tak prvá pravidla morálky a zákonů.

Hned ale vzniká jiná otázka: předpokládáme-li, že člověk nadaný výjimečnou geniálností, zrozený v prostředí této dosud velmi primitivní společnosti, — dík velmi hrubé výchově, jaké se mu v jejím lůnu dostalo a dík svému nadání — ustavil pravidla morálky, kterak dosáhl toho, že ji lid přijal? Pouhou logikou? — Nemožno. Logika sice vždy vítězí i v myšlích nejtěžkopádnějších, avšak třeba k tomu více než jednoho lidského věku, a mezi lidmi méně vyvinutými několika staletí. Mocí, násilím? Pak by tato společnost nebyla společností, založenou na svobodné smlouvě, nýbrž na výboji, na zotročení, což by nás vedlo vším právem ku společnostem skutečným, historickým, v nichž lze všecky věci vysvětliti sice mnohem přirozeněji, nežli v theoriích našich liberálních publicistů; avšak výklad a studium jejich daleko neslouží k oslavě státu, jak by si tito pánové přáli, nýbrž vedou nás, jak později uvidíme, k požadavku opačnému, co nejrychlejší jich radikální a úplné destrukci.

Zbývá třetí prostředek, jehož možno použíti velikému zákonodárci, má-li vnutiti svůj zákonník masse spoluobčanů: je to božská autorita. A vskutku vidíme, že největší známí zákonodárci

od Mojžíše až včetně k Mohamedu uchýlili se k tomuto prostředku. Jest velmi účinným u národů, při nichž víra a cit náboženský mají ještě veliký vliv, a přirozeně velmi působivým uprostřed národa barbarského. Jenom že společnost, které slouží za základ, nemá již za základ svobodnou smlouvu: ustavena přímým prostřednictvím božským, jest nezbytně státem theokratickým, monarchickým, avšak ani v nejmenším demokratickým; jako nelze smlouvati s pámbíčky, protože jsou mocní jako despoti, a jako lidé jsou nuceni přijímati slepě vše, co jim nařizují, a podrobovati se jejich vůli, tak je samozřejmo, že v zákonodárství, diktovaném bohy, nezbývá místa pro svobodu. Pomineme tudíž ústavu státu, ostatně v dějinách velmi častou, utvořeného přímým nebo nepřímým prostřednictvím všemoci božské, ponechávajíce si ji na pozdější dobu, a prozkoumáme svobodný stát, založený na svobodné smlouvě. Nabyvše ostatně přesvědčení, že si nižádným způsobem nevysvětlíme sám v sobě protismyslný fakt zákonodárství, vyplývajícího z geniálnosti jediného člověka a jednomyslně svobodně přijatého celým divošským národem, aniž by zákonodárci bylo třeba uchýliti se buď ke hrubé síle nebo k nějakému božskému podvodu, chceme připustiti tento div, a žádáme nyní za vysvětlení jiného zázraku, neméně nesrozumitelného, nežli byl prvý: kterak se provádí v praxi v životě nová morálka a zákony, když byly prohlášeny a jednomyslně přijaty? Kdo bdí nad jich prováděním?

Lze připustiti, že by se byli všichni nebo většina divochů, z nichž záležela prvotní společnost a kteří před nově prohlášeným zákonodárstvím bředli v nejhlubší anarchii, po tomto jednomyslném přijetí rázem přeměnili pouhým faktem tohoto prohlášení a svobodného přijetí tou měrou, že by se byli sami od sebe, nemajíce jiného popudu, leč vlastní přesvědčení, oddali svědomitému pozorování a řádnému provádění předpisů a zákonů, jaké jim ukládala morálka dotud neznámá?

Připustiti možnost podobného zázraku znamenalo by současně doznati zbytečnost státu, doznati, že člověk přírodní je schopen přijati, chtíti a činiti dobro z vlastního pouze popudu a svobody, což by se příčilo theorii tak zv. svobodného státu zrovna tak, jako theorii státu náboženského či božského; neboť obě mají za základ domnělou neschopnost lidí povznésti se k dobru a konati je přirozeným popudem, protože tento popud dle těchže theorií žene je naopak neodvratně a stále ke zlému. Poučují nás tudíž obě theorie, že má-li býti zaručeno zachovávání principů a provádění zákonů v kterékoliv společnosti lidské, třeba, aby v čele státu stála bdělá, vládnoucí a po případě repressivní moc. — Zbývá zvěděti, kdo má a může ji prováděti.

Máme-li na mysli stát, založený na božském právu a prostřednictvím některého boha, je odpověď zcela prosta: nejprve jsou to as kněží, později dočasné autority, kněžími posvěcené. Mnohem nesnadnější je odpověď pro theorii státu,

založeného na svobodné smlouvě. A vskutku, kdo by byl v čistě demokratickém zřízení, kde vládne rovnost, strážcem a vykonavatelem zákonů, ochráncem spravedlnosti a řádu obecního vůči zlým vášním jednohokaždého? — vždyť každý byl prohlášen za neschopna bdíti sám nad sebou, a držeti na uzdě svou vlastní svobodu, od přirození ku zlému nakloněnou, pokud je toho třeba všeobecnému blahu. — Slovem, kdo zastane funkce státu?

Nejlepší občané, odpoví se nám, nejrozumnější a nejcnostnější, kteří budou lépe nežli druzí rozuměti obecným zájmům společnosti a nutnosti, povinnosti jednohokaždého, aby jim podřídil všecky své zájmy zvláštní. Vskutku je třeba, aby to byli lidé jak rozumní, tak cnostní, neboť kdyby byli pouze inteligentními bez cnosti, zneužili by snadno veřejného zájmu ve prospěch vlastní a kdyby byli cnostnými bez intelligence, ničili by jej nezbytně vzdor vší dobré vůli. Aby republika neklesala, jest jí tudíž v každé době třeba dosti značného množství podobných lidí; je třeba, aby po celou dobu jejího trvání byla takořka nepřetržitá posloupnost mezi občany cnostnými a zároveň rozumnými.

Hle, toť podmínka, která se ani snadno ani často nesplňuje. Doby, které v dějinách jednotlivých zemí vykazují znamenitější počet vynikajících lidí, jsou označeny jako mimořádné epochy, které zazáří jen za celá staletí. V oblasti moci však obyčejně převládá bezvýznamnost a šerednost; a často, jak právě známe z dějin, vítězí pole

černé a červené, totiž všechna bezpráví a krvavá násilí. Z toho bychom tudíž soudili, že kdyby bylo pravdou to, co vyplývá zřejmě z theorie tak zv. státu racionálního nebo liberálního, že totiž zachovávání a trvalost každé politické společnosti závisí na posloupnosti lidí, vynikajících jak svou inteligencí tak cností, — nebylo by ze všech dnešních společností ani jediné, aby již dávno nebyla zašla. Připočteme-li k této nesnázi, nercili nemožnosti, ještě další, které vznikají ze zcela zvláštního znemravnění, vládám vlastního, mimořádná pokušení, jimž jsou nezbytně na pospas vydáni lidé, mající moc, důsledky ctižádosti, řevnivosti, závisti a ohromných chtíčů, které dnem i nocí útočí právě na nejvyšší místa, a kterým nezabrání ani inteligence, ba často ani cnost, — neboť cnost člověka osamoceného jest vratkou, — uvěříme, že máme proč volati: zázrak! vidouce, že tolik společností trvá stále! avšak nechme toho.

Předpokládejme, že v ideální společnosti je ve všech dobách dostatečně lidí inteligentních a zároveň cnostných, schopných důstojně zastávati hlavní funkce státu. Kdo jich bude hledati, kdo jich nalezne, kdo je rozezná a kdo dá jim v ruce otěže státu? Zmocní-li se jich sami ve vědomí své inteligence a cnosti, jak učinili dva moudří občané v Řecku, Kleobul a Periander, kterým Řekové vzdor veliké jich moudrosti uštědřili nenáviděný název tyranů? Ale jak uchvátí tuto moc? Přesvědčováním nebo násilím? Má-li to býti prvým způsobem, shledáváme, že člověk dovede přesvědčiti pouze o tom, o čem sám jest přesvěd-

čen, a že zrovna ti jsou nejlepšími lidmi, kteří jsou nejméně přesvědčeni o své vlastní zásluze; a jsou-li si jí vědomi, protiví se jim obyčejně vnucovati ji ostatním, kdežto lidé špatní a prostřední, vždycky sami sebou uspokojení, nejeví ani nejmenšího odporu k sebeoslavě. Avšak předpokládejme i, že by touha po službě vlasti potlačila v lidech skutečně zasloužilých tuto přehnanou skromnost, a že by se představili k volbě svým spoluobčanům, — budou vždy lidem přijati a bude jim dána přednost před ctižádostnými, žvavými a obratnými pletichaři? Kdyby se chtěli naopak vnutiti násilím, jest předem nutno, aby měli po ruce dostatečnou sílu k přemožení odporu strany druhé. Dosáhnou moci občanskou válkou, jejímž výsledkem bude ne smířená, nýbrž přemožená, stále nepřátelská strana. Aby udrželi moc, bude jim stále sáhati po násilí. Nebude to tudíž společnost svobodná, nýbrž despotický stát, spočívající na násilí, ve kterém naleznete snad mnoho věcí, jež se vám budou zdáti podivuhodnými, — ale svobody nikdy.

Abychom setrvali na představě svobodného státu, vzniklého smlouvou společenskou, bude nám předpokládati, že většina občanů bude vždy dosti obezřelou, rozšafnou a spravedlivou, aby zvolila a postavila v čelo vlády lidi nejzasloužilejší a nejschopnější. Avšak aby lid projevoval nejen jedenkráte a náhodou, ale vždy a při všech volbách, jež bylo mu prováděti, po celou dobu jeho života tuto obezřelost, tento rozhled, tuto spravedlivost, není-li třeba, aby on sám, hromad-

ně, byl proniknut tak vysokým stupněm mravnosti a kultury, že by nepotřeboval ani vlády, ani státu. Takovémuto národu třeba pouze žíti, a ponechati všem jeho pudům volný běh: spravedlnost a řád obecný vzniknou samy sebou a přirozeně z jeho života a stát přestane býti strážným andělem, ochráncem, pěstitelem, řiditelem společnosti, zřekne se vší repressivní moci a klesne na podřízenou roli, jakou mu vykazuje Proudhon, úlohu pouhé sprostředkující kanceláře, jakéhosi ústředního komptoáru ve službách společnosti.

Takováto politická organisace, anebo spíše takovéto zužitkování činnosti politické ve prospěch svobody života sociálního, bylo by bez odporu velikým dobrodiním pro společnost, ale neuspokojilo by nikterak ani samy přívržence státu. Jim jest absolutně třeba státu dozorčího, řídiče života společenského, rozdíleče spravedlnosti a upravovatele veřejného řádu. To znamená, ať se přiznávají čili nic, a nechť si třebas říkají republikáni, demokraté, neb i socialisté, potřebují ke vládě vždy lidu více méně nevědomého, vrtkavého, neschopného, nebo, máme-li jmenovati věci pravým jménem, lidu více méně psovského, bezpochyby proto, aby potlačíce svou nestrannost a skromnost, zaujali sami prvá místa, aby měli stálou příležitost obětovati se věci obecné a aby ve vědomí své cnostné oddanosti a své obzvláštní inteligence, jakožto privilegovaní strážcové lidského stáda, nabádali je stále za jeho dobrem, vedli je ke blahu, a mohli je také trochu přistřihovati.

Každá důsledná a přímá theorie státu jest podstatně založena na principu a u t o r i t y, totiž na oné idei zcela theologické, metafysické, politické, že masám s t á l e neschopným, aby samy sebe řídily, je povždy nésti jho moudrosti a spravedlnosti, jež na ně tak či onak shora bylo vloženo. Vloženo, ale v čí jménu a kým? Autorita, masami jako taká uznávaná a respektovaná, nemůže vzniknouti leč trojím způsobem: násilím, náboženstvím nebo působením vyšší inteligence. Promluvíme později o státech založených na dvojnásobné autoritě náboženství a násilí, neboť pokud mluvíme o theorii státu dle svobodné smlouvy, musíme jedno od druhého rozlišovati. Zbývá nám tudíž pro okamžik pouze autorita vyšší inteligence, representovaná vždycky, jak známo, menšinami.

Co pozorujeme vskutku ve všech státech bývalých i nynějších, i když vynikají nejdemokratičtějšími institucemi, jako Spojené Státy Severoamerické a Švýcary? Samospráva davů vzdor všemu opatření lidové všemohoucnosti zůstává tam ponejvíce pouhou fikcí. Ve skutečnosti vládnou menšiny. Ve Spojených Státech až do poslední osvobozovací války a z části až do nynějška — ano i celá strana nynějšího presidenta Johnsona — byli a jsou tak zvaní demokraté zarytými přívrženci otroctví a bezuzdné oligarchie plantážnické, demagogové beze cti a svědomí, schopní obětovati všecko své nenasytnosti, své škůdné ctižádosti, kteří svou hanebnou činností a mrzkým vlivem, jakého požívali bez překážky skorem

plných padesáte let, přispěli velice ku zkáze politických mravů v Severní Americe. Dnes poráží s úspěchem jejich zhoubnou politiku menšina vskutku inteligentní, statečná, avšak přece jen stále menšina, — strana republikánská. Doufejme, že její vítězství bude úplné, doufejme tak pro blaho veškera lidstva; avšak nechť jest upřímnost této strany svobody jakoukoli, nechť jsou principy, k nimž se hlásí, sebe vyšší a šlechetnější, nevěříme, že až kdysi dosáhne moci, vzdá se této výlučné posice vládnoucí menšiny, aby se smísila s masou národní a tak samosprávu lidovou konečně uplatnila. K tomu bude třeba mnohem hlubší revoluce, než jaké dosud zachvátily starý a nový svět.

Ve Švýcarech vzdor všem demokratickým revolucím, které se tam sběhly, vládne ještě stále třída majetná, buržoasie, totiž menšina co do majetku, pohodlí a vzdělání privilegovaná. Svrchovanost lidu, — slovo, jehož ostatně nenávidíme, protože jest nám každá suverenita odpornou, — vláda mas jest tam rovněž pouhou fikcí. Lid jest suverénním dle práva, ne však dle skutečnosti, neboť jsa docela zaměstnán svou denní prací, při níž mu nezbývá volné chvíle, a jsa zároveň ne-li nevědomým, alespoň mnohem nižšího vzdělání, nežli třída měšťanská, jest nucen vložiti do jejích rukou svou domnělou suverenitu. Jediný prospěch, který má z toho lid jak ve Švýcarech, tak ve Spojených Státech Severoamerických, je ten, že řevnivé menšiny, třídy politické nemohou dosíci moci jinak, nežli že hledí se mu zalichotiti,

pochlebujíce jeho chvilkovým choutkám, často velmi špatným, a hojně jej podvádějí.

Nechť si nikdo nemyslí, že tím chceme kritisovati vládu demokratickou ve prospěch monarchie. Jsme pevně přesvědčeni, že nejnedokonalejší republika je tisíckrát lepší nežli nejosvícenější monarchie, neboť v republice vyskytují se momenty, kdy, ač neustále vykořisťován, lid přece není utištěn, kdežto v monarchii je tomu tak neustále. A pak, vláda demokracie povznáší masy více k životu veřejnému, čehož monarchie nečiní nikdy. Avšak dávajíce zcela přednost republice, jsme přece nuceni uznati prohlásiti, že budiž si forma vlády jakákoli, pokud následkem dědičné nerovnosti držav, statků, vzdělání a práv zůstane společnost lidská rozdělena v různé třídy, výlučná vláda a nezbytné vykořisťování většin menšinami stále potrvá.

A právě stát je vskutku takovýmto upraveným a systemisovaným panstvím a vydřidušstvím. Pokusíme se to dokázati, zkoumajíce důsledky ovládání davů lidových menšinou jak inteligentní, tak i oddanou, libo-li, státu ideálnímu, založenému na svobodné smlouvě.

Jsou-li podmínky smlouvy ustanoveny, nezbývá, leč zavésti je v praxi. Dejme tomu, že lid dostatečně moudrý, aby uznal svou vlastní nedostatečnost, měl by ještě dosti potřebné prozíravosti, aby svěřil záležitosti veřejné pouze nejlepším občanům. Tito jedinci nejsou z počátku privilegovaní dle práva, nýbrž dle skutečnosti. Byli

lidem zvoleni, protože jsou nejinteligentnější, nejzručnější, nejmoudřejší, nejstatečnější a nejspolehlivější. Vzati z množství občanstva, kde jsou si všichni rovni, netvoří dosud zvláštní třídy, nýbrž skupinu lidí privilegovaných samou přírodou, a proto vyznamenaných volbou lidovou. Počet jich jest rozhodně skrovný, neboť množství lidí nadaných vlastnostmi tak pozoruhodnými, aby si takřka bezděky vynutili jednomyslnou úctu národa, bylo vždy a všude, jak nás skutečnost poučuje, velmi nepatrným. Národ bude tudíž nucen, zvoliti z nich své vládce, jinak bude volba jeho špatna.

Nuže, zde je společnost rozdělena ve dvě kategorie, nercili ještě třídy, z nichž jedna, čítající ohromnou většinu občanstva, podvoluje se dobrovolně vládě zvolených; druhá, utvořená z nepatrného počtu povah privilegovaných, a lidem za takové uznaných a přijatých a jím ustanovených, aby jej řídili. Závislí na volbě lidu, neliší se z počátku od množství občanů, leč svými vlastnostmi, které je k volbě odporučily, a jsou přirozeně mezi všemi občany nejužitečnějšími a nejspolehlivějšími. Dosud neliší se žádnou výsadou, žádným zvláštním právem, vyjma tím, že vykonávají, pokud lid tomu chce, specielní funkce, jimiž jsou pověřeni. Jinak co do způsobu života, pak podmínkami a prostředky existenčními neliší se nikterak ode všech ostatních tak, aby dokonalá rovnost mezi všemi byla porušena. Může-li se tato rovnost dlouho udržeti? Máme za to, že nikoli, a jest velmi snadno to dokázati.

Nic není tak nebezpečného soukromé mravnosti člověka, jako návyk poroučeti. Nejlepší, nejinteligentnější, nejnestrannější, nejšlechetnější, nejčistší člověk zkazí se vždy nezbytně tímto řemeslem. Dva city, neodlučitelné od moci, působí neustále tuto demoralisaci: *pohrdání lidovými davy* a *přepínání vlastní zásluhy*.

Davy, uznávajíce neschopnost, aby vládly sobě samým, zvolily mne za svého náčelníka. Tím zřejmě prohlásily svou *inferioritu* a mou *vyvýšenost*. Poznávaje v tomto množství lidí sotva několik sobě rovných, jsem samojediný schopen říditi věc obecnou. Lid mě potřebuje, nemůže se obejíti bez mých služeb, kdežto já sám sobě postačím; musí mě poslouchati k vlastnímu prospěchu, a když mu ráčím poroučeti, obšťastňuji jej. Zajisté že mám proč ztratiti hlavu i rozum a zblázniti se nadutostí, není-li pravda? — tak stává se moc a návyk poroučeti pramenem rozumového a mravního pobloužení i lidem nejinteligentnějším a nejcnostnějším.

Celá morálka lidská, — a vynasnažíme se poněkud dále dokázati absolutní pravdivost tohoto principu, jehož rozbor, výklad a co nejširší užití jest účelem tohoto spisu, — celá morálka kolektivní i individuelní záleží podstatně v *úctě před člověkem*. Co rozumíme úctou před člověkem? Jest to uznání lidskosti, práva lidského a lidské důstojnosti každého člověka, budiž si jeho plémě, pleť, vývojový stupeň inteligence, ba i jeho mravnost jakoukoliv. Je-li však tento člověk

hloupým, zlomyslným, mrzkým, lze jej ctíti? Zajisté, že je-li takovým, nemožno mi vážiti si jeho sprostoty, tuposti a hrubosti; jeho vlastnosti mne odpuzují a rozhořčují; zabezpečím se proti nim po případě co nejenergičtěji, byť bych jej i zabíti musil, nezbude-li proti němu jiného prostředku k obraně mého života, mého práva neb toho, co mi váženým a drahým. Avšak i uprostřed nejenergičtějšího a nejzuřivějšího, po případě i smrtelného boje proti němu mám ctíti jeho lidské důstojenství. — Má vlastní lidská důstojnost dá se zachovati jen za tuto cenu. Avšak, neuzná-li on sám při nikom tuto důstojnost, lze jí přiznati jemu? Je-li takřka divým zvířetem anebo, jak se často přihází, horším, nežli zvíře, nebylo by uznání jeho lidského důstojenství pouhým přeludem? Nikoliv, neboť buď si jeho nynější rozumová a mravní schátralost jakoukoliv, není-li svým ústrojím ani idiotem ani šílencem, v kterýchž případech bylo by naložiti s ním ne jako se zločincem, nýbrž jako s nemocným, — užívá-li plně svých smyslů a důvtipu, jakých mu příroda uštědřila, jeho lidská důstojnost, byť i v jeho nejodpornějších poblouzeních, tkví v něm přece nepopěrně jako stále živoucí schopnost, aby se povznesl, dokud živ jest, ku vědomí svého lidství, — jen když nastane zásadní změna v sociálních podmínkách, které jej učinily takovým, jakým jest.

Vezměte nejvtipnější a nejučelivější opici, obklopte ji nejlepšími, nejlidštějšími podmínkami,

— neučiníte z ní člověka nikdy. Vezměte nejzatvrzelejšího zločince nebo člověka duševně nejopozdilejšího; není-li ani jeden ani druhý postižen nějakou organickou vadou, jež by byla příčinou buď idiotismu nebo nevyléčitelného šílenství, poznáte na prvý pohled, že stal-li se prvý zločincem, a nedosáhl-li druhý dosud vědomí svého lidství a svých povinností člověka, *chyba nevězí v nich, ani v jejich povaze, ale v sociálním prostředí, ve kterém se zrodili a vzrostli.*

*

Zmíníme se nyní o nejdůležitějším bodu sociální otázky a vědy o člověku všeobecně. Opakovali jsme již častokráte, že *naprosto popíráme svobodnou vůli* v tom smyslu, jaký mu přikládá theologie, metafysika a věda právní; totiž ve smyslu spontaního rozhodování individuelní vůle člověka nezávisle na kterémkoli vlivu jak přírodním, tak sociálním. *Popíráme jsoucnost duše, morální bytosti od těla oddělené a oddělitelné.* — Tvrdíme naopak, *že právě tak, jako tělo jedince se všemi pudovými schopnostmi a náchylnostmi není, leč výslednicí všech příčin všeobecných a zvláštních, jež určily jeho individuelní ústrojí, — to, co nevlastně jmenujeme duší: jeho schopnosti rozumové a mravní jsou přímým výplodem, anebo lépe řečeno*

přirozeným, bezprostředním výrazem téhož ústrojí a jmenovitě onoho stupně rozvoje organického, k němuž dospěl jeho mozek za spolupůsobení všech těchto příčin, na vůli jeho nezávislých.

Každý jedinec, i ten nejskrovnější, jest výtvorem staletí; dějiny příčin, přispěvších k jeho vytvoření, nemají počátku. Kdybychom byli nadáni schopností, které nikdo nemá a míti nebude, abychom totiž dovedli poznati a obsáhnouti nekonečně různé přeměny hmoty nebo bytosti, které za sebou neodvratně následovaly jenom od počátku našeho světa až k jejímu vzniku, mohli bychom říci, aniž bychom jí dříve znali, s přesností takřka mathematickou, jaká jest její povaha ústrojná, určiti až do nejmenších podrobností rozsah a jakost jejích schopností rozumových a mravních, — slovem její *duši*, jakou jest od prvé chvíle svého vzniku. Ač nemožno nám analysovati a obsáhnouti všecky postupné přeměny, pravíme bez obavy možného omylu, že *každý jedinec lidský jest ve chvíli, kdy se rodí, všecek plodem historického, to jest fysiologického a sociálního rozvoje svého plemene, svého národa, své třídy, — je-li tříd v oné zemi, — svého rodu, svých předků a individuelní přirozenosti svého otce a matky, kteří na něj přímo fysiologickou dědičností, — jako jeho přirozené východisko a jako*

určení jeho individuelní přirozenosti, — přenesli všecky fatalné důsledky vlastního předchozího života, jak hmotného, tak mravního, jak individuelního, tak sociálního, — zahrnuje v to jich myšlénky, city a skutky, počítaje v to všecky různé změny jejich života a velké nebo nepatrné události, jichž se byli zúčastnili, počítaje v to i ohromnou rozmanitost nahodilostí, kterým snad byli vydáni*) — se vším tím, co podobným způsobem zdědili po svých vlastních rodičích.

Netřeba se zmiňovati o tom, čehož ostatně nikdo nepopírá, že různosti plemenné, národnost-

*) Nahodilosti, kterým jest zárodek vystaven za svého vývoje v lůně matčině, vysvětlují dokonale různost, jaká se jeví začasté mezi dětmi těchže rodičů, a činí nám pochopitelným, proč duchaplní rodiče mohou míti dítě blbé. Avšak to jest vždycky nešťastnou výminkou, zaviněnou působením nějaké okamžité a nenadálé příčiny. Příroda, dík nejsoucnosti pánaboha, nebyla nikdy vrtošivou a neučinila ničeho bez podstatné příčiny, a proto nemění se nikdy ve snaze a směru, pokud nepostaví se proti těmto silnější okolnost; pročež pravidlo rozmnožování druhu lidského, když sestoupil se pár, aby utvořil rodinu, bylo by as toto: kdyby každý pár připočetl k fysiologickému dědictví svých rodičů tělesný, rozumový a mravní rozvoj další, — neboť každé ideální zdokonalení jest nezbytně zdokonalením materielním, které jest podmíněno mozkem, — všecko další potomstvo bylo by ve všech směrech dokonalejším svých rodičů.

ní, ano i třídní a rodinné jsou určovány příčinami zeměpisnými, národopisnými, fysiologickými, ekonomickými, — (zahrnuje v to dvě důležité otázky: otázku zaměstnání, — rozdělení souhrnné práce společnosti, způsob rozdílení bohatství a otázku výživy, jak co do množství, tak co do jakosti), — jakož i podmínkami dějinnými, náboženskými, filosofickými, právními, politickými a sociálními; a že všechny tyto příčiny slučujíce se rozdílně při každé rase, při každém národu, ba často v každém okrese, v každé obci, v každé třídě a v každé rodině, vtiskují jedné každé z nich zvláštní fysiognomii, totiž odlišný typ fysiologický, množství zvláštních náchylností a schopností, — nezávisle na vůli jedinců, z nichž se skládají a kteří jsou naskrze jich produktem.

Protož každé individuum lidské již v okamžiku svého vzniku jest materielní, organickou výslednicí celé této nekonečné rozmanitosti příčin, které se slučovaly, plodíce ji. Jeho duše, — totiž organická schylnost k vytváření citu, a představ a vůle, — není, nežli produktem. Je dokonale vymezena fysiologickou individuelní jakostí jeho mozkového a nervového ústrojí, jež zároveň i s ostatním tělem závisí naprosto na více méně příznivém sloučení těchto příčin. Je v podstatě tím, co nazýváme zvláštní, základní povahou jednotlivce.

Je tolik rozmanitých povah, kolik jest jednotlivců. Tyto individuelní různosti se projevují tím zřetelněji, čím déle se vyvíjejí, či spíše nepro-

jevují se pouze, nýbrž skutečně zvětšují úměrně s rozvojem jednotlivce, protože předměty, příčiny vnější, — slovem tisícery příčiny na nejdelší časy nepostižitelné, působící na rozvoj individuí, jsou nanejvýše rozmanity. V tom právě záleží okolnost, že čím dále jedinec v životě postupuje, tím patrněji rysuje se jeho individuelní povaha, a tím více se odlišuje od všech ostatních jedinců jak svými dobrými vlastnostmi, tak svými vadami.

Jakou měrou vyvinuta je u novorozence zvláštní povaha čili duše individuelní, to jest individuelní zvláštnosti jeho ústrojí mozkového a nervového? — Zdeť otázka, kterou náleží rozluštiti fysiologům. Víme jenom, že všechny zvláštnosti jsou nepochybně dědičnými ve smysle, o jehož výklad jsme se pokusili, to jest určenými nekonečnou řadou nejrozmanitějších příčin: materielních a mravních, mechanických a fysických, ústrojných a duševních, dějinných, zeměpisných, hospodářských a společenských, velikých a nepatrných, stálých a dočasných, bezprostředních a velmi vzdálených prostorně i časově, a jejichž souhrn se slučuje v jedinou živoucí bytost a sjednocuje se ponejprv a naposledy v proudu všeobecných přeměn, pouze v tomto dítěti, které, ve zcela zvláštním slova toho pojetí, sobě rovna nemělo a nikdy míti nebude.

Zbývá zvěděti, pokud a v jakém smyslu je tato individuelní povaha reálně vyhraněna, v okamžiku, kdy dítě vychází z lůna matčina. Je-li vyhranění pouze materielní, anebo zároveň i duševní a mravní, a není-li než jakousi tendencí a schopností přírodní nebo náchylností instinktivní? Rodí-li se dítě rozumovým nebo zvířeckým, dobrým nebo špatným, o svobodné vůli čili nic, nakloněné k tomu či k onomu nadání? Může-li děditi povahu, zvyky, vady anebo rozumové a mravní vlastnosti svých rodičů a předků?

Toť otázky, které jsou nesmírně nesnadné rozluštiti, a my máme za to, že zkusná fysiologie a psychologie neuzrály dosud k nezbytné dokonalosti, aby znalecky je zodpověděly. Náš znamenitý krajan, pan Sečenov, praví ve svém pozoruhodném díle o činnosti mozku, že v ohromné většině případů 999 tisícin psychického karakteru individua,*) bezpochyby více méně při člověku patrných až do jeho smrti.

„Nemyslím“ — praví, — „že by možno bylo předělati hlupáka výchovou v člověka duchaplného. Toť tak nemožno, jako uzdraviti hluchého, který se narodil bez nervu sluchového. Myslím jenom, že by se černoch, Laponec nebo Samojed přirozeného důvtipu, podřízený od dětství evropskému vychování v prostředí evropské

*) Zde schází jedna neb několik řádek mezi 64. a 65. stránkou tiskové korrektury, dle níž upraveno francouzské vydání z r. 1895.

společnosti stal člověkem, jenž by se v ohledu psychologickém velmi málo lišil od Evropana."

Pan Sečenov, vymeziv poměr mezi 999 tisícinami psychického karakteru, které po jeho mínění dlužno přičísti výchově, a mezi jednou tisícinou, kterou ponechává vrození, nechtěl zajisté mluviti o výjimkách: ani o lidech genialních anebo neobyčejně nadaných, ani o idiotech a hlupcích. Mluvil jenom o nesmírné většině lidí nadaných běžnými a středními schopnostmi. A ti jsou s hlediště společenského zřízení právě nejzajímavějšími, ba řekli bychom, že jedině ti jsou zajímavými, — neboť společnost je utvořena pro ně a jimi, nikoliv pro výjimky, ani pro lidi geniální, nechť se zdá jejich moc sebe ohromnější.

Co nás obzvláště při této otázce zajímá, jest, věděti, zdali právě tak jako schopnosti individuelní i vlastnosti mravní: dobrota a zlomyslnost, neohroženost a zbabělost, síla a slabost charakteru, štědrost a lakomství, sobectví a láska k bližnímu, a jiné positivní nebo negativní vlastnosti toho druhu mohou býti po rodičích a předcích fysiologicky děděny, či zdali utvářejí mimo veškeru dědičnost v dítěti, kdy ještě spočívá v lůně matčině, vlivem nějaké známé nebo neznámé nahodilé příčiny? Slovem, může-li míti novorozeně nějakých morálních praedisposic.

Myslíme, že nikoliv. Abychom lépe vymezili svou otázku, doznejme nejprve, že kdyby byla jsoucnost vrozených vlastností morálních připustnou, bylo by třeba za to míti, že jsou spjaty u

novorozence s nějakou fysiologickou náchylností nebo zvláštností jeho organismu, veskrze materielní: dítě na odchodu z lůna matčina nemá duše, ducha, citů, ani instinktů; k tomu se rodí; není tudíž leč pouhou bytostí fysickou, a jeho schopnosti a vlastnosti, má-li jakých, nejsou leč anatomické a fysiologické. A kromě toho, aby se dítě rodilo dobrým, šlechetným, spolehlivým, neohroženým, anebo snad zlým, lakomým, sobeckým a zbabělým, bylo by třeba, aby každá z těchto předností nebo vad odpovídala tolikéž materielním, ba takořka místním zvláštnostem jeho organismu, obzvláště jeho mozku, což by nás vedlo k třídění Gallovu, který se domníval, že nalezl na lebce pro každou přednost a pro každou vadu buď hrbolky nebo prohlubeniny, odpovídající jednékaždé vadě a přednosti, kteréž rozdělení však, jak známo, bylo moderními fysiology zamítnuto.

Avšak i kdyby bylo zdůvodněno, co by z toho následovalo? Kdyby chyby a vady, jakož i dobré vlastnosti byly vrozeny, ptali bychom se, lze-li je ovládati výchovou, čili nic. V prvém případě padala by veškera zodpovědnost ze zločinů lidmi páchaných na společnost, která jim nedovedla poskytnouti náležité výchovy, ne však na ně, kteří by nemohli býti považováni naopak leč za oběti této sociální neprozíravosti. V druhém případě, jsou-li vrozené náchylnosti uznány za neodvratné a neopravitelné, nezbývá společnosti jiného prostředku, nežli zbaviti se všech individuí, stížených některou přirozenou neb vrozenou vadou. Jenom že neměla-li by sama klesnouti v odstra-

šující blud pokrytectví, bylo by jí věděti, že tak činí jedině v zájmu sebeobrany, nikoli v zájmu spravedlnosti.

Avšak ještě jiné stanoviště objasní nemálo tuto otázku: v rozumovém a mravním světě, právě tak jako ve světě fysickém, není leč positivního: negativního není, nemá odděleného bytí, neboť jest pouze více méně postižitelným zmenšením positivního. Chlad je tudíž rozdílnou vlastností tepla, pouhou relativní nepřítomností, velmi značným snižením tepla. Právě tak je tomu i s temnotou, která jest pouze nezměrně seslabeným světlem... Absolutní temnoty a zimy není. Ve světě rozumovém je hloupost pouhou slabostí důvtipu, a zlomyslnost, chtivost, zbabělost v morálce není ničím jiným, leč laskavostí, šlechetností a hrdinností skleslou ne až na nulu, ale na stupeň velmi nepatrný. Buď si sebe menší, přece stále veličinou positivní, již výchovou lze vypěstiti, sesíliti a zmnožiti ve smyslu positivním, — čehož by nebylo, kdyby chyby a vlastnosti negativní byly hodnotou zvláštní; bylo by třeba je vypleniti, ne vyvíjeti, neboť jejich vývoj mohl by se díti jenom ve smyslu negativním.

Konečně, aniž chceme předem rozhodovati o těchto nesnadných fysiologických otázkách, při nichž doznáváme se k úplné své neodbornosti, připojujeme, spoléhajíce na jednomyslnou v tomto bodu autoritu všech moderních fysiologů, poslední poznámku: je stanoveno a dokázáno, že v lidském ústrojí není zvláštních míst a orgánů pro schopnosti pudové, citové nebo mravní a roz-

umové, a že všechny tvoří se v téže části mozku tímže ústrojím nervovým,*) z čehož zdá se zřejmě vyplývati, že nemůže býti řeči o různých náchylnostech morálních nebo nemorálních, určených fatalně organismem dítěte, jež má zvláštní přednosti nebo vady zděděné a vrozené, a že vrozenost mravní neliší se nikterak od vrození rozumového, neboť obé lze uvésti na vyšší nebo nižší stupeň zdokonalování, dosaženého hlavně rozvojem mozku.

„Jakmile jsou prozkoumány anatomické a fysiologické disposice rozumovosti“, praví pan

---

*) Viz pozoruhodný článek p. Littréa »O methodě v psychologii«, v revui »La Philosophie positive«: jest fysiologicky ověřeno, praví slavný positivista, že mozek netvoří ničeho; vnímá. Jeho funkcí jest vyvolati pocity a představy tím, co mu bylo sděleno; avšak jest zcela neúčasten toho, co tvoří substrát těchto představ a těchto pocitů. Správně řečeno, vše mu přichází zvenčí, neboť organické disposice, bez nichž se nelze udržeti ani životu individuelnímu ani hromadnému, a bez nichž by také nebylo pocitu, jsou (vzhledem ku člověku) tou měrou vnější, jakou je příroda vytváří nezávisle na jakémkoliv momentu mozkovém nebo psychickém, na př. u rostlin a obzvláště u živočichů nejnižších. Z toho následuje, že nutno pozměniti poněkud význam slova subjektivní. Subjektivní nemůže znamenati nějakou věc předcházející vývoji bytosti lidské, nějaké »já«, představu, cit, ideal; značí pouze přetvořovací schopnost, buňkám nervovým vlastní; vyjma v tomto smysle, kryje se subjektivní stále s objektivním (č. III., str. 362). — A (str. 343-344) praví dále: »Soudnost není vlastností, vznášející se nad vjemy, které jsou jí přiváděny; její jediný úkol (činnost to zcela fysiologická) jest, aby je porovnávala a z toho uzavírala; avšak nemá nad

Littré (str. 355), „lze hluboko vniknouti v její dějiny. Dokud nebyla ještě zpracována a obohacena civilisací, zaměstnávajíc se pouze představami prostými,*) vznikajícími dojmy jak vnitřními, tak vnějšími,**) nacházela se na stupni nejnižším; aby se povznesla výše, k tomu jí slouží udržování a associace,***) avšak to dostačí. Znenáhla tvoří se celkovité kombinace, které vzmocňují

---

nimi žádné pravomoci. Halucinace to dokazuje; jest vyvoláváním dojmů bez působení čeho objektivního; klamné dojmy, uvedené v pohyb chorobnou hrou nervových buněk, dospívají k rozumovému centru (»šedá látka závitků oné části mozkové, která zaujímá celou horní a zadní dutinu lebečnou, čili vlastní mozek«), jako kdyby byly skutečnými; tvořící se tam soud zpracovává neustále tento neskutečný materiál a bludné myšlenky se objevují. Ostatně, zcela podobný důkaz, s vyloučením vady pathologické, poskytuje historický vývoj lidskýck myšlenek. Z počátku jsou pozorování — až na nejprostší — chybnými, pročež jest chybným i soud; člověk vidí, že slunce vychází na východě a na západě zapadá, a z toho buduje soud mylné pojetí, které opravuje teprve dalšími lepšími pozorováními. Kdyby byl soud prvotním, ne následným, dějiny lidstva byly by se utvářely jinak (předkové nebyli by bývali bratránky gorilly): veliké vědomosti byly by bývaly na počátku, a z nich by se dedukcí odvozovaly vědomosti podružné; takovou je vskutku hypothesa theologická ...« Pan Littré mohl připojiti: jakož i metafysická a právní.

*) Řekli bychom pojmy základními nebo pouhými představami věcí.

**) Dojmy sensorielními, jež sdělují individuu jeho nervy jak od předmětů vnějších, tak vnitřních.

***) Udržování idei prostých pamětí a jich sdružování vlastní činností mozkovou.

sílu a rozsah činnosti mozkové;*) a čas po čase podniká člověk obtížnější práce intelektuelní. *Ústrojí myšlenkové* roste a se zdokonaluje, neboť bez nástrojů nepořídí se ničeho jak v oblasti rozumové, tak v průmyslu.

„Tou měrou, jak tato průprava postupuje, přivolává si na pomoc důležitou vlastnost životní, totiž *dědičnost*, jež utvrzuje přítomné a usnadňuje následné. *Nabyté její nové schopnosti myslné přenášejí se na potomky*, jak dokázáno, *formou vrozeností*; vrozeností sekundárních a terciárních, které v oblasti myslné vytvářejí zdokonalené druhy plemen lidských. Vidíme to, když střetnou se dva národové, jejichž cesty se různí; inferiorní buď zmizí anebo se po dlouhé době přizpůsobí úrovni vyššího."

O něco dále, když byl citoval slova p. Luysa: „Sféra mozková, v níž vládnou náklonnosti citové, a sféra, kde sídlí projevy čistě intelektuální, jsou spojeny svazkem přesné a intimní vzájemnosti" — p. Littré dodává:**)

„*Tato dokonalá podobnost mezi rozumem a citem*, totiž fond, z něhož nervy čerpají,***) centrum, kde zpracovává se to,

---

*) Associací idejí prostých.

**) Str. 357.

***) Pramenem, z něhož čerpají nervy jak smyslové, tak pudové vjemy, a *společným sídlem ctnosti*, jest dle pp. Littréa a Luyse ložisko zrakové, — kamž směřují všecky vjemy smyslové, jak vnější, tak vnitřní, to jest vyvolané buď předměty vnějšími, nebo vzniklé v pletivu útrob

co byly pojaly,*) k čemuž přistupuje totožnost těchto dvou středisk, vše to je svědectvím, že fysiologie citu nerůzní se od fysiologie rozumu."

„Následkem čehož nezbylo nežli zříci se pátrání v mozku po orgánech dojmových nebo náklonnostních a uznati jenom výkony dojmové, jež dlužno determinovati.

„Kdežto pramenem představ jsou vjemy smyslové, vznikají city působením vjemů instinktivních. Úkolem buněk nervových je přetvářeti vjemy instinktivní v city. Problém původu citů jest exaktně paralelný s problémem původu představ. —

„Tento způsob činnosti mozkové působí na dvě pořadí vjemů instinktivních, a to těch, které náleží k instinktům udržujícím život individuelní a těch, které náležejí k instinktům zachování druhu. Prvá

---

a v orgánech vnitřních, — a které »soustavou vlákennou a sprostředkovací je přivádí k obalové látce (šedé korové látce) závitů vlastního mozku«, sídla to schopností jak citových, tak rozumových. (Str. 340-41.)

*) Šedá kůra mozku vlastního, složená z buněk nervových: »Je zjištěno, že buňky nervové, z nichž se skládá hmota mozková, jsou anatomicky (nejzazším) zakončením nervů, a tudy všech vjemů vnitřních, mají funkcionelně za úkol tvořiti ze vjemů těchto představy; vzniklé představy pak posuzovati co do růzností a podob, udržovati je v paměti, sdružovati je associací. Nic více, nic méně. Všecek rozumový rozvoj člověka vychází z podmínek anatomických a fysiologických.« (Str. 352.)

kategorie se tam přetvořuje v sebevládu a druhá v lásku k bližnímu; pod prvotní formou lásky pohlavní, jeden pro druhého, a lásky matčiny k dítěti a dítěte k matce.

„S tohoto hlediště není nemístno povšimnouti si fysiologie srovnávací. U ryb, které jsou mozkově na nejnižším stupni řady obratlovců a které neznají ani rozdílu, ani mladých, zůstává instinkt stále sexuelným. Avšak cit, kterému jest podnětem, projevuje se u většiny ssavců a ptáků; tvoří se skutečné domácnosti, ovšem převážně jenom dočasné. Podobně tomu s prvými počátky rodiny, která probouzí činnost rodičů pro mladé a mláďat pro rodiče. Konečně u mnohých, mezi jinými u člověka, tvoří se mezi rodinami svazky téhož druhu, jako mezi vlastními členy rodiny; a tvoří se tu a tam sociabilita na některých místech říše živočišné.

„Není nesnadno vystihnouti, že na základě takto utvořeném úměrně se složitostí existenční jak při jedinci, tak při společnosti tvoří se z pocitů prvopočátečných pocity sekundární a kombinace počitkové, které jsou tak nerozlučitelnými, jako v oboru rozumovém představy sdružené.“ (Str. 357.)

Zdá se tudíž pravděpodobným, že v mozku není orgánů specielních, ať již pro různé schopnosti rozumové, či pro různé vlastnosti, mravní náklonnosti a vášně dobré nebo špatné. Nemohou tudíž býti přednosti nebo vady ani dědičny, ani vrozeny, neboť tato dědičnost a vro-

zenost, jak jsme pravili, jest u novorozence jen fysiologickou, materielní. V čem tedy záleží postupné, historicky převodné zdokonalování mozku jak v ohledu rozumovém, tak i v morálním? Jedině v harmonickém rozvoji celé soustavy mozkové a nervové, totiž jak co do přesnosti, jemnosti a čilosti nervových vjemů, tak i co do schopnosti mozkové, která přetvořuje tyto vjemy v city, představy, a kombinuje, objímá a udržuje stále rozsáhlejší associace citů a představ.

Je pravděpodobno, že u plemene, národa, třídy, v rodině následkem její zvláštní povahy, stále určované jejími dějinami, jejím postavením zeměpisným, hospodářským, způsobem jejího zaměstnání, množstvím a jakostí její výživy, jakož i jejím zřízením politickým a společenským, zkrátka celým jejím životem a zvláštností nebo stupněm jejího rozvoje rozumového a mravního, že vyvinula-li se následkem všech těchto význaků zvláštních při rodičích jedna nebo několik soustav organických funkcí (jichž souhrn tvoří život a tělo lidské) na úkor všech ostatních soustav, — zdědí jejich dítě pravděpodobně, ba skorem jistě poměrný stupeň této neblahé nesouměrnosti, leda že by ji samo na sobě dle možnosti poopravovalo jak svým pozdějším přičiněním, tak i mnohdy společenskými revolucemi, bez nichž bývá často nemožno zříditi dokonalejší harmonii fysiologického rozvoje jednotlivých individuí.

V každém případě však přiznejme, že úplná harmonie tělesného vývoje lidského a tudíž i lidských schopností svalových, instinktivních, roz-

umových a mravních jest ideálem, který se neuskuteční nikdy: předně proto, že dějiny více méně (a přijde doba, kdy bude možno říci méně a méně) tíží fysiologicky všecky národy a jednotlivce a pak proto, že každá rodina a každý národ je stále obklopen rozmanitými okolnostmi a podmínkami, z nichž alespoň některé budou neustále na úkor jich dokonalému a pravidelnému rozvoji.

A proto, co přenáší se dědičností s pokolení na pokolení a fysiologicky vrozeno jedincům přicházejícím na svět, nejsou ani dobré vlastnosti, ani vady, ani jaké představy, nerci-li sdružené city a představy, nýbrž pouze strojivo jak svalové, tak nervové: více měně zdokonalené a uspořádané orgány, jimiž se člověk pohybuje, dýše a sebe uvědomuje, vnímá vnější dojmy a udržuje, utváří, posuzuje, kombinuje, združuje a obmyká pocity a představy, jež nejsou leč vjemy vůbec, jak vnější, tak vnitřní, seskupené a přetvořené naskrze fysiologickou, a dodáváme, současně bezděčnou činností mozkovou z počátku v obrazy konkrétní, potom v pojmy abstraktní.

Associace citů a představ, jejichž vývoj a postupné transformace tvoří intelektuální a morální stránku dějin lidstva, nepodmiňují v mozku lidském tvorbu nových orgánů, odpovídajících jednékaždé z nich, a nepřenášejí se na individua dědičností fysiologickou. — Co se fysiologicky dědí, je stále sesilovaná, mohutnící a zdokonalovaná způsobilost je vnímati a tvořiti z nich asso-

ciace nové. Avšak associace samy a složité představy, jimiž se projevují, jako představa Boha, vlasti, mravnosti a p., nemohou nikdy býti vrozeny, a sdílí se jednotlivcům pouze podáním sociálním a výchovou. Zmocňují se dítěte od prvého dne jeho života, a právě tak, jak bylv prosákly všemi materielními i morálními částicemi sociálního světa čili prostředí, v němž se zrodilo, vnikají tisícerým rozmanitým způsobem v jeho svědomí dětské, později chlapecké a jinošské, jež vzniká, roste a utváří se pod jich všemocným vlivem.

Béřeme-li výchovu v nejširším slova smyslu, zahrnujíce v ni nejenom příkazy a naučení morální, nýbrž také obzvláště příklady, jaké dítěti podávají okolní osoby; vliv všeho, co chápe, nač hledí; a nejenom výchovu jeho ducha, nýbrž i vzrůst jeho těla, podmíněný výživou, hygienou, tužením údů a fysické síly, — tvrdíme, neobávajíce se vážných námitek, že každé dítě, každý jinoch, každý mladý muž a konečně každý dospělý člověk je čirým produktem světa, který jej živil a choval ve svém klíně, — produktem fatálným, nedobrovolným a proto nezodpovědným.

Přichází na svět, nemaje duše, nemaje svědomí, nemaje zdání jakékoliv představy neb citu, maje však za to organismus, jehož individuelní podstata jest určena bezčetnými okolnostmi a podmínkami, které předcházejí vznik jeho vůle, a jenž sám o sobě určuje větší nebo menší schopnost vnímati a uvlastňovati si city, představy, jakož i představy združené, vypracované staletí-

mi a zůstavené jednomukaždému jako s o c i á l n í d ě d i c t v í, a to výchovou, jíž se mu dostává. Tato výchova, buď si dobrá či špatná, dává mu svůj ráz, — on sám není za ni zodpověden. Utváří jej, pokud připouští jeho více méně šťastná povaha individuelní, abychom tak řekli, k obrazu svému, pročež tento jednotlivec smýšlí, cítí a chce to, co chce, smýšlí a cítí celý okolní svět. —

Avšak snad by se někdo tázal, kterak vysvětliti, že výchova, dle zdání zcela totožná, tvoří co do rozvoje charakteru, ducha a srdce často výsledky co nejrůznější? A především, nerodí-li se povahy různé? — Nechť je tato přirozená a vrozená různost sebe nepatrnější, je přece danou a reálnou: je to různost temperamentů, životní energie, převahy té neb oné skupiny organických funkcí nad jinou, přirozené živosti a schopnosti. Pokusili jsme se dokázati, že morální vady a cnosti, ustálené svědomím individuelním a sociálním, nejsou fysiologicky dědičné, a že nižádná fysiologická náchylnost neodsuzuje člověka k neodvratnému páchání zla, aniž jej zdržuje konání dobra; však nenapadlo nám nikterak popírati, že povahy bývají velmi různé, a že některé z nich bývají nadanějšími, schopnějšími mohutného vývoje lidského, nežli druhé. Máme ovšem za to, že se dnes příliš nadsazují přirozené nerovnosti mezi jednotlivci, a že třeba největší jich část přičísti ne tak přírodě, jako rozdílné výchově, jaké se komu dostalo. V každém případě bylo by třeba, aby dvě vědy, které jsou

povolány, aby rozhodly tuto otázku, a to: fysiologická psychologie neboli věda o mozku, a paedagogie, totiž věda o výchově, čili sociálním rozvoji mozku, povyrostly ze svého dosavadního začátečnictví. Avšak, přizná-li se jedincům fysiologická různost jakéhokoliv stupně, vyplývá z toho pak zřejmě, že vychovatelský systém, výtečný třeba sám o sobě jakožto systém abstraktní, prospívá jednomu, škodí druhému.

Má-li býti výchova dokonalou, musí býti mnohem více individualisována nežli výchova dnešní, individualisována ve smyslu svobody a jedině z úcty k svobodě, a to již při dítkách. Jejím úkolem nesmí býti d r e s u r a povahy, ducha a srdce, nýbrž jich probuzení k nezávislé a svobodné činnosti; nesmí směřovati k jinému cíli, nežli k rozhojnění svobody, ani jakému kultu či spíše morálce a předmětu úcty, nežli k svobodě každého a všech, ku spravedlnosti prosté, ne juridické, ale lidské; k prosté rozumnosti, ne theologické, ani metafysické, ale vědecké, a k práci jak tělesné, tak duševní, jakožto první a závazné podmínce všech, podmínce důstojnosti, svobody a práva. — Takováto výchova, jíž by se hojně dostávalo ženám jako mužům po celém světě, odstranila by za hospodářských a společenských podmínek, založených na přesné spravedlivosti, všecky tak zvané přirozené různosti.

Avšak nechť jest výchova sebe nedokonalejší, — snad by kdo namítal — je přece nedostatečnou vysvětliti ten nepopěrný zjev, že v lůně zcela znemravnělých rodin setkáváme se dosti

často s jednotlivci, kteří překvapují ušlechtilostí snah a citů, a že naopak v rodinách rozumově a mravně vysoko spořádaných se ještě častěji objevují jednotlivci nízkého ducha a srdce; tento zjev zdá se naprosto odporovati našemu mínění, které přisuzuje největší část rozumových a mravních vlastností člověka výchově, jíž se mu dostalo. Leč rozpor je pouze zdánlivý. A vskutku, ač jsme tvrdili, že v převážné většině případů je člověk skorem docela produktem podmínek společenských, v jichž prostředí se vyvíjí, a ač jsme ponechali fysiologické dědičnosti a přirozeným vlastnostem, s nimiž se rodí, poměrně dosti nepatrný díl spolupůsobení, přece jsme těchto vlivů nepopírali; ano doznávali jsme, že v jistých výjimečných případech, na př. u lidí geniálních anebo vysoce nadaných, jakož i při idiotech nebo povahách mocně perversních tento díl součinnosti anebo přirozené náchylnosti ve vývoji jedince — náchylnosti to zrovna tak železné jako vliv výchovy a společnosti, — bývá mnohdy velmi silným. Poslední slovo o všech těchto problémech náleží fysiologii mozku, která dosud nedospěla k náležitému stupni, aby je dnes, třeba jen přibližně, dovedla rozluštiti. Jediná věc, kterou lze dnes tvrditi se vší jistotou, jest, že všechny tyto otázky jsou obsaženy ve dvou fatalismech: ve fatalismu přirozeném, organickém, fysiologicky dědičném a fatalismu dědičnosti a tradice sociální, výchovy a organisace politické, hospodářské a společenské jednékaždé země. — Svobodná vůle zde místa nemá.

Avšak mimo přirozenou, positivní nebo negativní schylnost jednotlivce, která by jej uváděla v rozpor s duchem, převládajícím v celé jeho rodině, bývá v každém zvláštním případě dosti příčin skrytých, jež po většině zůstávají neznámými, avšak přece zasluhují značné pozornosti. Sběh zvláštních okolností, nepředvídaná událost, případ začasté sám o sobě velmi bezvýznamný, nahodilé s někým setkání, kniha, která padne do rukou ve vhodný okamžik, — vše to snadno způsobí u dítěte, jinocha neb u mladého muže radikální převrat k dobrému nebo ke zlému, pokud jeho mysl kvasí a je snadno přístupna dojmům života. K tomu vzpomeňte křepkosti, vlastní všem mladým povahám, zvláště jsou-li nadány jistou přirozenou energií, která je ponouká k revoltě proti příliš poručnickým a příliš despoticky vytrvalým vlivům, a která je příčinou, že začasté i nejkrajnější zlo působí blahodárně.

Možno-li, by nejkrajnější dobro, nebo čemu se všeobecně říká dobro, působilo škodlivě? Zajisté, jakmile se vtírá jako despotický, absolutní zákon ať již náboženský, doktrinářsko-filosofický, politický, právní a sociální, anebo jako patriarchalní zákon rodinný, — slovem, jakmile všecko zdánlivé nebo skutečné dobro se vtírá individuu jako negace svobody, ne jako její plod. Nuže, revolta proti dobru takto vnucovanému není jen přirozenou, nýbrž zcela zákonnou: není zlem, nýbrž naopak dobrem; neboť není dobra vně svobody, a svoboda je pramenem a základní podmínkou všeho dobra, pokud je vskutku hod-

na jmena toho, a **dobro není nic jiného, leč svoboda.**

Rozvinouti a dovoditi tuto nám zdánlivě tak prostou pravdu jest jediným úkolem tohoto spisu. Vraťme se nyní ke své otázce. Příklady téhož rozporu nebo zjevné úchylky vyskytují se často ve větších rozměrech v dějinách národů. Jak vysvětliti na příklad, že v národě židovském, druhdy krajně úzkoprsém a výstředním, tak omezeném a výlučném, že uznával takořka absolutní výsadu, božské vyvolení, za hlavní základ všeho svého národního života, a vydával se za národ mezi ostatními tou měrou vyvolený, že se až domníval, jako by jeho bůh Jehovah — křesťanský bůh otec — přepínaje svou péči o něj až k nejdivější krutosti vůči všem ostatním národům, nařídil mu vypleniti ohněm a mečem všecky národy, které před tím obývaly Zemi zaslíbenou, aby urovnal cestu svému lidu vyvolenému; — kterak vysvětliti, že v národě tom zrodila se osobnost, jakou byl Ježíš Kristus, zakladatel náboženství kosmopolitického nebo světového, a tudy zhoubce samostatnosti národa židovského jakožto tělesa politického a sociálního? Jak možno, že tento výlučně nacionalní svět zplodil reformatora, náboženského revolucionáře, jakožto apoštola†)

— — — — — — — — — — —

†) Pokračování tohoto spisu se ztratilo nebo nebylo nalezeno, bylo-li vůbec vypracováno.

Adressa mezinárodních ženevských sekcí dělníkům španělským.

Bratři!

Národ španělský vyhnal královnu Isabellu; jsme přesvědčeni, že nestrpí, aby království bylo znovuzřízeno.

Prohlásí republiku, založenou na federaci samosprávných okresů, a na jediné to formě vládní, kteráž jako přechodní a jako prostředek dosíci organisace společenské, vyhovující spravedlnosti, dává opravdovou záruku lidové svobodě.

Tím zasadí smrtelnou ránu autoritářské a hltavé moci státu a dá příklad, jemuž Evropa neodolá.

Vy sami, drazí přátelé, vztahujete ruku k dílu, byste provedli tuto revoluci, která nesmí být jen politickou, ale sociální, a přijmete zajisté podávanou vám pravici, aby proletariát připravoval cestu po vší Evropě a Americe oné všeobecné

revoluci, kterou bezpráví a anarchie měšťácké civilisace neodvratně urychluje.

Svoboda, získaná revolucí výlučně politickou, není dostatečnou, aby lid pozdvihla z hmotné a mravní bídy, ve které jej soustavně udržovali privilegovaní všech dob. Nechť nezapomene dělnická třída, propůjčivši se tolika politickým revolucím, na tuto zkušenost, zaplacenou vlastní krví!

Není dnes pochybnosti: svoboda bez rovnosti politické a tato bez rovnosti hospodářské je pouhou nástrahou. Lid švýcarský, který žije v republice od staletí, je dokladem toho, že pouhá svoboda politická existenčních podmínek dělníka účinně nemění.

Svoboda bez rovnosti není v pravdě prospěšnou leč boháčům. Masa dělníků, kteří odjakživa sloužili pýše buržoasní za podnož a kapitálu za vykořisťovaný dav, nemohou a nesmí na svobodu tu pohlížeti leč jako na vhodný prostředek nabýti hospodářské a společenské rovnosti tříd a jednotlivců.

Jedině v tom smysle je pro nás významnou.

Rovnosti skutečné, záležející v tom, aby všichni jednotlivci měli stejná práva, totiž aby byli rovnou měrou účastni statků, shromážděných minulými generacemi, této rovnosti, která jedině zaručí každému nejpřednější a nejnepromlčitelnější všech práv, právo na žití, oné rovnosti, jak pravíme, nelze dosíci, leč revolucí sociální.

Nuže, proveďte revoluci sociální.

Nikdy nepociťovali dělníci naléhavost revoluce té tak živě, jako dnes, — kdy všechna práva zneuznána, a my podléháme předčasně útokům bídy, zbaveni práv na vzdělání, vědu a duševní život; nuže, přetvořme řád společenský od základu.

Jak v republikách, tak v monarchiích stanoveny bývaly zákony až dosud jedině na ochranu hospodářských a společenských výsad těch, kdo žijí na naše útraty. Žádejte tudíž reformy, jichž revoluce politická pro blaho lidu, pro blaho všech prosaditi nedovede.

Dělník je otrokem, není ničím; dělník má být svoboden. má být vším. Nemůže být svoboden, nemůže být vším, leč revolucí sociální.

Bratři španělští, proveďte tuto revoluci.

Proletariát nesmí zdvihnouti revoluci, leč proti veškerému soudobému řádu. Zdvihněte se dnes, dokud okolnosti jsou příznivy; zítra, doufáme pevně, pozdvihneme se s Vámi, neboť Vaše dílo jest dílem naším, Vaše vítězství vítězstvím naším: dělníci všeho světa jsou solidárni.

Ve Vašich rukách věc porobených, buďte si vědomi úkolu, svěřeného statečnosti Vaší.

Bratři španělští,

Vyděděnci dnešní společnosti, stojíce v čele téže věci a puzeni nutností sjednotiti se, založili v Evropě a v Americe navzdor hranicím, jež utvořili naši utiskovatelé, Mezinárodní sdru-

žení dělnické. Cílem tohoto strašlivého sdružení je vítězství práce nad privilejem, nad monopolisovaným kapitálem a dědičným vlastnictvím, bezprávnou to institucí, státem potvrzenou, institucí anarchickou, protože udržuje a rozvíjí nerovnost podmínek, pramen to společenského nepořádku.

Vlastnictví dědičné, toť uchvácení všech výrobků práce hromadné, nastřádané předchozími generacemi, ve prospěch vládnoucí menšiny, která, sestředivši všechnu moc lidu ve státě, používá oné moci k ochraně těchto statků, staleté své krádeže proti lidu samému.

Soudobá společnost spočívá úplně na této machiavelistické kombinaci, která vede lid ku sebezotročení, aniž o tom ví, a začasté aniž ti, kteří žijí z tohoto vyděračství, svého skutečného postavení jsou si vědomi. Mezi měšťáky vskutku mnozí, snad většina, ani neví, že jsou vyděrači, to jest zloději. Tato kombinace, drazí přátelé, nazývá se stát, jeho základem a cílem jest udržení dědičného vlastnictví, to jest porobení mas na prospěch vládnoucí většiny.

Přesvědčen, že dokud potrvá právo dědické, anatogism zájmů a válka děliti budou členy rodiny lidské, a že práce bude otrokem kapitálu, prohlásil poslední sjezd Mezinárodního združení dělnického v Bruselu velikou zásadu kolektivního vlastnictví, kteréž jest pravou zásadou míru, základem blahobytu, rovnosti a spravedlnosti, to jest svobody všech.

Sjezd Mezinárodního združení dělnického vymezil tudíž revoluci sociální cestu, kterou jí se bráti jest: Pryč s právem dědickým; půda těm, kdo vzdělávají půdu prací svou, — združením rolním; nástroje výrobní, všechny kapitalie průmyslové těm, kdož zpracovávají suroviny, — združením průmyslovým.

Mezinárodní združení dělnické zamítá tudíž všecku politiku, která necílí k reorganisaci společenské na základě vzájemné práce, všeobecné spravedlnosti a rovnosti. Nezná jiné vlasti, než nesmírné pole práce, jiné ciziny, než pole monopolisovaného kapitálu a dědičného vlastnictví, jiného nepřítele, než privilegované.

Toť cílem, toť zásadou našeho združení.

Bratři španělští!

Připojte se houfně k práci naší, aby vaše dělnická střediska srostla se združením našim, aby odbory Internacionály se množily a rostly ve všech vašich městech i vesnicích. Budoucnost je naše. —

Rozmnožte řady naše, a až vkročíte v revoluční zápasiště, kamž vás s hořící touhou budeme následovati, buďte obezřetni právě tak, jak hrdinšky zmužilí. Nedejte se klamati věčnými uchvatiteli všech revolucí: ani generály ani buržoasními demokraty.

Mějte neustále na paměti osudný konec revoluce 1848., která započata v Paříži vítězstvím dělníků, několik měsíců na to utopena byla v krvi

lidu, prolité v červnu vojenskými generály a občanskou gardou měšťáků. Pomněte, Španělé, mnoha vlastních revolucí, zmařených buď pletichami nebo násilím vašich vůdců politických, a nezapomeňte nikdy, že stálá vojska, generálové, klerus, buržoasie jsou přirozenými a nesmířitelnými nepřáteli lidu. Řeknou vám snad: „Zjednejme nejdříve pořádek, pravidelnou vládu, a pak budeme se zabývati hospodářskými a společenskými reformami, k blahobytu dělnictva nutnými.“ Leč nedejte se uspati těmito lživými sliby; vězte dobře, že propůjčíte-li jim sluchu, věc vaše ztracena. Obzvláště pomněte, že lidu dostane se jenom toho, co uchvátí, a že nikdy v žádné zemi třídy vládnoucí neustoupily dobrovolně.

Nedejte se odzbrojiti, ale ozbrojte se a uchvacujte ony reformy revolucí tak vytrvalou, až se vám jich dostane. Vězte, že budete bezmocni, jakmile řád měšťácký, pravidelný buržoasní stát — konstituční monarchie nebo republika — bude ustavena. Nestrpte jiné politiky, leč tu, která dávajíc hospodářskou a společenskou rovnost svobodě za základ, uzná, že práce jest základem a pramenem všech práv politických a společenských. —

A opět, bratři, nedejte se odzbrojiti ani mámiti; opovězte boj svým kněžím, svým generálům, svým tak zvaným demokratům buržoasním, kteří všicci snaží se vás podvésti a zotročiti, protože všech jich trvání založeno je více méně na využití práce lidové.

Lide vesnic a lide měst, hledejž svoji moc sám v sobě, ve svém sjednocení.

Dělníci, kujte železo, dokud je žhavé, združujte se k revoluci a staňte se nepřemožitelnými, a až dosáhnete moci, zničte vše, co vám nepřátelské, vše, co odporuje spravedlnosti lidové, raději věci než lidi, aby vaše revoluce byla znamením a počátkem osvobození všech porobených na světě.

Ženeva, 21. října 1868.

Jménem ústředního výboru Mezinárodního združení dělnického v Ženevě:

Předseda: Brosset. Sekretář: Henri Perret. Náměstkové sekretáře: E. Dufour. J. Longchamp.

Principy revoluce.

Quae medicamenta non sanant, ferrum sanat:
Quae ferrum non sanat, ignis sanat.

Hippocrates.*)

Revolucí rozumíme radikální převrat, záměnu všech forem soudobého života evropského bez výjimky formami novými, zcela opačnými. Jsou-li všecky dosavadní formy špatny, vzniknou nové teprve tehdy, když nebylo ušetřeno ani jediné; t. j. zcela nové formy životní povstanou jen z dokonalého amorfismu. V opačném případě, kdyby totiž některých starých forem, anebo jen i jediné bylo ušetřeno, zbyly by zárodky forem starých a možnost, že by v budoucnosti opětně rozbujely. Byla by tudíž změna jen provisorní a zdánlivou, krev pak a oběti, jimiž změna tato byla vykoupena, byly by zmrhány. Takovéto zdánlivé změny prováděl dosud ve všech zemích jenom podlý svět vznešených. Pří-

*) Čeho lék nehojí, železo hojí: čeho železo nehojí, oheň hojí.

vrženci státovství*) krášlili se tím neb oním liberálním poznatkem a vedli svými opojnými řečmi lidové davy v krvavý boj; avšak zvítězivše, vztýčili na hromadách bojovníků za předstíranou svobodu padlých nová popraviště a šibenice, aby odpravili své revolucí ušetřené bratry a zavedli tak dřívější poměry útisku. Ctižádostní lidé užívali vždycky nespokojenosti a hněvu lidu, aby svoji ctižádost ukájeli. Z počátku revoluční a demokratičtí, stávali se konečně despoty, a jakékoliv organisace neschopný, bezbranný lid ustoupil vždycky sraženým četám vojenským: proto nebylo dosud nikdy pravé revoluce. (Ovšem *jediný* národ ji neprovede: vypukne sice snad jen v *jediné* zemi, avšak musí být provedena všemi národy.) Ku pravé revoluci třeba osob, a to ne takových, jež stojíce v čele lidových davů poroučely by jim, nýbrž takových, jež v davu samém nepozorovaně skryty jsou sprostředkujícím činitelem davů a dávají tak hnutí nenápadně téhož ducha, směr a ráz. Jenom takovýto význam má vedení tajně připravované organisace, jenom v tomto směru jest nezbytným. Vůdcové skutečně lidové revoluce jeví se svými činy, jakmile jich k tomu život připravil, úzce k sobě přilnou a organisují se v průběhu věci. Nezřídka dlouhá podzemní práce, která je odlo

---

*) Orig. »gosudarstvennost«, ve franc. »étatisme«, něm. »Staatlerei« (Plechanov). Výraz Bakuninem hojně užívaný, značí slepého přívržence státního zřízení; opak: anarchie.

Pozn. překl.

čena od činnosti skutečné, postavila v řady osoby nedostatečné, které při prvním nárazu vždy unikají okolnostem. Čím blíže kvapí doba pravé revoluce lidové, tím intensivněji mizí vzdálenost mezi myšlenkou a skutečností. V lůně generací, žijících bezprostředně před převratem a prosáklých ideami revoluce, žijí osobnosti, které nemohou v sobě potlačiti ničivou běsnost, a které ještě před výbuchem všeobecného boje nepřítele obezřetně vyhledávají, a beze zvláštních úmyslů jej ničí. Tyto zprvu výjimečné případy, které současníci nazývají činy fanatismu nebo zuřivosti, opětují se neustále v rozmanitých formách, stávají se současně epidemickou vášní mládeže a mění se konečně v povstání všeobecné. Toť přirozená cesta. Hubení vysoce postavených osob, v nichž jsou ztělesněny formy vládní nebo formy ekonomického rozkladu, počínejtež jednotlivě. Později usnadní se práce tou měrou, jak zachvacuje panika společenskou třídu, zkáze určenou. Činy, k nimž dali popud Karakozov, Berezovský a j., hromaďte a množte se neustále, a stávejte se činy kolektivních mas, jako činy soudruhů Schillerova Karla Moora. Třeba však zúčtovati s oním idealismem, jenž zabraňoval náležitě jednati; budiž nahražen krutou, chladnou, bezohlednou důsledností. Všechny takovéto hromadné činy mládeže nabývejtež lidového rázu přítokem vzbouřených, ničeho nešetřících lidových sil.

Co do času, jeví pojem revoluce dvé zcela různých fakt: Počátek, dobu zkázy současných sociálních forem, a konec, stavbu, t. j.

tvorbu zcela nových forem z tohoto amorfismu. Zcela dle oné sešlé klasické pravdy, že počátek není ještě koncem, byť by veň nepozorovaně přecházel, není ani zhouba stavbou a je s ní neslučitelnou. Diletanti a filistři vědy, sytí mudrlanti starých dobrých časů psávali v boji s idejemi všeobecné revoluce dlouhatá pojednání o témže thematě: „Bez přísně vypracovaného plánu stavby nerozbíjejme ničeho.“ Zdá se, jako by zapomněli, že všichni oni šlechetní a vznešení lidé, jichž duše zanícena byla ideou nového života, a kteří cestou pokojnou chtěli dáti soudobému zřízení nové formy, byli všude pronásledováni, do klatby dáváni a nejrozmanitějším strastem a mukám na pospas vydáni; dále že jsme teprve po milionech obětí nabyli přesvědčení, že jenom násilný převrat, boj na život a na smrt mezi požívači a porobenci obrodí znetvořený svět...

Prvým činem naším jest boj, chladný, rozhořčený boj; cílem naším jest úplné rozbití všech tísnících pout. Nemluvím o lhářích ze řemesla, o podlých sketách, lokajích despotismu, najatých v literatuře a vědě k obraně nynějšího řádu. Známe i takové, kteří vymýšlejí upřímně plány lepšího zřízení. Jsou si dobře vědomi, že nelze dosíci svolení k žádné změně, která se vládě nelíbí, jsou si vědomi, že prospěch vlády jest diametrálně vzdálen prospěchu lidového; chápou, vědí, že lze získati všeho jen mocí... A přece vymýšlejí takové plány, čert ví, pro koho a nač. Poněvadž běřou svou látku z nynějších hnusných poměrů, jest resultát neustále týž — odporný

tlach. Po léta, po staletí plnili tito blbí lidé své žoky jměním lidu, a vymýšleli jenom nesmysle. Napsali celé folianty, jež skládány v bibliotheky, mládeží čteny a čtené znovu na papír chrleno. Tak podědila naše doba hromadu nejrůznějších lidsko-rabských práv, spoustu filosofických systémů pověrčivého člověka, systémů, z nichž jeden vznikal z druhého a třetím byl pohlcen atd., a to vše jmenuje se věda... Hnusno...

Italští sedláci dovedou nyní provádět pravou revoluci: jakmile se zmocní města, pálí všecky papíry. Tak dlužno ničiti všude. Díme: úplné ztroskotání je neslučitelno se stavbou, budiž tedy stavba absolutní a výhradnou. Jest na nynější generaci, aby pravou revoluci zahájila. Jí náleží začíti úplnou změnou všech sociálních životních podmínek, t. j. nynější generaci náleží vše dosavadní slepě zničiti, v jediné myšlence: pokud možno rychle a mnoho." A poněvadž nynější generace sama žila pod vliven oněch záštíhodných životních podmínek, jež jest jí nyní zničiti, nesmí býti stavba její věcí, nýbrž věcí oněch čirých sil, které vytrysknou ve dnech obnovy. Neřesti soudobé civilisace, ve které jsme vyrostli, oloupily nás o schopnost zříditi rajskou budovu příštího života, jehož mlhavou představu si stěží utvoříme, vmyslíme-li se do opačného stavu nynějšího hnusného zlořádu... U lidí, kteří již zabývají se věcí revoluční prakticky, pokládáme jakékoliv úvahy o této mlhavé budoucnosti za zločinné, poněvadž věc zhouby jenom

zdržují, a tak konec její oddalují. Při praktické věci je to duševním pokleskem, myšlenkovým sebeprzněním. Dle zákona nezbytnosti a přísné spravedlnosti jest nám se tudíž dokonale zasvětiti vytrvalé, nezdržitelné, neochabující zkáze, která vzrůstejž crescendo tak dlouho, dokud z nynějších sociálních forem čeho zbude. Úlohou naší není spiknutí, ale skutečný boj od prvého vykročení. Vše, co prospívá obrodní věci ruské země, vzrůstá z boje tohoto. Vzrůstem boje i síly naše zmohutní!... A proto pryč s malátností, nechť se jeví kdekoli a v čemkoli!... Rušme tento zhoubný společenský spánek, tuto jednotvárost, tuto apathii všemi prostředky!... Věříme jen těm, kteří dokázali svou oddanost revoluční věci činem, nebojíce se trýzně ani žalářů, pročež zamítáme všecka slova, jichž neprovází čin. Již nepotřebujeme oné bezúčelné propagandy, jejíž revoluční cíle nevztahují se na určitou dobu a místo!... Jest nám spíše škodlivou, pročež opřeme se jí ze všech sil!... Chceme, aby nyní čin předcházel slova, nechceme, aby duch se utápěl v pustém žvastu, aby slova polemiky a zášti veřejného tisku przniIa charaktery, vyvolávala nové žvanily a odváděla pozornost, jež se nyní má soustředit k užitečnější věci, než ku planému mluvení. Všecky mluvky, kteří toho nepochopí, umlčíme násilím!...

Rušíme všecky svazky s politickými uprchlíky, kteří odepřeli vrátiti se domů, aby se v naše šiky postavili a pokud tyto šiky jsou ještě nepatrny, též se všemi těmi, kteří odepřeli přispěti

k tomu, aby tyto šiky vystoupily veřejně na jeviště života ruského. Výminka dovolena pouze těm uprchlíkům, kteří se byli jako pracovníci v revoluci evropské osvědčili.

Obracíme se nyní poprvé a naposledy ke všem oposičním živlům ruského života, a vyzýváme je k bezodkladné praktické činnosti. Nechť dají se v boji poznati všem svým a přimknou k nim ve jménu věci se svou činností. Již nevypustíme ani slova pobídky. Kdo má sluch a zrak, uzří a uslyší bojovníky, a kdo k nim se nepřidá, nebudeme jeho zkázou vinni, aniž budeme vinni tím, když vše, co ze zbabělosti a podlosti schovalo se za kulisy, bude i s nimi nelítostně a bezohledně rozmetáno.

Ač neuznáváme žádné jiné činnosti, než věc zkázy, domníváme se, že způsoby, jimiž se tato činnost projeví, mohou býti velerozmanity. Jed, dýka, smyčka atd.... Revoluce posvěcuje v tomto boji rovnou měrou vše. Každému tedy volno! Oběti označeny jsou zřejmým rozhorlením lidovým! Nechť vzchopí se tedy ony poctivé, svěži hlavy po staletém zneuctívání! Nechť zhořknou společenským pijavicím poslední dnové! Výkřik zděšení a žalu zazní společností. Lumpáčtí literáti naladí lyrické tóny. Máme toho dbáti!?... Kdež pak!... Buďmež lhostejni všemu tomu vřesku a nedávejme se v žádné kompromisy s obětmi zhouby. Nazvou to terorismem!... Budou vyhledávati jedovaté přezdívky! Nechť, nám to lhostejno! Co nám po jejich mínění? Víme, že

ani člověka v celé Evropě nežije pokojným občanským životem, a že jediný poctivý člověk nemá nám čeho vytýkati, nechce-li býti pokrytcem. Od soudobé literatury, která se živí jen udavačstvím a pochlebenstvím, od prodajné literatury nemáme čeho očekávati kromě mrzkostí a tlachů. Zájmy soudobé reálné vědy jsou zájmy cara a kapitálu, jimž výhradně slouží, výhradně, poněvadž dosud nebylo použito žádného objevu v životě lidovém. Ze všech objevů těží buď jenom velcí páni, diletanti a šejdíři, nebo se jimi zdokonaluje vojenská moc. Veškerá vynalezavost inteligentních lidí nedotýká se potřeb lidových. Proto nejsou zájmy této reální vědy zájmem naším. Třeba-li pak mluviti o sociální vědě? Kdo by neznal tucty drahých jmen, která šla do vyhnanství na Sibíř a jinam, poněvadž poctivým slovem vřelého přesvědčení bojovala za lidská práva. Jejich ohnivá, věrou a láskou dýšící slova byla hrubým násilím udušena...

Nynější generace nemůže než sama zploditi bezohlednou hrubou sílu a neprodleně nastoupiti cestu zhouby. Zdravý, nezkažený rozum mládeže jistě pochopí, že jest mnohem lidštější, tucty, ba sta nenáviděných skoliti a zardousiti, než ve společnosti s nimi účastniti se systematického zákonného vraždění, soužení a trýznění milionů sedlákův, jehož více méně bezprostřední vinu nesou také naši činovníci, naši učenci, naši kněží, naši kupci, slovem všichni lidé těch stavů, kteří utiskují ostatní lidi nenáležející k žádnému stavu!... Nuže, kéž spojí se všechna zdravá mladá

srdce ve svaté věci, aby vyhubila zlo, vyčistila a vyklidila ruskou zemi ohněm a mečem, a združila se bratrsky s těmi, kteří tak učiní v celé Evropě!

OBSAH:
